DAMAR

ISSN 2303-7326

Glasilo Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u BiH • Godina VI • Broj 36 • Decembar 2022. godine • Izlazi periodično

Ukoliko želite da podržite projekat časopisa „Damar“, svoje donacije možete uplatiti na transakcijske račune Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka:

Račun u konvertibilnim markama:
PRIVREDNA BANKA SARAJEVO D.D. SARAJEVO
1011010000129531

Devizni račun:
SWIFT: PBC CBA 22
PRIVREDNA BANKA SARAJEVO D.D. SARAJEVO
OBALA KULINA BANA 18, 71 000 SARAJEVO, BOSNA I HERCEGOVINA
IBAN: BA39 1011010000129531

PRIMAOC: UDRUŽENJE GRAĐANA PORIJEKLOM IZ SANDŽAKA
NOVA 2, 71 000 SARAJEVO, BOSNA I HERCEGOVINA

E-mail: udruzenjesandzak@bih.net.ba

BURE BARUTA

Je li Balkan baš kao 90-tih, ponovo bure baruta?

„Tamo daleko, daleko od mora, tamo je moja zemlja, tamo je Srbija.“ Ovo je jedna lijepa srpska pjesma.

Posmatrajući politička previranja u Crnoj Gori, ne bismo se složili sa takvom konstatacijom. Dio političkog establištmena u Crnoj Gori pokušava promijeniti tekst ove pjesme, tako da više nema riječi „daleko od mora“.

Gledajući sa strane, odnosi Albanije i Srbije, koji su izuzetno dobri, naročito u projektu „Otvoreni Balkan“, kod dijela bosanskohercegovačke i crnogorske javnosti posmatra se sa skepsom i nepovjerenjem. Nikome ništa nije jasno. Albanija i Kosovo gotovo da nemaju granice i većina njih smatra da je velika Albanija završena priča. Država Srbija vrlo jasno i bez imalo uvijanja ostaje na stanovištu da je Kosovo i Metohija sastavni dio Srbije i da će ga
braniti svim raspoloživim sradstvima, uključujući i vojna.

■ Piše: **Ekrem Lekić,** predsjednik Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u BiH

Bosna i Hercegovina je trenutno poligon za eksperimentisanje i ispitivanje pulsa svih onih koji je doživljavaju kao svoju jedinu državu. Ispituje se do koje mjere i koliko daleko bi bili spremni braniti je. Zbog toga imamo svakodnevno negiranje države, genocida, bosanskog jezika i svega što nosi bh. prefiks. Zbog toga imamo svakodnevna vrijeđanja pa se čak oni koji se osjećaju građanima Bosne i Hercegovine nazivaju islamskim fundamentalistima.

Nacisti koji negiraju Bosnu i Hercegovinu kao državu koriste saveznike u sličnim fašističkim partijama i pojedincima u Evropi te sve građane BiH svrstavaju u islamske militante, koji su krivi jedino zato što vole svoju zemlju i nemaju rezervnu domovinu.

U tom dijelu Bosne i Hercegovine je došlo do tektonskog poremećaja u političkom smislu.

Ponovo taj dio BiH pruža ruke pomirenja (čak i onima koji to ne zaslužuju) i na taj način, što bi rekao naš narod, „prave se ludi“ kao da se ovdje nije ništa desilo.

Na početku ovog teksta spomenuli smo Crnu Goru, Albaniju, Kosovo i Srbiju s razlogom.

Pokušaji da se mijenjaju granice i da se kompenziraju gubici na jednoj strani na uštrb BiH - bojimo se da bi to bio fitilj na buretu baruta ◆

IMPRESUM

DAMAR

Glavni urednik:
Ekrem Lekić

Redakcija:
Ismet Dedeić, prof. dr. Halid Kurtović, prof. dr. Hana Korać, prof. dr. Rifat Škrijelj, mr. Muharem Hamzić, prof. dr. Selmo Cikotić, prof. dr. Duljko Hasić, prof. dr. Izet Šabotić, Zakira Mahmutović – Škrijelj, mr. Anes Ličina, Dževdet Nikočević, dr. Šemsudin Hadrović, Ekrem Ferhatović, Murat Kahrović, dipl.ecc. Firdus Hamzagić, prof. dr. Azem Kožar, prof. dr. Enes Hašić, prof. dr. Ismet Kurtagić, prof. dr. Ramo Kurtanović, akademik prof. dr. Šefket Krcić, akademik prof. dr. Hasnija Tuna Muratagić, mr. iur. Hakija Kurtović, dr. Rizvan Halilović, mr. sci. ecc.Ferid Šabotić, mr. Erol Ramušović, prof. Zijah Bihorac, prof. Samir Kurtanović, književnik, eseista Faruk Dizdarević, književnica Šefka Begović-Ličina, književnica Sabrija Račić-Hadžimurtezić, književnica Sanela Karišik-Begović, Jasmina Kruševljanin-Bondžuković – Novi Pazar, mr. sci. Ismet Latić – Petnjica, Jakub Durgut - Pljevlja, Muharem M. Mutabdžija – Prijepolje, Vukoman Kljajević – Bijelo Polje, Edin Jadadić – Plav, Mirza Luboder – Rožaje.

Tehnički urednik:
Hamdija Fulurija

Izdavač:
Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka u BiH

Adresa:
Nova 2, 71000 Sarajevo
Tel/fax: 033/ 220-995
E-mail:
udruzenjesandzak@bih.net.ba

Štampa:
Unioninvestplastika Sarajevo

Transakcijski račun:
1011010000129531
PRIVREDNA BANKA SARAJEVO D.D. SARAJEVO

Svečano obilježen Dan državnosti Bosne i Hercegovine
25. novembar i Dan Sandžaka 20. novembar

REKORDAN BROJ DODJELJENIH STIPENDIJA UČENICIMA I STUDENTIMA

U organizaciji Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka i ove godine obilježen je Dan državnosti Bosne i Hercegovine i Dan Sandžaka. U prepunoj sali hotela „Hills“, održana je 24. novembra Svečana akademija, na kojoj su, nakon uvodnog referata dodjeljena priznanja donatorima stipendija za školsku 2022/2023. godinu. Svim učenicima i studentima koji su aplicirali na Javni poziv Udruženja dodjeljene su 74 stipendije.

■ Piše: **Muharem Hamzić**

Kao nikada do sada, u punoj sali hotela „Hills“, 24.11.2022. godine obilježeni su značajni datumi iz naše prošlosti 25. novembar Dan državnosti Bosne i Hercegovine i 20. novembar Dan Sandžaka. Održana je Svečana akademija na kojoj su dodjeljena priznanja donatorima stipendija, a svi učenici i studenti koji su se prijavili na Javni poziv – njih 74 su dobili stipendije.

Svečanu akademiju vodila je Amra Đečević, profesorica književnosti iz Sarajeva.

Akademiji su prisustvovali brojni gosti i predstavnici mnogih institucija i organizacija civilnog društva, između ostalih: Esmir Cikotić, prvi sekretar u Ambasadi Crne Gore u BiH, Omer Četres, savjetnik za medije u Ambasadi Republike Turske u BiH, muftija dr. Mevlud ef. Dudić, predsjednik Mešihata Islamske zajednice u Srbiji, Suada Zoronjić, poslanica u Skupštini Crne Gore, akademik prof. dr. Režep Dizdarević, bivši predsjednik Udruženja, akademik Enver Halilović, emeritus prof. dr. Enes Pelidija, član Upravnog odbora Vijeća Kongresa bošnjačkih intelektualaca, akademik prof. dr. Suad Kurtćehajić, predsjednik Bosanske akademije nauka i umjetnosti „Kulin ban“, akademik Faruk Dizdarević, prof. dr. Rasim Dacić, rektor Univerziteta u Travniku, Nihad Biševac, gradonačelnik Novog Pazara, Anela Halilović Šemsović, predsjednica Skupštine grada Novog Pazara, Mirsad Jusufović, član Gradskog vijeća Novog Pazara, Fazila Ferizović Berović, predsjednica Skupštine opštine Tutin, Rahman Husović, predsjednik Opštine Rožaje, Almir Avdić, predsjednik Skupštine opštine Rožaje, Jasmina Cikotić, predsjednica Skupštine opštine Plav, Fuad Feratović, direktor Direkcije javnih radova Opštine Plav, Nemša Omerhodžić, predsjednica Skupštine opštine Bijelo Polje, Milko Kovačević, direktor JU Centar za kulturu „Vojislav Bulatović-Strunjo“ u Bijelom Polju, Hasan Ramović, ugledni privrednik iz Bijelog Polja, Samira Ćosović, zamjenica predsjednika Opštine Prijepolje, Nermin Muzur, načelnik Opštine Ilidža, Alma Destanović, sekretar organa državne službe u Općini Stari Grad, Jusuf Pušina, ratni ministar unutrašnjih poslova RBiH, Ruždija Adžović, predstavnik Muslimanskog dobrotvornog društva „Merhamet“, akademik Šefket Krcić, predsjednik Matice Bošnjaka Sandžaka, prof. dr. Muamer Kalić, predsjednik Saveza dijaspore i iseljenika Crne Gore, Muamer Bandić, zastupnik u Skupštini KS, Denis Mavrić, direktor Radio televizije Novi Pazar i mnogi drugi gosti iz BiH, Turske, Srbije i Crne Gore i dijaspore.

Nakon intoniranja himne Bosne i Hercegovine prisutni su pozvani da učenjem Fatihe ili na drugi prigodan način odaju počast brojnim patriotima i borcima Narodno-oslobodilačkog rata i Armije RBiH koji su dali svoje živote za odbranu Bosne i Hercegovine, civilnim žrtvama rata i preminulim članovima Udruženja.

Uz pozdrave i dobrodošlicu gostima i

prisutnima Akademiju je otvorio Ekrem Lekić predsjednik Udruženja, koji je prisutnima čestitao Dan državnosti Bosne i Hercegovine - 25. novembar i Dan Sandžaka – 20. novembar. Predsjednik Lekić se kratko obratio učesnicima skupa zaželevši im da se osjećaju kao svoji na svome.

„To se naročito odnosi na naše prijatelje koji nam dolaze iz Sandžaka iz kojeg smo mi neko prije, a neko kasnije doselili u Bosnu i Hercegovinu.

Imam potrebu da posebnu zahvalnost iskažem među nama, našim donatorima koji nesebično iz godine u godinu svojom humanošću pokazuju i pomažu projekat stipendiranja učenika i studenata.

Još jednom neizmjerno hvala svima njima.

Pošto će akademik Enver Halilović govoriti o značaju 20. novembra, to jest ZAVNOSA, ja ću još samo reći, da svi mi koji baštinimo antifašizam, toleranciju, zajedništvo, uvažavanje različitosti, poštovanje jednih prema drugima, multikulturu, vjersku toleranciju, ljubav a ne mržnju, da smo mi ti koji smo pred ljudima i pred Bogom na pravom putu. Nastavićemo da našu djecu vaspitavamo u tom duhu.“

O značaju Dana državnosti BiH – 25. novembra i Dana Sandžaka – 20. novembra govorio je akademik Enver Halilović koji je između ostalog rekao:

“Odlukama Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Srbiji (BNV) i Bošnjačkog vijeća u Crnoj Gori, (BV) Dan Sandžaka obilježava se 20. novembra, na dan kada je (1943.) osnovano Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Sandžaka (ZAVNOS). Ova dva nacionalna vijeća smatraju da je dan osnivanja ZAVNOS-a najznačajniji dan Bošnjaka Srbije i Bošnjaka Crne Gore. Kao što se vidi iz imena bošnjačkih vijeća, ni BNV u Srbiji ni BV u Crnoj Gori nisu u imenu teritorijalno vezana za Sandžak.

To su nacionalni organi svih Bošnjaka u Srbiji i svih Bošnjaka u Crnoj Gori, što između ostalog znači, da nominalno nisu bošnjačka vijeća Sandžaka, već svih Bošnjaka u dvijema državama, Srbiji i Crnoj Gori, sa sjedištima u dva grada dviju država, u Novom Pazaru i Rožajama.

Nazivi nacionalnih vijeća u Srbiji i Crnoj Gori svjedoče i govore sve o položaju Sandžaka i Bošnjaka u njemu.

Za razliku od sjevernog dijela Sandžaka, onog koji je u teritorijalno političkom smislu u sastavu Srbije, u kojem se upotrebljava ime Sandžak, kako u svakodnevnom tako i u političkom smislu, u južnom dijelu Sandžaka, koji je u sastavu Crne Gore, skoro, uopće, se ne koristi to ime, čak ni kolokvijalno, da ne govorim politički. U Crnoj Gori, za taj demografski, nacionalni, politički, geografski prostor upotrebljava se geografsko ime Sjever Crne Gore, dok se u Srbiji, za dio Sandžaka koji je u njenom sastavu, koristi historijski termin Raška oblast.

Prisutnima se obratio Ekrem Lekić, predsjednik Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka u BiH

Odluka Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Srbiji i Bošnjačkog vijeća u Crnoj Gori da se kao nacionalni dan Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori uzme datum osnivanja ZAVNOS-a je izraz opredjeljenja ova dva nacionalna organa vlasti Bošnjaka Srbije i Crne Gore o svom statusu i statusu Sandžaka kakav su imali osnivanjem ZAVNOS-a (1943.). Sandžak i Bošnjaci u njemu imali su tada zagarantirano pravo na unutarnje političko, ekonomsko, vojno samoorganiziranje i upravljanje vlastitim granicama. Na taj način se narod Sandžaka opredijelio za jedinstvenu, multietničku, političku i teritorijalnu autonomiju svojih ravnopravnih naroda u odnosu na ondašnju Srbiju i ondašnju Crnu Goru.

Ovaj datum (20.11.) važan je za sve nas, jer nas obavezuje na poštovanje ideja i tekovina antifašizma, ljudskih prava, građanske jednakosti i ravnopravnosti.

Autonomija Sandžaka je historijska činjenica obnovljena i ponovo ustanovljena osnivanjem ZAVNOS-a, bez obzira na to što su ga njegovi osnivači nakon nepune dvije godine sami ukinuli. Sandžak je ukinut nakon što je oslobođen.“

Nadalje je akademik Halilović istakao:

„Mi, Bošnjaci Sandžaka, Bosnu i Hercegovinu smatramo svojom matičnom državom, iako BiH nije ni pravno ni politički deklarirana kao matična država svih Bošnjaka. Upravo stoga, danas ovdje povodom Dana državnosti BiH skrećemo pažnju na sadašnju nejednakost, kako se na Drugom zasijedanju ZAVNOBiH-a, političke platforme političkog uređenja BiH, kaže, njenih naroda, suprotno njegovim postulatima. Bošnjaci u BiH, precizno kazano, njegovi politički lideri, nemaju napisano prava i ne smiju javno da kažu da su Bošnjaci Sandžaka dio bošnjačkog naroda BiH, kao što kažu Srbi i Hrvati Srbije i Hrvatske da su Srbi, odnosno Hrvati u BiH dio srpskog odnosno hrvatskog naroda Srbije i Hrvatske. Za njih je napisano pravo iznad politike zato što nemaju drugu politiku osim politike kao tehnologije vlasti.“

Mi imamo mnogo razloga da slavimo i da obilježavamo i Dan Sandžaka i Dan državnosti BiH, kao političke činjenice iz naše prošlosti, da se ovom prilikom sjetimo naših slavnih predaka, što je dobro, ali je žalosno što nemamo nešto slično da slavimo iz naše sadašnjosti i što je vrlo neizvjesno da li će se naši potomci sjećati nas.“

Svečanom skupu se obratilo više gostiju: prof. dr. Enes Pelidija, u ime Vijeća Kongresa bošnjačkih intelektualaca, muftija dr. Mevlud ef. Dudić, predsjednik Mešihata Islamske zajednice u Srbiji, Nemša Omerhodžić, predsjednica Skupštine opštine Bijelo Polje, Nermin Muzur, načelnik Općine Ilidža i Sinan Adilović, koji se obratio u ime našeg stalnog donatora Saliha Akgul Hadžifejzović iz Turske. Svi su oni toplim riječima zahvalili na pozivu i prisutnima čestitali ove značajne istorijske datume za BiH i Sandžak.

Hasan Ramović, privrednik iz Bijelog Polja, Milko Kovačević, direktor JU Centar za kulturu „Vojislav Bulatović-Strunjo“ u Bijelom Polju, Nemša Omerhodžić, predsjednica Skupštine opštine Bijelo Polje, Fuad Feratović, direktor Direkcije javnih radova Opštine Plav, Jasmina Cikotić, predsjednica Skupštine opštine Plav, Muamer Bandić, zastupnik u Skupštini KS, Nermin Muzur, načelnik Općine Ilidža, Almir Avdić, predsjednik Skupštine opštine Rožaje, Rahman Husović, predsjednik Opštine Rožaje, Suada Zoronjić, poslanica u Skupštini Crne Gore

Hasan Ramović, privrednik iz Bijelog Polja, Milko Kovačević, direktor JU Centar za kulturu „Vojislav Bulatović-Strunjo“ u Bijelom Polju, Nemša Omerhodžić, predsjednica Skupštine opštine Bijelo Polje, Ekrem Ferhatović, zamjenik predsjednika „Zavičajnog društva Plavljana i Gusinjana“, Muamer Bandić, zastupnik u Skupštini KS, Nermin Muzur, načelnik Općine Ilidža, Almir Avdić, predsjednik Skupštine opštine Rožaje, Rahman Husović, predsjednik Opštine Rožaje, Suada Zoronjić, poslanica u Skupštini Crne Gore, Alma Destanović, sekretar organa državne službe Općine Stari Grad, Salih Šabović, potpredsjednik UGPS, Bilsena Šahman, zamjenica predsjednika UGPS, Ekrem Lekić, predsjednik UGPS, muftija dr. Mevlud ef. Dudić, predsjednik Mešihata Islamske zajednice u Srbiji, akademik prof. dr. Redžep Dizdarević, bivši predsjednik UGPS, Esmir Cikotić, I sekretar u Ambasadi Crne Gore u BiH, akademik prof. dr. Suad Kurtćehajić, predsjednik Bosanske akademije nauka i umjetnosti „Kulin ban“, akademik Enver Halilović, emeritus prof. dr. Enes Pelidija

Nihat Biševac, gradonačelnik Novog Pazara, Anela Halilović Šemsović, predsjednica Skupštine grada Novog Pazara, Samira Ćosović, zamjenica predsjednika Opštine Prijepolje, Fazila Ferizović Berović, predsjednica Skupštine opštine Tutin, Mirsad Jusufović, član Gradskog vijeća Novog Pazara, Denis Mavrić, direktor Radio televizije Novi Pazar

Akademik Enver Halilović je govorio o značaju Dana državnosti BiH – 25. novembra i Dana Sandžaka – 20. novembra

Svečanu akademiju su uljepšali članovi RKUD „Proleter“

Emeritus prof. dr. Enes Pelidija se obratio skupu u ime Vijeća Kongresa bošnjačkih intelektualaca

Muftija dr. Mevlud ef. Dudić, predsjednik Mešihata Islamske zajednice u Srbiji

Nemša Omerhodžić, predsjednica Skupštine opštine Bijelo Polje

Amra Đečević, voditelj Svečane akademije, Bećo Hasanović, Firdus Hamzagić, Ismet Ramčilović, Ekrem Ferhatović, članovi Komisije za dodjelu stipendija

Donatori stipendija za školsku/akademsku 2022/2023. godinu

- OPĆINA ILIDŽA Sarajevo
- FONDACIJA ZLATAN ŠEHOVIĆ Sarajevo Bilsena Šahman
- OPĆINA STARI GRAD Sarajevo
- OPŠTINA ROŽAJE Crna Gora
- MUSLIMANSKO DOBROTVORNO DRUŠTVO »MERHAMET« Sarajevo
- UDRUŽENJE GRAĐANA PORIJEKLOM IZ SANDŽAKA Podružnica Novi Pazar
- ADVOKAT HAKIJA KURTOVIĆ Sarajevo
- FONDACIJA HAJRUDIN I SALIHA ČENGIĆ Kanada – Emina Kiseljaković
- EURO BAU d.o.o. Živinice – Esmir Camović
- ELKO-MARIĆ d.o.o. Mostar – Ibro Marić
- TES-SHOP d.o.o. Tuzla – Izet Kačapor
- OKTUM d.o.o. Sarajevo – Vahid Tahirović
- HS INŽENJERING d.o.o. Sarajevo – Sead Halilović
- UDRUŽENJE GRAĐANA PORIJEKLOM IZ SANDŽAKA Podružnica Petnjica
- SALİH AKGÜL HADŽIFEJZOVIĆ İstanbul, Türkiy
- ISMET DEDEIĆ Brčko
- REFET GOJAK Sarajevo
- IFET TARIĆ Merseburg, Deutschland
- ALEM TABAKOVIĆ Sarajevo
- FAKULTET ZA MENADŽMENT I POSLOVNU EKONOMIJU UNIV. U TRAVNIKU – Rasim Dacić
- HOTTES RELAX COMPANI d.o.o. Sarajevo Medžid Bašović
- H-M-K PROMET d.o.o. Sarajevo – Halit Camović
- PUTNIČKA AGENCIJA FIBULA AIR TRAVEL AGENCY d.o.o. Sarajevo – Sead Hamzić
- YAVUZ COMPANY d.o.o. Srebrenik – Mustafa Yavuz
- STRETTO CAFFE d.o.o. Sarajevo – Alan Turković
- MEVLUDIN COMMERC d.o.o. Sarajevo – Zahir Bučan
- TURISTIČKA AGENCIJA WE LOVE BALKAN d.o.o. Sarajevo – Enis Čuljević
- PZU „AP“ Apoteke, Sarajevo – Ešef Prašović
- PLAN SISTEMI, GRADBENIŠTVO d.o.o. Ljubljana, Slovenija – Samir Camović
- PLUS CONSTRUCTION GmbH, Marl, Deutschland Husein Huseinović
- EEL Bau GmbH, Neu-Isenburg, Deutschland – Rafet Bronja
- S. TARIĆ INDUSTRIEMONTAGE d.o.o. Ljubljana, Slovenija - Sefer Tarić
- KOLOS PROJEKT d.o.o Frankfurt am Main, Deutschland
- Damir Ljajić
- H - LINE windows and doors d.o.o. Banovići Nurčo Hasanagić
- S & T Montagebau GmbH, Annaberg-Buchholz, Deutschland
- Hasib Turković
- UDRUŽENJE „ZAVIČAJNO DRUŠTVO PLAVLJANA I GUSINJANA“ – SARAJEVO
- MUHAMED ALATIĆ Boshum, Deutschland
- HAJRIJA LEKIĆ Sarajevo
- EDITA TURKOVIĆ Sarajevo
- ELISA HANFF Frankfurt am Main, Deutschland
- MUKELEFA PAŠIĆ – SCHWAGER Zürich, Schweiz
- MERSUDIN CAMOVIĆ Sarajevo
- IZET ŠABOTIĆ Tuzla
- SALIH ŠABOVIĆ Tuzla
- SAFET KURTOVIĆ Sydney, Australia
- ALEN SULEJMANOVIĆ Sarajevo
- SENAD HAJDARPAŠIĆ Sarajevo
- SUAD ŠKRIJELJ Sarajevo
- ERVIN (ISMET) ĐERLEK Sarajevo
- EDIN KORJENIĆ Sarajevo
- SAFET TALOVIĆ Sarajevo
- HALID ŠKRIJELJ Sarajevo

Stipendisti Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka za školsku/akademsku 2022/2023. godinu

Adilović Beriz
Agović Anita
Ajdinović Dženisa
Ajdinović Hajro
Aljićević Ismira
Asotić Sadžid
Avdović Adelina
Babačić Sarah
Banda Melisa
Banda Nejla
Beširović Samed
Bibić Muhamed
Brbutović Omar
Bronja Emir
Ćatović Emina
Čekić Larisa
Ćeman Arnela
Čolović Ajša
Ćosović Ajša
Ćosović Almina
Čuljević Džejla
Dacić Kadir
Dervišević Lejla
Džanović Juso
Džeko Elda
Eminović Emina
Hadžifejzović Amila
Hanić Nedim
Hodžić Hadisa
Hrustić Adna
Hrustić Amina
Idrizović Erdin
Kajević Medina
Kapetanović Lejla
Kolašinac Dželila
Koštrebić Ajla
Kučević Eldar
Kurtanović Semra
Kurtović Amila
Kurtović Delila
Kurtović Melisa
Ličina Almina
Lucević Arijeta
Mahmutović Omer
Međedović Medina
Mrguda Ajla
Murtezić Emina
Papić Hamza
Pilav Amina
Prašović Rijad
Ramusović Berina
Rovčanin Lejla
Šabanović Dženan
Šabaredžović Zerina
Šabotić Amra
Šahman Tarik
Salkanović Ajla
Selmanović Hasnija
Selmanović Kelim
Silajdžić Iman
Škrijelj Amina
Škrijelj Talha
Slatina Enis
Smajić Semina
Šukić Ajla
Šukić Esin
Suljević Emina
Suljović Belma
Tahirović Naida
Tumbul Anes
Tumbul Dino
Turković Merjem
Turković Tarja
Žiga Jasna

Dio donatora stipendija i stipendisti

Udruženje građana porijeklom iz Sandžaka u kontinuitetu zadnjih osam godina, svake godine dodjeljuje stipendije učenicima i studentima. Zahvaljujući plemenitim ljudima, ovaj projekat ima sve veću podršku, tako da je za školsku 2022/2023. godinu izvršena dodjela stipendija svim učenicima i studentima koji su aplicirali na Javni poziv Udruženja. Stipendije je dobilo rekordnih 74 učenika i studenta.

Zahvalnice donatorima, pojedincima i kolektivima koji su donirali sredstva za stipendiranje uručuli su Firdus Hamzagić, predsjednik Komisije za dodjelu stipendija i članovi Komisije Bećo Hasanović i Ismet Ramčilović.

Uspješno organizovanu svečanost su svojim programom uveličali članovi RKUD-a „Proleter“ iz Sarajeva sa solistom Hasibom Agić. Zahvalnost upućujemo i predsjedniku RKUD-a Sahudinu Kačaru koji je omogućio učešće ovog renomiranog društva na našoj svečanosti.

Posebna zahvalnost i priznanje, tj. Zahvalnice dodjeljene su RKUD Sarajevo, za uspješnu realizaciju muzičkog programa na Svečanoj akademiji, Hotelu „Hills“ Sarajevo, za nesebičnu podršku radu Udruženja i Hotelu „Excluziv“ Sarajevo, takođe za nesebičnu podršku u radu Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka.

U ime organizatora posebna zahvalnost je odata Televiziji „Hayat“ koja je propratila Svečanu akademiju i RTV Novi Pazar koja svake godine medijski vrlo profesionalno i uspješno prate naš rad a posebno značajne datume i događaje ◆

Almir Avdić, predsjednik Skupštine opštine Rožaje, Nermin Muzur, načelnik Općine Ilidža, Rahman Husović, predsjednik Opštine Rožaje

Predsjednik Komisije za dodjelu stipendija Firdus Hamzagić dodjeljuje Zahvalnicu najvećem donatoru stipendija Bilseni Šahmani Fondaciji Zlatan Šehović

Dodjela Zahvalnica donatorima stipendija dr. Refetu Gojaku i Editi Turković

Jusuf Pušina, ratni ministar unutrašnjih poslova RBiH, Omer Četres, savjetnik za medije u Ambasadi Turske u BiH, Ruždija Adžović, predstavnik Muslimanskog dobrotvornog društva „Merhamet“

Prof. dr. Rasim Dacić, rektor Univerziteta u Travniku, akademik Enver Halilović, emeritus prof. dr.Enes Pelidija sa suprugom Rasemom Pelidija

KONSTITUISANI NOVI ORGANI UDRUŽENJA GRAĐANA PORIJEKLOM IZ SANDŽAKA

UDRUŽENJE GRAĐANA PORIJEKLOM IZ SANDŽAKA

Ekrem Lekić

Na redovnoj Izvještajno-izbornoj Skupštini Udruženja, održanoj 21.09.2022. godine, izabrani su novi organi Udruženja za mandatni period 2022-2026. godine.

Salih Šabović

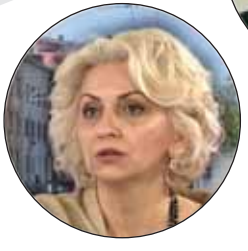

Bilsena Šahman

Muharem Hamzić

Sahudin Kačar

Duljko Hasić

Hakija Kurtović

■ Piše: **Muharem Hamzić**

Izabran je novi Upravni odbor (39 članova), Nadzorni odbor (17 članova) i Sud časti (17 članova). Za predsjednika Udruženja jednoglasno, aklamacijom izabran je ponovo **Ekrem Lekić** dosadašnji predsjednik Udruženja.

Na temelju statutarnih rješenja, Upravni odbor na svojoj sjednici održanoj 27.10.2022. godine, obavio je izbor rukovodstva Udruženja i predložio izbor predsjednika Nadzornog odbora i Suda časti.

Na prijedlog predsjednika Udruženja Ekrema Lekića, za zamjenika predsjednika je imenovana **Bilsena Šahman** iz zavičajne podružnice Bijelo Polje, a za potpredsjednike Udruženja imenovani su **Salih Šabović**, Zavičajno društvo Plavljana i Gusinjana i **Muharem Hamzić**, član podružnice iz Priboja.

Za novog sekretara Udruženja imenovan je **Sahudin Kačar** iz zavičajne podružnice Bijelo Polje.

Za predsjednika Nadzornog odbora predložen je prof. dr. **Duljko Hasić**, dosadašnji predsjednik iz podružnice Sjenica, a za predsjednika Suda časti predložen je **Hakija Kurtović**, član podružnice Sjenica.

Ovim imenovanjima zaokružen je izbor rukovodstva Udruženja za naredni četvorogodišnji mandatni period 2022-2026. godine ◆

Ulaganja u organsku proizvodnju, kao jedna od mjera za izlazak BiH iz ekonomske krize

Bosna i Hercegovina je zemlja sa velikim, ali neiskorištenim potencijalima za proizvodnju organske-ekološke zdrave hrane u kojoj bi se, prema tvrdnjama stručnjaka, moglo zaposliti na desetine hiljade radnika. Potražnja za organskim proizvodima je ogromna i u stalnom je porastu u Evropi a izvjesno je da će tako biti i u budućnosti. Za nas u Bosni i Hercegovini to je velika šansa za otvaranje novih radnih mjesta i da ljude zadržimo u ruralnim područjima s obzirom na našu netaknutu prirodu, naše resurse, prirodna bogatstva te činjenicu da nemamo tešku industriju, a vode su nam čiste i nezagađene.

Uloga i značaj organske proizvodnje za ekonomski razvoj i budućnost bh ekonomije je ogroman, jer ekološka proizvodnja ima dvostruku ulogu, s jedne strane podmiruje tržište prema zahtjevima potrošača za ekološkim proizvodima, a s druge doprinosi zdravlju, zaštiti okoliša, dobrobiti životinja te ruralnom razvoju. Budućnost bh-ekonomije je u razvoju poljoprivrede i organsko-ekološkoj proizvodnji.

Organska eko - proizvodnja se smatra sektorom koji može doprinijeti razvoju preduzetničkog duha i pokrenuti razvoj ne poljoprivrednih sektora u seoskim oblastima, dok u isto vrijeme doprinosi kvalitetu prirodne okoline. Sa te tačke gledišta organska poljoprivreda predstavlja privlačnu priliku za ekonomski rast i razvoj zemlje. Pored toga, raste potražnja za organskom hranom, razvija se eko (seoski) turizam, kao i sve ostale aktivnosti koje doprinose boljem zdravlju potrošača. Trend promjene

■ Piše: **Prof.dr. Sadik Bahtić**

koncepta življenja s naglaskom na povratak prirodi otvara veoma atraktivne šanse za organske proizvođače BiH na domaćem, ali i atraktivnim ino-tržištima (uglavnom EU tržište).

U Bosni i Hercegovini imamo više

Zašto je potrebno zakonski regulisati organsku proizvodnju?

Regulatorni okvir je neophodan da osigura povjerenje na tržištu kako bi zaštitili potrošača od prevare i da obezbijedi poštenu konkurenciju i mogućnost proizvođačima da ostvare dodatnu vrijednost, dobit, na tržištu. To sve znači da se bez odgovarajućeg regulatornog okvira ne može očekivati ubrzan razvoj organske proizvodnje u BiH podstaknut rastućom potražnjom na svjetskom tržištu. Sve ovo vodi zaključku da će bez odgovarajućeg regulatornog okvira porast organske proizvodnje, time i porast šansi za ostvarenje prihoda u seoskim oblastima, kao i porast izvoza hrane ostati još jedna velika ali neiskorištena prilika za Bosnu i Hercegovinu.

primjera organske proizvodnje a jedan od njih je velika organska proizvodnja porodice Halilović na području Nišićke visoravni koja je od Sarajeva udaljeno 40-ak kilimetara. Porodica Halilović na stotinjak hektara zemlje uzgaja: žitarice, ljekovito bilje, čajeve, prirodne kreme, sapune, različite vrste brašna, od kojih su najpoznatiji po heljdinom brašnu i proizvodima od heljdinog brašna. Osnovna djelatnost porodice Halilović je proizvodnja eteričnih ulja koja izvoze po cijelom svijetu, pogotovo u Evropu, SAD, zemlje regije i Aziju.

Kao najvažnija svrha ekološke proizvodnje prije svega se ističe zaštita zdravlja i života ljudi uz zaštitu cjelokupne prirode i okoliša. Brojnim istraživanjima dokazano je da mnoge bolesti imaju izravnu uzročnu vezu s kvalitetom hrane koju konzumiramo. Upotreba GMO-a u ekološkoj proizvodnji je zabranjena. Ekološki proizvod je onaj proizvod koji je

proizveden i označen sukladno s odredbama o ekološkoj proizvodnji poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda i moraju u svakom trenutku biti jasno prepoznatljivi, zbog čega se od proizvodnje, prerade pa do skladištenja vode evidencije te drže odvojeno od drugih proizvoda koji nisu iz ekološke proizvodnje. Organska hrana koja se prodaje na EU tržištu mora biti propisno etiketirana (označena). To znači da na pakovanju EU organske marke mora biti odštampan organski certifikacioni broj.

Proces integracija u Evropsku uniju zahtjeva od vlade BiH da riješi neka socijalna i pitanja očuvanja prirodne okoline koja su povezana sa razvojem poljoprivrede i sela. Za ovu svrhu postoje pretpristupni fondovi EU. Razvoj organskog sektora je prilika da se privuku sredstva iz ovih fondova. Treba istaći da je Evropska agencija za okoliš na listu ključnih indikatora vezanih za kvalitet zemljišta uključila i «površinu pod organskom poljoprivredom». Ovo je jasan putokaz svim zemljama članicama, ali i onima koje žele postati članice EU, da intenzivno rade na podršci i promociji organske poljoprivredne proizvodnje jer će na taj način najbolje doprinijeti očuvanju i unapređenju kvaliteta okoliša u Evropi ◆

Kako zaustaviti inflaciju

Dvocifrena inflacija u odlazećoj, 2022. godini, sve se više zahuktava. Inflacija je trenutno "vrlo, vrlo" visoka i prijeti opasnost da bi se mogla duže vrijeme zadržati na neugodno visokom nivou.

Ključni razlozi visoke inflacije su zbog rata u Ukrajini i širokih sankcija Rusiji (Evropska Unija priprema deveti krug), što je automatski značio gubitak globalne proizvodnje. Sve je ovo ozbiljno narušilo globalne lance snabdijevanja, pogoršalo finansijsku situaciju velikog broja proizvođača još od perioda pandemije. Uslijedio je značajan rast cijena velikog broja inputa.

Mnogi ekonomisti dugo nisu vjerovali da inflacija može ovako da se zahukta. Dosta je nelogično da dođe do enormnog rasta cijena budući da je ogromna količina finansijskih sredstva u svijetu „upumpana“ u finansijske tokove. Ipak dobra strana ovog poteza da je novac dat privredi jer bi u suprotnom preduzeća ušla u seriju bankrota. S druge strane, praksa dodjeljivanja novca građanima koje su primjenjivale neke zemlje bio je velik promašaj koji je ubrzao inflaciju.

Piše: **Prof.dr. Duljko Hasić**

Jedan od najvećih uspjeha zemalja Evropske unije je što su prethodnih godina uspjevale održavati inflaciju na nivou ispod dva procenta. To je bio veliki uspjeh koji je u ovoj godini izgubljen. Svaki rast iznad dva procenta znači da je duh izletio iz flaše. Poznato je da se inflacija ne može oboriti preko

noći. Stabilizacija cijena podrazumijeva restrikciju proizvodnje i zaposlenosti i to mnogo košta a povezano je sa velikim gubicima.

Sada Međunarodna zajednica ima na raspolaganju dva mehanizma da zaustavi inflaciju: rast proizvodnje i rast kamatnih stopa s tim da je uvijek optimalniji način da se inflacija rješava rastom proizvodnje. Ali u ovom trenutku prosto ne djeluje realno da može doći do globalnog rasta proizvodnje koji bi neutralisao inflaciju. Na raspolaganju ostaje drugi mehanizam, rast kamatnih stopa, pa makar to destimulisalo i investicije koje nose rast proizvodnje.

Krajem ove godine poduzeto je niz značajnih aktivnosti na obuzdavanje inflacije primjenom restriktivnih mjera monetarne politike. S obzirom na vremensko kašnjenje od 12 do 18 mjeseci, realno je očekivati da ćemo se sa povišenom inflacijom boriti i tokom sljedeće godine. Ukoliko inflacija bude imala produženo trajanje, uz značajno zaostajanje rasta plaća, onda je neminovno da ćemo u jednom trenutku doći u situaciju opadanja kupovne moći, odnosno 'krizu tražnje'. Sasvim je realno takvu situaciju očekivati od sljedeće godine u zavisnosti od kretanja ključnih makroekonomskih indikatora.

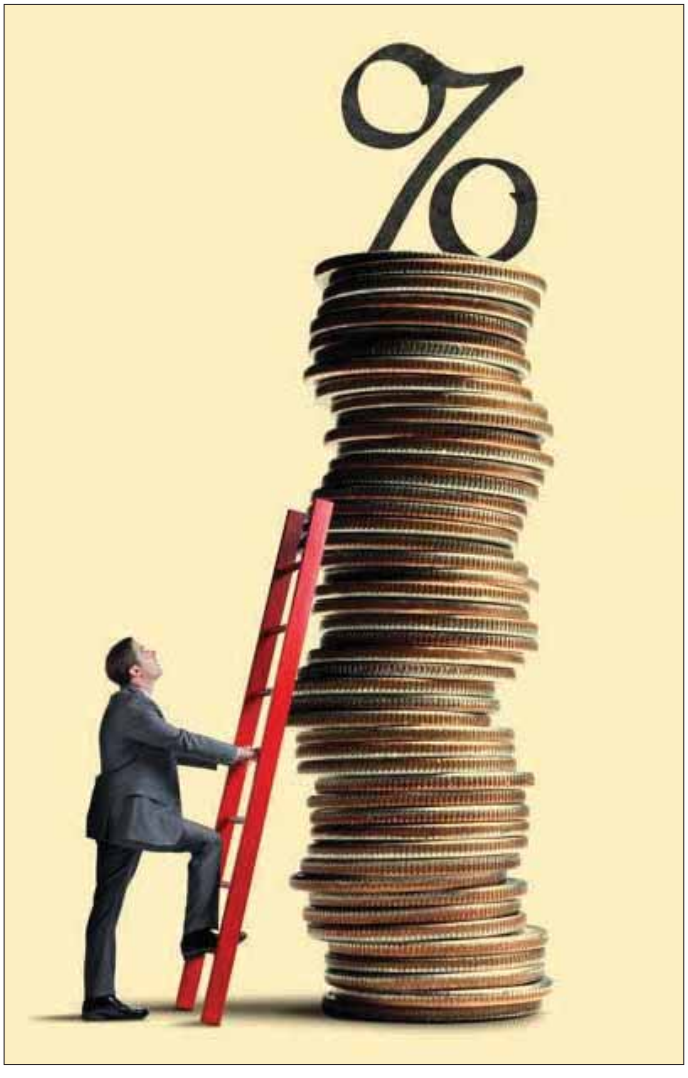

U ovom prvom talasu inflacije koja obuhvata period od juna 2021 do kraja 2022. godine, nismo imali značajniji pad tražnje, jer je, najznačajniji rast cijena prije svega bio prisutan kod onih proizvoda, kod kojih postoji niska elastičnost tražnje, kao što su prehrambeni proizvodi i energenti. Prijetnje nestašicama pojedinih proizvoda, bilo da su bile veštačke ili prave, imale su suprotan efekt, to jest rast tražnje zbog pravljenja individualnih zaliha.

Međutim, u ovom trenutku, treba imati u vidu da inflacija pored svih svojih negativnih strana ima i jednu prednost za državu. To je bio ključni razlog da kreatori ekonomske politike nisu poduzimali značajnije mjere na suzbijanje inflacije. Svakako to kratkoročno godi. Budžeti na svim nivoima za 2022. godinu planirani su na projekciji inflacije ispod 6 procenta a ona je u ovoj godini dostigla nivo 17 procenata. Tako da će prihodi po osnovu rasta cijena ove godine biti veći nego što su planirani. To znači da ovaj nivo inflacije vladama na svim nivoima „ide na ruku". Međutim to je kratkoročni pozitivan efekt ali dugoročno korist od inflacije biće znatno manja od štete koju talas poskupljenja donosi.

Inflacija doprinosi i bržem rastu nominalne vrijednosti BDP-a, a pošto je to osnova za obračun poreza, onda država naplati veće poreze nego što bi naplatila bez inflacije.

Međutim, ako ostavimo po strani koristi od povećanih prihoda koje država ubira uslijed rasta cijena, najveći rizik ubrzane inflacije je devalvacija kursa. Ako se želi izbjeći devalvacija potrebno je stabilizirati cijene, a to će zahtijevati smanjenje javne potrošnje i povećanje ulaganja, sa većim oslanjanjem na privatna ulaganja. Ali za to je neophodno obezbjediti bolji poslovni ambijent.

Sasvim je realno da bi Eurozona zbog pojačanih rizika (nastavak rata u Ukrajini, rast cijena energenata bez obzira na ograničenje cijene ruske nafte na 60 Eura) mogla ove zime kliznuti u recesiju. Visoki troškovi energije i prekid isporuka ruskog plina snažno će usporavati rast svjetske privrede.

Evropska Centralna Banka najavila je da će nastaviti podizati kamatne stope. Procjena je da se u idućoj godini inflacija obuzda na 5,5 procenata. Ukoliko se to ostvari onda bi se ona u 2024. Godini mogla spustiti na idealnih 2,3 procenta.

Ali, oprez! Imajući u vidu stanje na globalnom političkom i ekonomskom tržištu, velika je vjerovatnoća da će stopa inflacije i dalje ostati visoka i tokom 2023. godine ◆

Zbornik radova

HISTORIJSKE OKOLNOSTI AUTONOMIJE SANDŽAKA

ZAVNOS - OD NADE DO RAZOČARENJA

U izdanju Bošnjačkog nacionalnog vijeća Novi Pazar, u 2022. godini, publikovan *je Zbornik radova* sa okruglog stola održanog 21.11.2021. godine u Novom Pazaru, na temu: "ZAVNOS - HISTORIJSKE OKOLNOSTI AUTONOMIJE SANDŽAKA", na kojem je učešće uzelo 11 učesnika iz Bosne i Hercegovine, Srbije, Makedonije i Crne Gore. U *Zborniku* je objavljeno 11 radova, koji iz različitih uglova tretiraju ovu tematiku, koja je i nakon 80 godina još uvijek aktuelna i dovoljno neistražena. U prezentovanim radovima, autori su pokušali ukazati na značaj ZAVNOS-a, kao najvišeg političkog i predstavničkog tijela naroda Sandžaka u toku Narodno-oslobodilačke borbe. Prvo zasijedanje ZAVNOS-a, održano 20/21. novembar 1943. godine, je imalo za cilj da udari temelje Sandžaka kao zasebne federalne jedinice, ili pak, najmanje autonomne oblasti u okviru nove Jugoslavije. Međutim, odmah nakon osnivanja ZAVNOS-a, unutar vrha NOP-a i CK KPJ, postojale su snage koje su se protivile takvom statusu Sandžaka, a što su potvrdili i na Drugom zasijedanju AVNOJ-a u Jajcu 29. novembra 1943. godine. Od tada, pa sve do Drugog zasijedanja ZAVNOS-a, održanog u Novom Pazaru 29. marta 1945. godine, te snage su radile na urušavanju tekovina ZAVNOS-a i njegovom ukidanju. Na Drugom zasijedanju ZAVNOS je ukinut, a Sandžak je podijeljen između Srbije i Crne Gore, po osnovu razgraničenja iz 1912. godine. Sve to je imalo dalekosežne posljedice po Sandžak i Bošnjake, nakon čega je Sandžak u socijalističkoj Jugoslaviji postao najnerazvijenija regija u tadašnjoj Jugoslaviji, a Bošnjaci neravnopravan narod u odnosu na druge narode zajedničke

■ Piše: **Dr. sc. Izet Šabotić,** redovni profesor Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

države. O ovim, te drugim brojnim pitanjima, govore radovi objavljeni u ovom *Zborniku*.

U svom radu (15-40) na temu: "Srpski i hrvatski etnocentrizam, doktrinirani okviri negacije Bošnjaka i suvereniteta Bosne i Hercegovine", akademik, prof. dr. Enver Halilović, veoma znalački i detaljno problematizira srbijanske i hrvatske velikodržavne ideologije i njihove teritorijalne pretenzije prema Bosni i Hercegovini, negirajuću bosanski (bošnjački) nacionalni identitet i autohtonost. Rezultat toga jeste i politička nejednakost i neravnopravnost Bošnjaka, kako u Srbiji i Hrvatskoj, tako i u Bosni i Hercegovini sa druga dva naroda. Otuda proizilaze svi težišni problemi. Iz tih razloga, akademik Halilović ističe, „da bez političke jednakosti i ravnopravnosti svih naroda u svim državama Bosni i Hercegovini, Srbiji i Hrvatskoj na principu reprociteta, nije moguće kvalitetno rješenje ni jednog nacionalnog pitanja u bilo kojoj od navedenih država. To znači da svi, Srbi u Bosni i Hercegovini, Hrvati u Bosni i Hercegovini i Srbiji, i Bošnjaci u Srbiji i Hrvatskoj, postanu konstituentni narodi svih ovih država na demokratskim građanskim principima". Ukazano je i to, da svi na to imaju historijsko pravo i osnov iz istih, historijskih i političkih razloga. Akademik Halilović, posebno ističe da je historijski neodrživo stanje različitih političkih standarda istih etničkih zajednica u državama gdje žive vjekovima. Neopravdano je historijski i politički da jedna nacionalna i politička prava imaju narodi susjednih država u Bosni i Hercegovini, a druga, manja, nikakva ili neznatna politička prava ima narod Bosne, Bošnjaci koji žive u Srbiji, u Sandžaku ili srpski narod koji živi u Hrvatskoj. U radu je istaknuto, da srpsko/hrvatski etnocentrički koncept koji egzistira u Bosni i Hercegovini je historijska posljedica srpsko/hrvatskog hegemonizma i radikalne etnocentričke politike Srbije i Hrvatske. Tako da u Bosni i Hercegovini faktički funkcionira ideologija srpskog, odnosno hrvatskog svijeta, što predstavlja temeljnu odrednicu problema sa kojom se susreće bosanskohercegovačko društvo u zadnjih 30 godina.

O historijskim kontraverzama vezanim za ZAVNOS, te od stvorene nade do doživljenog razočarenja u radu: „ZAVNO Sandžaka-od nade do razočarenja-

Učesnici okruglog stola i autori radova objavljenih u: Zborniku:ZAVNOS-Historijske okolnosti autonomije Sandžaka.

historijske kontraverze-78. godina poslije“, piše prof. dr. Izet Šabotić (41-64). U radu je dat širi historijski kontekst vezan za prilike u kojima se našao Sandžak u vrijeme Drugog svjetskog rata, te uslovima u kojima je održano Prvo zasijedanje ZAVNOS-a i obrazovana autonomija Sandžaka. Istaknuto je da je razvoj NOP-a u Sandžaku doprinio stvaranju slobodnih teritorija, što je bio važan preduslov za obrazovanje autonomije Sandžaka u ratnim okolnostima. Posebni je ukazano na značaj koji je ZAVNOS imao od osnivanja do ukidanja, kao najvažnije predstavničko i političko tijelo Sandžaka u toku NOB-e. No, i pored toga, vojne i političke strukture NOP-a i KPJ, nisu imale sluha i razumijevanja, te su smatrale da Sandžak nema ekonomske, političke, historijske i kulturološke preduslove, kako bi bio jedna od federalnih jedinica ili autonomna oblast u strukturi nove države - Demokratske federativne Jugoslavije, koja se stvarala. Političke i vojne strukture NOP-a, od osnivanja ZAVNOS-a radile su na negiranju i ukidanju autonomije Sandžaka. U tom pogledu, posebno su se isticale vojne i političke strukture Srbije i Crne Gore, kao i Predsjedništvo AVNOJ-a, koje je krajem 1944. godine radilo na ukidanju autonomije Sandžaka. Na Drugom zasijedanju ZAVNOS-a, održanom u Novom Pazaru 29. marta 1945. godine, ukinuta je autonomija Sandžaka, a njegova teritorija podijeljena između Srbije i Crne Gore. Ukazano je da je ukidanje Sandžaka i njegova podjela između Srbije i Crne Gore imala dalekosežne posljedice po Sandžak, koji je nakon toga postao jedna od najnerazvijenijih regija u ondašnjoj Jugoslaviji. Sandžak je stagnirao u privrednom, infrastrukturalnom, političkom, te intelektualno-kulturološkom pogledu. I nakon 80 godina od navedenih događaja, ovo pitanje je aktuelno, te pobuđuje pažnju istraživača, koji imaju različita mišljenja i stavove vezane za posljedice ukidanja autonomije Sandžaka.

O osnivanju, razvoju i perspektivama ZAVNOS-a, u svom radu govori prof. Esad Rahić (65-97). U radu se ističe, da je ZAVNOS-om, pružena šansa Sandžaku da se konstituira kao federalna jedinica ili autonomna oblast u okviru zajedničke države. Međutim, ta historijska prilika je propuštena, te je već na Drugom zasijedanju AVNOJA 29. novembra 1943. u Jajcu, sandžačko pitanje „zaobiđeno“ i ostavljeno na „čekanju“ i na taj način onemogućeno da ZAVNOS preraste iz političkog i prestavničkog tijela u zakonodavni organ. Posebno je u radu istaknuto „da se pitanje Sandžaka rješavalo iza „kulisa“, tajnim dogovorima vojnog i političkog vrha, a isključivo na štetu Sandžaka“. Od Drugog zasijedanja AVNOJ-a, Sandžak se ne prihvata kao federalna jedinica, ravnopravna sa drugim federalnim jedinicama, a Bošnjaci se otvoreno negiraju kao zaseban nacionalni korpus. Konačno 29. marta 1945. godine na Drugom i poslednjem zasijedanju ZAVNOS-a, isti je rasformiran, a Sandžak teritorijalno podijeljen između Srbije i Crne Gore. Rahić u radu zaključuje, da je ukidanje ZAVNOS-a dugoročno odredilo sudbinu Sandžaka i Bošnjaka, od tada, pa sve do danas.

Prof. dr. Hivzo Golоš (99-120) je na osnovu analize historijskih izvora prvog reda, ukazao na važnost *Upustva o organizaciji narodne vlasti u Sandžaku* u ratnom periodu. Taj dokument je predstavljao svojevrstan Ustav, ali i važan putokaz za organizaciju narodne vlasti od najviših do najnižih organa. *Upustvo* je uredilo: a) organizaciju narodne vlasti, b) poslovanje narodne vlasti te c) prelazna naređenja sa jasno razrađenim stavkama. Osim toga, *Upustvom* je uređen izborni red,

teritorijalna nadležnost i poslovanje narodne vlasti. Upravo ovo Uputstvo potvrđuje činjenicu, da je Sandžak u ovom periodu u vojno-političkom smislu egzistirao kao zasebna teritorijalna jedinica.

Dr. Nadir Dacić (121-134) u svom radu: „Murad ef. Šećeragić“, daje osvrt na životni put i ulogu Murada ef. Šećeragića, podpredsjednika ZAVNOS-a na zbivanja u Sandžaku u Drugom svjetskom ratu. U osnovnim biografskim podacima, navodi se da je Murad ef. Šećeragić, rođen 5. februara 1882. godine u Prijepolju, Iptidaiju i Ruždiju je završio u mjestu rođenja. Studirao je u Istanbulu, gdje je pred Prvi svjetski rat obavljao i funkciju kadije u Turhalu u oblasti Sivas u Turskoj. Svoju profesionalnu obavezu kadije, šerijatskog sudije i muftije, kasnije je obavljao u: Priboju, Nišu, Kumanovu, Velesu, Tetovu i Štipu. Godine 1936. imenovan je za sreskog šerijatskog sudiju u Novom Pazaru, a potom i Vrhovnog šerijatskog sudiju pri Apelacionom sudu u Skoplju 1938. godine, gdje ostaje do početka Drugog svjetskog rata, kada se vraća u Prijepolje. Na prostoru Sandžaka u toku Drugog svjetskog rata je radio na zaštiti života i imetka, kako muslimanskog, tako i nemuslimanskog stanovništva i uspostavi dobrih međuljudskih odnosa na ovom prostoru. Na Prvom zasijedanju ZAVNOS-a izabran je za potpredsjednika, gdje je imao značajnu ulogu u uspostavi organa narodne vlasti u Sandžaku. Presjedavao je na Drugom zasijedanju ZAVNOS-a, kada je isti i ukinut. Nakon Drugog svjetskog rata biran je u Predsjedništvo NR Srbije i za narodnog poslanika NR FNRJ, kao i na niz drugih važnih funkcija. U radu je istaknuto, da je 1947. godine izabran za zamjenika reis-ul-uleme, te je na toj funkciji ostao do 1961. godine. Umro je 1979. godine u Sarajevu, gdje je i ukopan.

U *Zborniku* je predstavljen rad „Pljevaljska bitka 1. decembra 1941. godine“, autora Amela Durutlića (135-151). Najveći dio rada posvećen je analizi brojnih kontraverzi, vezanih za samo donošenje odluke o napadu na Pljevlja, razlogu neuspjelog zauzimanja grada, kao i posljedicama koje je ovaj vojni neuspjeh prouzrokovao stanovništvu Pljevalja. U radu se posebno ističe, da je Pljevaljska bitka imala uticaja na neke druge procese vezane za NOP, poput formiranja Prve proleterske brigade u Rudo 21. decembra 1941. godine, te niz drugih događaja iz ovog vremena.

Dženana Murselović (153-160) u radu: “Sandžak kao meta velikih sila i borba protiv fašizma“, podsjeća da su Bošnjaci, pored burne historije koja ih je zadesila, a u borbi za svoja prava, sačuvali ljudskost, hrabrost, civilizirano i dobronamjerno djelovanje, bez namjere da se prava drugih ugroze. Istaknuto je, da je Sandžak bio uvijek u interesu i velikih sila. Geografski položaj, nekada važna veza prema Bliskom istoku, te prostor koji je povezivao, ili pak, razdvajao Srbiju i Crnu Goru, učinio ga je interesantnim za vanjske faktore. To je bilo izraženo i u vrijeme Drugog svjetskog rata, kada je osnovan ZAVNOS, koji je trebao biti dobra osnova za stvaranje autonomnosti Sandžaka, što se nije desilo, upravo iz razloga, što su spoljni interesi i uticaji bili snažniji od unutrašnjih snaga, koje su težile autonomnosti.

O raspuštanju ZAVNOS-a i negaciji nacionalnog identiteta Bošnjaka, kao primarnom faktoru za iseljavanje Bošnjaka iz Sandžaka, govori dr. Zećir Ramčilović (161-190) sa Instituta za istoriju iz Skoplja. U radu se konstatira, da su migracije Bošnjaka predstavljale složen proces koji u kontinuitetu traje više stoljeća. Isti se odvijao u različitim pravcima i u promjenljivom intenzitetu u zavisnosti od velikog broja faktora. Posebno se podcrtava, da su Bošnjaci u Drugom svjetskom ratu bili dio antifašističkog pokreta u borbi za slobodu i ravnopravnost, za afirmaciju svog zasebnog nacionalnog identiteta i državnog suvereniteta. To su najbolje potvrdila antifašistička vijeća osnovana u Bosni i Hercegovini i Sandžaku. No i pored toga, ZAVNOS, za razliku od drugih zemaljskih antišičkih vijeća, iako je odigrao ključnu ulogu na ovom prostoru za razvoj NOP-a, raspušten je na njenom Drugom zasijedanju održanom u Novom Pazaru 29.marta 1945. godine. Istaknuto je, da su raspuštanjem ZAVNOS-a, Bošnjaci doživjeli ponovnu negaciju, stalne pritiske na nacionalnom, religioznom, obrazovnom i kulturnom nivou, a Sandžak je nakon toga doživio ekonomsku zaostalost i svaki drugi vid nazadovanja. To je u velikoj mjeri dopriinijelo, da se od 50-ih godina XX vijeka intenzivira iseljavanje Bošnjaka u Tursku, što je uticalo na njihovo demografsko reduciranje na području Sandžaka. Proces iseljavanja je stimulisan od strane države, što ukazuje da je država stajala iza ovog „projekta“. Ovaj, kao i drugi procesi koji su učinili Sandžak najnerazvijenijom regijom u nekadašnjoj zajedničkoj državi, rezultat su nepromišljenih politika koje su doprinijele ukidanju ZAVNOS-a i autonomije Sandžaka 1945. godine.

Predsjedništvo Prvog zasijedanaj ZAVNOS-a,

O prilikama u Bosni i Hercegovini u jednom širem vremenskom razdoblju od ZAVNOBiH-a do Dejtona, u svom radu

govori Admir Lisica (191-206). Autor ističe važnost obnavljanja državnosti Bosne i Hercegovine, na Prvom zasijedanju ZAVNOBiH-a, održanom 25. novembra 1943. godine, u Mrkonjić Gradu. Ovaj događaj je okarakterisan kao jedan od najvažnijih događaja u novijoj historiji Bosne i Hercegovine, jer su odluke ZAVNOBiH-a omogućile da Bosna i Hercegovina 1992. pravnim putem provede referendum o nezavisnosti i ostvari svoju nezavisnost. Sadržaj rada govori o političkom organiziranju Bosne i Hercegovine nakon Prvog zasijedanja ZAVNOBiH-a, te ukazuje da se radilo o važnoj pravnoj i političkoj osnovi u razvitku Bosne i Hercegovine, od 1945. do 1990. godine. Posebno se ukazuje, da je historijska zaostavština ZAVNOBiH-a imala uticaja na procese koji su se odvijali 90-ih godina XX st. u procesu disolucije Jugoslavije, kada je Bosna i Hercegovina dobila nezavisnost, kao i druge federalne jedinice tadašnje Jugoslavije. Isto tako, u radu je dat osvrt na

Učesnici Prvog zasijedanaj ZAVNOS-a,

posljedice agresije na Bosnu i Hercegovinu, te o Dejtonskom mirovnom sporazumu, od 21. novembra 1995., kojim je okončan ratni sukob, a Bosna i Hercegovina nastavila da egzistira kao nezavisna i suverena država.

U svom radu: „Sudsko-politički procesi nad Bošnjacima“, Ahmedin Škrijelj (207-217), je dao osvrt na ukupne prilike u Sandžaku i položaj Bošnjaka 90-ih godina XX vijeka, pri čemu je posebno ukazano, da su brojne presije i sudski procesi ostali duboko urezani u sjećanje bošnjačkog naroda Sandžaka. Tada su strah i nesigurnost bili sastavni dio sandžačke svakodnevnice. Nad bošnjačkim intelektualcima u Sandžaku je izvršeno pravno i fizičko nasilje, s ciljem da se Bošnjaci i njihove političke institucije stigmatiziraju, da za javnost u Sandžaku, Srbiji i Crnoj Gori, budu trajno neprihvatljivi zbog fabrikovanog militarizma, seceonizma i navodne spremnosti da nasiljem ostvare nacionalne i političke ciljeve. Navedeni teror nad Bošnjacima umjesto da bude osuđen, on je legaliziran od strane državnih organa tadašnje Savezne Jugoslavije. U radu je dat osvrt i na sudske procese, koji su vođeni protiv Bošnjaka u Novom Pazaru i Bijelom Polju. Navedeni sudski procesi su od strane relevantnih međunarodnih i domaćih institucija za zaštitu ljudskih prava, okarakterisani kao montirani sudski procesi. Rad donosi dosta detalja vezanih za navedene sudske procese i sve ono što se odnosi na ove nemile događaje, nudeći odgovor na neka važna pitanja. Posebno se sadržaj veže za pitanje, šta je zapravo bio motiv i stvarni razlog za tako brutalnu, nasilnu i protivpravnu avanturu državnog aparata, tadašnje države, da se počini brutalno nasilje u Sandžaku u navedenom vremenu.

U *Zborniku* o srpskim nacionalnim programima, od Načertanija do „Srpskog sveta“, piše Muhedin Fijuljanin (219-251). U radu su otvorena brojna pitanja koja ukazuju na srpska ideološko-nacionalna dviženja, sadržana u velikodržavnim programima i usmjerena ka stvaranju velike Srbije. U tom pogledu, u radu su dati zanimljivi podaci vezani: za sintagmu Vuka Stefanovića Karadžića „Srbi svi i svuda“, „Načertanije“ Ilije Garašanina, Moljevićevu „Homogenu Srbiju“, Mihailovićeve instrukcije limskim četničkim odredima, Memorandum I SANU, te Memorandum II i „Srpski svet“. Ukazano je da su svi ovi programi i projekti imali za cilj stvaranje tzv. Velike Srbije, kao ideala generacija srpskih nacionalista i pojedinih institucija (SANU, SPC i dr.) u javnosti prepoznatih kao generatora kriza, koje su kroz duži vremenski period zahvatale ovaj prostor. Ukazano je da su svi srpski nacionalni programi, od početka 19. vijeka do danas, imali velikodržavni karakter i kao cilj formulisali stvaranje jedinstvene, velike srpske države, koja bi obuhvatala sav etnički prostor na kome žive Srbi, ili na kome se govori srpskim jezikom. Nažalost, ni danas, politički, vjerski i akademski krugovi u Srbiji nisu odustali od ove neraealne i neobjektivne nakane, koja je uzrokom svih nemira i političke nestabilnosti na Balkanu.

Zbornik radova “**Historijske okolnosti autonomije Sandžaka**“, predstavlja važan historiografski sadržaj, koji kroz uzročno-posljedičnu dimenziju, tretira važnu historijsku tematiku vezanu za ZAVNOS i prilike u Sandžaku u Drugom svjetskom ratu i nakon tog vremena. Posebno je važno istaći, da sadržaji radova daju neke nove spoznajne i otvaraju šire vidike, sagledavajući ovu složenu tematiku na objektivan način, zasnovan na novim historijskim izvorima. Time se stvara jedna jasnija slika vezana za važno pitanje ZAVNOS-a i posljedičnost ukidanja autonomije Sandžaka. Iznesene historijske činjenice i promišljanja autora predstavljaju poprilično zaokružene sadržaje, što je sa historiografskog aspekta jako bitno. Osim toga, sadržaji objavljeni u *Zborniku*, ostavljaju dovoljno prostora za dalja istraživanja, a kako bi historijski sud o ZAVNOS-u bio što potpuniji i naučno validniji. Stoga smatram, da je navedeni *Zborni*k, važno štivo koje će čitaocima pomoći da bolje razumiju suštinu tematike vezane za ZAVNOS i ukupne prilike u Sandžaku u Drugom svjetskom ratu i nakon toga ◆

Programske aktivnosti za Dan ZAVNOS-a / Dan Sandžaka

IZLOŽBA RUČNIH RADOVA • ZLATOVEZ •

■ Piše: **Hasna Ziljkić**

Jedna od aktivnosti Kulturnog centra Novi Pazar realizovanih povodom obilježavanja Dana ZAVNOS-a, bila je izložba ručnih radova Munevere Crnišanin iz Sarajeva.

Obrativši se prisutnima na otvaranju izložbe, urednica programa u Kulturnom centru Hasna Ziljkić je kazala da novembar mjesec u Kulturnom centru teče u znaku tradicije i ručnih radova. „Ugostili smo, 12. 11., Akademiju »Berise« iz Sarajeva, oni su nam se predstavili svojim izložbenim radovima koji nastaju kombiniranjem nekoliko tehnika. Sutra imamo okrugli sto o ćilimarstvu u Novom Pazaru i Tutinu, kao i izložbu šara (dizajna) ćilima. Večeras imamo izložbu zlatoveza.“

O autorki izložbe govorila je Alma Brničanin, po struci orijentalista. Ona je ujedno i autoričina ćerka, te je na najbolji način posvjedočila o njenom radu.

* * *

Munevera Crnišanin je rođena u Novom Pazaru 1958, od oca Abaza i majke Zemke. Šesto je po redu dijete u porodici od osmoro djece, iz koje cijelog svog života dobija ljubav i podršku. Pored knjige, škole, hora, folklora, sporta i svih drugih aktivnosti koje su se preplitale u njenom životu, posebno je voljela rukotvorine, kojima su je podučile rahmetli majka i nana Zineta. Njeni prvi vezovi bili su pokrstica, zatim puni vez, a kasnije se razvila i ljubav prema zlatovezu, koji pokazuje bogatstvo naroda na ovim prostorima i biva jedan tanani pečat identiteta.

Selidbom u Tursku 1992. godine, te posjetom izložbi zlatoveza i pronalaskom mnogih bazara sa šarolikom ponudom materijala za vez, još više joj se produbljuje ljubav prema ovoj grani umjetnosti. Godine 2001. doseljava se u Sarajevo. U periodu 2013–2015. godine pohađa kurs zlatoveza „Sim sirma“ kod profesorice Sebahat Endam, prema kojoj i danas osjeća veliko poštovanje i zahvalnost na svemu čemu je naučila. Svoju zahvalu duguje i Turskom kulturnom centru Yunus Emre na organizaciji raznolikih kurseva ručnih radova gdje su se educirale mnoge žene u Bosni i Hercegovini.

Munevera je majka dvoje djece, Enesa i Alme. Dio je tima uspješne agencije za nekretnine Sigenx u Sarajevu.

* * *

Tehnika ukrašavanja „Zlatovez“ (Sim sirma) potiče sa Istoka i koristi se preko hiljadu godina. I danas se u muzejima čuvaju odjevni predmeti u zlatovezu iz vladavina Bizantije, Seldžukida, Osmanlija. Od srednjeg vijeka pa sve do danas zlatovez obogaćuje i kuće naroda Balkana. Mnogi zanati, razni vezovi te ostale rukotvorine gajile su se u svakoj bošnjačkoj porodici.

Prvi primjeri zlatoveza u Sandžaku potiču iz XVIII stoljeća. Svaka gradsko-

begovska kuća bila je ispunjena komadima zlatoveza koji je u to vrijeme bio i simbol prestiža. Zlatovezom su se izrađivale djevojačke haljine, kaftani, momačka poprsja, stoljnaci, zavjese, peškiri.

Zlatovez je tehnika veza gdje se zlatnim ukrasnim koncem (sirmom) na raznim materijalima poput svile, pliša, kože na razne načine mogu vesti motivi. Postoje dvije vrste zlatnog konca, od žutih ili srebrno bijelih niti. Najčešće se koristi konac od žutog zlata koji se navezuje preko kartona naljepljenog na materijal kako bi finalni proizvod izgledao raskošnije.

Komadi zlatoveza preko 300 godina uljepšavaju alaturka sobe bošnjačkih kuća.

(Podaci o vezu Sim Sirma korišćeni su iz kataloga za izložbu „Zlatovez“ u Novom Pazaru) ◆

Uručenje poklona, grba sandžačkih Bošnjaka, ručno izvezenog, od strane Munevere Crnišanin direktoru Kulturnog centra Novi Pazar Dženanu Palamaru, koji je odnedavno na ovoj funkciji, zamijenivši Huseina Memića, aktuelnog ministra u Vladi R. Srbije

Programske aktivnosti za Dan ZAVNOS-a / Dan Sandžaka

IDEJA ANTIFAŠIZMA I ZAJEDNIŠTVA

■ Piše: **Hasna Ziljkić**

Nacionalni blagdan Bošnjaka 20. novembar – Dan ZAVNOS-a, u Kulturnom centru Novi Pazar obilježen je prigodnim aktivnostima. Čestitajući ovaj blagdan, urednica programa u ovoj ustanovi Hasna Ziljkić je podsjetila na događaj iz 1943. godine, kada je na isti dan u Pljevljima osnovano Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Sandžaka ZAVNOS. Takođe, ona je podsjetila i na odluku Bošnjačkog nacionalnog vijeća iz 2004. godine da se 20. novembar praznuje kao jedan od bošnjačkih nacionalnih blagdana, ali i na odluku Savjeta za nacionalne manjine R. Srbije iz 2005. godine kojom je potvrđeno pravo Bošnjaka da obilježavaju svoje blagdane, među kojima je naveden i 20. novembar – Dan ZAVNOS-a.

„U vrijeme turbulentnih ratnih prilika, od 1941. do 1945. godine, na temeljima jugoslovenske antifašističke revolucije nastaje ZAVNOS, koji je predstavljao najviše političko i predstavničko tijelo naroda Sandžaka, simbolizirajući višestruki trijumf prijateljstva bratstva i jedinstva, odanosti, časti cjelokupnog njegovog stanovništva. Ovo je blagdan koji je određen kao nacionalni blagdan Bošnjaka, ali to je blagdan svih koji žive ovdje. Ovaj dan i sjećanje na ovaj dan je simbol ideje zajedništva“, kazala je, između ostalog, Ziljkić.

Historičar dr. Redžep Škrijelj je podsjetio na važne historijske činjenice iz tog perioda. Tadašnje Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Sandžaka formirano je u nekadašnjoj ruždiji u Pljevljima, 20. i 21. novembra 1943, uz prisustvo više od 270 delegata koji su potvrdili da će se sandžački narod, zajedno sa svim oblasnim komitetima, priključiti narodnooslobodilačkoj borbi i da će Sandžak biti jedna od budućih jedinica o kojoj će se govoriti na II zasijedanju AVNOJ-a.

„Međutim, i pored izabrana 62 delegata, delegati Sandžaka nisu mogli prisustvovati iz određenih, možda i bezbjedonosnih razloga. Uprkos svemu tome, možemo biti ponosni što smo se mi, građani Sandžaka, izjasnili za jednu aktivnu borbu za oslobođenje države i dali svoj doprinos antifašizmu“, izjavio je prof. Škrijelj.

Sjedište ZAVNOS-a je kasnije premješteno u Novi Pazar. Međutim, 29. marta 1945, u zgradi današnjeg Bošnjačkog nacionalnog vijeća ukinut je ZAVNOS. Tako je prekinuto nadanje stanovnika da će Sandžak postati jedna od administrativnih, možda i federalnih jedinica.

O razlozima ukidanja ZAVNOS-a

Škrijelj je rekao da je, u suštini, rijetko ko smio da glasa protiv ukidanja, jer se tako zahtijevalo iz Komunističke partije Jugoslavije, odnosno vrha države. „Nakon onoga što se sa Bošnjacima dešavalo 1944. i 1945, jedan izuzetno loš momenat koji se zove »Hadžet«, stanovništvo je zastrašeno, tako da su Bošnjaci i ostali građani Sandžaka izglasali da se ukine Sandžak. Međutim, i pored svega toga, mi danas sa ponosom slavimo Dan Sandžaka, sa ponosom iskazujemo zadovoljstvo što nam je država omogućila da kao jedan od oblika naše participacije u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji budemo jedan od aktivnih subjekata koji su rekli svoje „ne“ fašizmu. To antifašističko opredjeljenje, Bošnjacima i svim građanima Sandžaka, kao nenapadačkom narodu, znači mnogo. Zahvaljujući svim subjektima, i političkim i društvenim i kulturnim, mi smo u prilici da posebno budemo zadovoljni zbog mogućnosti da budemo među brojnim nacionalnim zajednicama u Republici Srbiji koje imaju svoje blagdane“, rekao je Škrijelj.

„Naše narodno kulturno blago“, radni je naziv projekta u kojem su sadržane aktivnosti povodom obilježavanja Dana ZAVNOS-a. Od 2014. godine ovaj projekat podržava Ministarstvo kulture i informisanja na osnovu konkursnog finansiranja ◆

HEKLICA - BOSANSKO HEKLANO MILJE

URAMLJENI HEKLANI RAD

Kulturno-historijsko nasljeđe je od neprocjenjivog značaja za našu domovinu. Bosansko-hercegovačko društvo i država su oduvijek bili riznica kulturnih sadržaja neprocjenjive važnosti čiji se uticaj mogao osjetiti u regionu ali i šire. Danas mladi ljudi moraju odlučnije i hrabrije pristupiti istraživanjima i projektima koji će nas potaknuti da posvetimo veću pažnju promociji i očuvanju naše kulturno-historijske baštine.

Na jednom starom snimku iz 1929. godine, najvjerovatnije nastalom u Sarajevu, može se pogledati tradicionalni način izrade bosanskog ćilima koji je u tom periodu krasio naša domaćinstva. Isti je rađen ručno, tehnikom tkanja od vunenog konca, na tkalačkom stanu u tradicionalnoj šari ili motivu. Bosanski ćilim, perzijski ćilim, svileni ćilim - arapski uzorak, đorđef svileni ćilim, sumak tepih, blumu širaz tepih samo su neki koji se prezentiraju u ovom neprocjenjivo značajnom audio i video zapisu.

■ Piše: **Lejla Islamagić,**
magistica ekonomije

U našoj zemlji se čuva najstarije vuneno sukno, koje datira od prije 3500 godina, a može se pogledati u Franjevačkom muzeju i Galeriji Gorica u Livnu. Otkriveno 1983. na dijelu Kupreškog polja, a datira iz ranog bronzanog doba. Na osnovu naučnih istraživanja smatra se da je izrađeno od vlakana pripitomljenog muflona. Na istom su utvrđene četiri različite tehnike tkanja, na vertikalnom tkalačkom stanu osnova je otežana različitim keramičkim tegovima, različito su izvedeni osnovni dio tkanine, veliki i uži obod te ukrasna pletenica.

Banjalučka serdžada, prostirka unikatnog stila, napravljena kao zidni ukras ili tapiserija a ne kao islamski molitveni ćilim. Rađena je tehnikom aplikacije, od svilenog konca. Osnovnu površinu čini komad čohe debelog vunenog sukna. Centralni motiv je buket cvijeća u vazi, a isti su nastali pod uticajem baroka i rokokoa. Akcenti kompozicije su naglašeni zlatovezom. Pravljena isključivo za imućnije ljubitelje umjetnina i veoma je cijenjena na svjetskim aukcijama.

Među najljepšim svjetskim primjercima nematerijalne kulturne baštine je krajiški zmijanski vez, nastao u okolici Banja Luke. Odlikuje ga harmonija i stilski sklad geometrijskih ornamenata koji se prepliću u crnoj ili tamnoplavoj boji. Tehnike izrade su veoma zahtjevne i složene, a vezeni oblici predstavljaju riznicu izraza i značenja. Simbolika motiva čuva tradiciju krajiških žena. Na listi je UNESCO-a.

Vrijednosti i značaj elemenata sadržanih u etnografskom smislu prevazišli su sehare i tavane, vakat je skinuti prašinu s ruha naših majki i učiniti rukotvorine dostup-

nim širim društvenim masama, uz uvažavanje estetskih standarda koji određuju uslove i način korištenja istih.

Da bih modernizovala heklani ručni rad, namjera mi je bila povezati nekoliko općepoznatih elemenata (staklo, paspartu, tapiseriju, ramove) i sublimacijom tih elemenata i osnovnog proizvoda od končastog materijala dobiti potpuno novu dimenziju konačnog proizvoda koju posmatrač vizuelno istražuje nastojeći razotkriti tajnu vrijednih ruku naših majki koje su kroz izradu tih radova slale poruku budućim naraštajima o vremenu u kojem su ti radovi nastajali.

Više puta smo u dilemi šta ponuditi stranim gostima. Nakon što sam osmislila ideju i izradila nekoliko radova isti su sa oduševljenjem prihvatili ovakav proizvod čime se ostvario spoj funkcionalnog i kvalitetnog oblika darivanja. Tržište u našoj zemlji svakodnevno otvara vrata brojim posjetiocima koji osim tradicionalnih zanatskih proizvoda oplemenjenih u drvetu i metalu nemaju ovakvu ponudu koja će ih zainteresirati.

Proizvod nije potrebno skladištiti u posebnim klimatskim uslovima, idealan je poklon za različite namjene (rođendani, poslovni događaji kompanija, udruženja, priznanje uposlenicima, nagrade, vjerski i državni praznici, vjenčanja i druge prilike), pristupačnost i brza dostava, potreban je minimalan iznos početnog investiranja, dugotrajan proizvod.

Veoma je bitna promocija kroz brendiranje proizvoda, mediji (printani, online, TV i drugi mediji) u cilju postizanja halo efekta. Prvi dojam koji posmatrač stekne može razviti osjećaj za neprocjenjivu vrijednost ovakvog predmeta i potrebu za posjedovanjem istog.

Još u 19.stoljeću pleteni, heklani, vezeni, tkani i kerani radovi su krasili domove uglednih bečkih porodica, ali i muzejske prostore. Stoljećima se s koljena na koljeno prenosi ova vještina koju je UNESCO stavio na preliminarnu lista nematerijalne kulturne baštine Bosne i Hercegovine.

Svakodnevnim predanim radom nastojati pobuditi interesovanje kod mladih ljudi o značaju očuvanja kulturne baštine kroz spoj tradicionalnog i novog na način da se upoznaju sa tradicijom naših prostora, usavrše vještine izrade heklanog - vezenog - pletenog - tkanog - keranog ručnog rada, steknu navike da se bave rukotvorinama. Ručni radovi su oduvijek ukrašavali naše domove i druge prostorije dajući im modernu estetsku vrijednost. Obzirom da su heklanje - vez - pletenje - tkanje - keranje tehnike bliske ženskoj populaciji, namjera je sačuvati ove rukotvorine kroz izradu radova namijenjenih za zidne površine, čime se ističe njihova vrijednost, umjetnička, tradicionalna i estetska, a kao bosanskohercegovačka tradicija čuva od zaborava.

Cilj je potaknuti mladu žensku populaciju na istraživanje kulturno - historijskih aspekata izrade ručnih, vezenih, pletenih i keranih radova od končastih materijala. Shodno tome ćemo nastojati probuditi interesovanje i uticati na mlade da prepoznaju značaj kulturne baštine naših naroda. Namjera je pomoći mladima da se navedeni proizvod brendira, kao globalno prepoznatljiv i unikatan, čime će se doprinijeti obogaćivanju turističke ponude i očuvanju tradicionalnih zanata u našem gradu i okolini.

Svjesni vremena i prostora, brzine razvoja tehnologije izrade materijala, ekspanzije poliestera koji je preplavio kako odijevne tako i kućne predmete, moramo učiniti sve što je u našoj moći da se sačuva nematerijalna kulturna baština naroda kroz izradu rukotvorina u Bosni i Hercegovini. Ona je dio našeg identiteta, kulture i tradicije ovih prostora i kao takva veoma reprezentativna za strane posjetioce. Izuzetan je potencijal za razvoj turizma posredstvom digitalizacije i marketinga ◆

AUTOSOMALNI TEST

Autosomalni test poznat je pod nazivom Family Finder. Ovaj test namijenjen je pronalaženju rodbine na bilo kojem od vaših predaka. Family Finder koristi autosomnu DNK, koja je mješavina DNK koju ste dobili od oba roditelja (oko 50% od majke i oko 50% od oca). Budući da je autosomna DNA mješavina DNK vaše majke i oca, ona je jedinstvena za svaku osobu. I muškarci i žene mogu uraditi ovaj test. Napominjemo da se ovim testom ne mogu razlikovati podudaranja s majčine strane i očeve strane.

Ako želite potvrditi vezu s nekim drugim, i ustanoviti koliko vam je neko blizak preporučuje se test za Finder porodice. Pruža vam se mogućnost da dobijete adresu e-pošte i genealoške podatke osoba s kojima imate rodbinske veze. Moći ćete slobodno komunicirati s njima kako biste pronašli svoje zajedničke pretke.

Za pronalazak porodica također možete koristiti komponentu koja se zove myOrigins (moje porijeklo). Ova komponenta daje vam raščlambu etničkog sastava prema postocima. MyOrigins uspoređuje vaš DNK s referentnom populacijom širom svijeta koja je testirana znanstvenim istraživanjima. Vaši rezultati o myOrigins mogu se vratiti u prošlost puno dalje od vaših podudaranja.

Najvažnije je zapamtiti da je dobivanje rezultata iz DNK Family Tree

■ Piše: **Fehim Ličina**

(FTDNA) tek početak. Budući da je ovo relativno novo područje znanosti, promjene u vašim rezultatima očekuju se kako se poboljšavaju informacije i tehnologija. Kako se alati koji se koriste za analizu vaših rezultata usavršavaju, imat ćete pristup ovoj novoj analizi. A kako se baza povećava, dobit ćete obavijesti e-poštom o novim genetskim podudaranjima. Ova ažuriranja i poboljšanja bit će vam dostupni s vremenom bez dodatnih troškova.

KO SAM ZAPRAVO JA?

To je pitanje s mnogo mogućih odgovora. Ja sam u genetičkom smislu zbroj životnih iskustava. Rezultat sam izbora. Rezultat sam istine koju su roditelji usadili u mene. Ja sam rezultat vrijednosti izvučenih iz naše kulture.

Iz genetske perspektive, ipak, rezultat sam dugog procesa genealoške fuzije. Muškarac i žena okupljaju se zajedno, jedan od miliona u ogromnom sazviježđu koje eksplodira zemljom i spaja se s nekolicinom drevnih potomaka.

Osobno stablo života nastavlja se kroz mene.

Kako možemo sažeti oblik ovog stabla i svih njegovih grana? Nema načina.

Opcija myOrigins (moje porijeklo) pokušava smanjiti veliku složenost mog rodoslovlja na glavne povijesno-genetske teme koje prolaze kroz život naše vrste od njenog nastanka prije 200 000 godina na afričkim ravnicama. Sve je to svrstano u 24 klasera. Iako smo svi različiti, također smo izvučeni iz istih temeljnih elemenata.

Iako su diskretni elementi zajednički svim ljudima, težina koju pridajete svakom elementu je jedinstvena za nas. Stoga svaki pojedinac dobiva narativnu tkaninu prilagođenu vlastitoj osobnoj povijesti, priču koja je spajana iz dijelova DNK.

MOJE PORIJEKLO (myOrigins)

Ova opcija pruža nam postotni procenat genetske populacije s kojom je povezan naš autosomni DNK. To ustvari predstavlja naš etnički sastav. Naš etnički sastav sastoji se od genetske populacije (uglavnom kategorizirana kao zemljopisna područja najviše razine). Svaka genetska populacija tada se još više raščlanjuje na ono što nazivamo populacijski klaseri.

Možemo otkriti naš jedinstveni genetski sklop koji smo naslijedili od naših predaka i vidjeti s kojom se od 90 referentnih populacija iz cijelog svijeta povezuje naša autosomna DNK. Naše niti isticat će glavne povijesne i genetske događaje, tako osvjetljavajući složenost naše genetske tapiserije. Iako smo svi jedinstveni i različiti, također smo tkani od istih temeljnih elemenata. Svaka nit ima svoje značenje i mi je trebamo dešifrirati.

Slika 1: Klasteri Fehima Ličine

Klasteri i opisi stanovništva

Na stranici myOrigins vaši klasteri stanovništva grupirani su po sveobuhvatnom stanovništvu po kontinentalnoj regiji, a vaši će rezultati biti prikazani u hijerarhijskoj strukturi kako slijedi:

• Kontinentalna regija - glavna regija svijeta u kojoj se nalazi jedna ili više populacija.

• Prekomjerno stanovništvo - Regija u kojoj se nalazi jedan ili više klastera stanovništva. Prekomjerno stanovništvo može ilustrirati povezanost među populacijskim skupinama pronađenim u ovoj regiji.

Imajte na umu da se za određene populacije naziv Sveopšte populacije može podudarati s imenom kontinentalne regije.

• Populacijski klaster – referentna populacija FamilyTreeDNA kojoj se korisnik podudara. Skupina stanovništva može biti jedna određena skupina ili nekoliko srodnih, ali odvojenih skupina ljudi.

U nastavku su prikazani svi populacijski klaseri kojima pripada Fehim Ličina.

myOrigins (moje porijeklo)

- **Evropa** 100%
- **Južna Evropa**
  Grčka i Balkan 46%
  Talijanski poluotok 5%
- **Istočna Evropa**
  Istočnoslavenski 22%
  Mađar 2%
- **Zapadna Evropa**
  Srednja Evropa 14%
  Irska <1%
- **Baltik** 14%
- **Grčka i Balkan** 46%

Balkanski poluotok ima dugu povijest naseljavanja ljudi. Kameni alati, poput bladeleta kulture lovci-sakupljači Aurignaci, datiraju još prije 43 000 godina. Do razdoblja neolitika, oko 7000. pne., dolazak poljoprivrednika s Bliskog istoka dramatično je promijenio gospodarstvo, kao i obrasce naseljavanja u regiji. Do ranog bronzanog doba, oko 2800. pne., Grčka je postala dom nekoliko složenih društava poput minojske i mikenske civilizacije. Te su se civilizacije nastavile oslanjati na poljoprivredu, ali su zabilježile porast stupnja raslojenih društvenih klasa. Do 4. stoljeća pne Makedonci su preuzeli vlast u regiji, integrirajući druge indoeuropske narode Balkana poput Tračana u svoje carstvo.

Dinastija Antigonidi[1] kontrolisala je velike dijelove regije nakon smrti Aleksandra Velikog 323. p. n. e., uključujući većinu grčkih gradova-država i Makedoniju. Rimljani su stigli u sjeverni dio Balkanskog poluotoka u potrazi za gusarima. Potkraj 1. stoljeća nove ere cijeli je poluotok bio pod rimskom kontrolom. Rimljani su nastojali usidriti i ozakoniti svoju vlast nad Grčkom usvajanjem njezinih kulturnih tradicija. Regija je uspijevala

[1] Antigonidi su makedonska dinastija.Vladali su Makedonijom od 277. pne – 168. pne.
Dinastiju je osnovao Antigon I. Monoftalmos, general Aleksandra III. Velikog. U ratovima dijadoha (dijadosi je naziv koji označava generale Aleksandra III. Velikog koji su u međusobnim ratovima podijelili njegovo veliko carstvo nakon njegove smrti). Antigon i njegov sin Demetrije s u zavladali velikim dijelovima Azije, sve do granice s Babilonijom, i mnogim grčkim gradovima. Ipak, zajedno su poraženi u bitci kod Ipsa, 301. pre., gdje je Antigon i poginuo. Demetrije je uspio zakratko zavladati Makedonijom ali je tek njegov sin Antigon II. Gonata trajno zavladao. Do 197. pre. Antigonidi su imali i prevlast nad grčkim gradovima.

pod rimskom vlašću kroz koju je usvojila hrišćanstvo. Padom Rima, Bizantsko carstvo preuzelo je kontrolu nad Balkanom i veći dio sredstava za život njegovih ljudi bio je usredotočen oko Konstantinopolja. Goti i Huni pokušali su izvršiti invaziju na sjeverni dio Bizantskog Carstva, ali nisu imali puno uspjeha. Tokom 5. stoljeća naše ere, slavenski narodi iz srednje Europe prvi su put stigli na Balkan uspostavljajući stalna naselja.

Bizantsko carstvo završilo je 1453. otimanjem Konstantinopola od strane Osmanskog carstva. Tada su se Turci Osmanlije proširili Peloponezom i egejskim krajevima. Tokom 16. stoljeća nastavili su svoja osvajanja u Europi preuzimajući kontrolu nad sjevernim Balkanom. U Grčkoj i na Balkanu osmanska je vladavina trajala do 19. stoljeća kada su evropske sile poput Rusije polako stekle uticaj na slabljenje Osmanskog carstva podržavajući grčki pokret prema nezavisnosti. Ruska pobjeda u rusko-turskom ratu smanjila je teritorij Osmanskog carstva na Balkanu, a kao posljedica toga pojavile su se mnoge nove države poput Rumunije i Srbije.

Talijanski poluotok 5%

Lovci-sakupljači bili su neki od najranijih stanovnika talijanskog poluotoka. Oko 6000. godine prije pne., poljoprivredne zajednice s Bliskog istoka migrirale su u južnu regiju Evrope i asimilirale se sa skupinama lovaca-sakupljača koji su se tamo nalazili. Rat i trgovina bili su uobičajeni između italskih naroda, Etruščana i indoeuropskih Kelta. Strane skupine poput Feničana i, kasnije, Grka uspostavile su naselja na plodnim obalama Sicilije i južnog dijela Italije. Trgovina s tim moćnim skupinama bila je važna za širenje ideja, poput pisma, po staroj Italiji.

Latinski narodi izbili su na čelo sukoba među starim talijanskim narodima. Do početka 3. stoljeća prije pne., latinski su narodi zagospodarili velikim dijelom talijanskog poluotoka, naposljetku formirajući Rimsko Carstvo. Rim je koristio kombinaciju prijetnje silom i ponude socioekonomskih pogodnosti kako bi inkorporirao druge skupine u svoje carstvo. Rim je koristio vještine i znanje tih skupina kako bi poboljšao svoju tehnologiju, promicajući svoje ciljeve širenja svojih granica i konsolidacije moći. Na svom vrhuncu, carstvo je sezalo od južne regije Engleske do iberske obale, sjeverne Afrike i Bliskog istoka, s Rimom i talijanskim poluotokom u središtu. Nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva u 5. stoljeću, Vizigoti, Huni i Ostrogoti ostavili su malo ostataka rimske vladavine.

U 14. i 15. stoljeću, brojni gradovi-države na talijanskom poluotoku razvili su trgovačke mreže koje su vodile moćne porodice. Ovi gradovi-države međusobno su se žestoko natjecali za više bogatstva i moći kroz ratovanje, ali i diplomatiju. Moderna nacija Italije kakvu danas poznajemo rođena je sredinom 19. stoljeća. Tokom razdoblja talijanske povijesti poznatog kao Risorgimento, većina Italije ujedinjena je do 1861. godine. Do kasnog 19. i ranog 20. stoljeća Italija se brzo industrijalizirala, posebno u sjevernoj regiji. Međutim, većina južne regije nije se tako dramatično industrijalizirala, što je postaknulo mnoge Talijane da migriraju u Ameriku. Danas je Italija ukinula svoju monarhiju i postala demokratska nacija priznata kao središte umjetnosti i znanosti.

Slika 2: Kontinentalna regija, Grčka i Balkan

Istočnoslavenski 22%

S povlačenjem ledenjaka na kraju posljednjeg ledenog doba, oko 10.000 godina prije nove ere, lovci-sakupljači okupirali su daleku istočnu Europu. Najranija poznata naselja koja su otkrivena pojavljuju se na poluotoku Kola. Lovci-sakupljači raširili su se krajolikom, loveći ribu i skupljajući lokalne resurse. Počevši oko 2900. pne., narodi povezani s Yamahom iz evroazijske stepe počeli su se naseljavati po sjevernoj istočnoj Evropi. Te su skupine bile dio kulture konopca čije su zemljane posude bile ukrašene otiscima na konopac. Stepski narodi su sjevernom istočnom Europom širili tehnološke inovacije, poput točkova i stočarstva.

Smatra se da je bazen Pripjata u istočnoj Europi domovina slavenskih naroda, koji su u 6. stoljeću n. e. živjeli širom istočne srednje Evrope. Do 9. stoljeća n. e. istočnoslavenski govorni narodi pod varjaškim vladarom Rurikom uspostavili su Kijevsku Rusiju kao dominantnu istočnoslavensku državu. To je trajalo do mongolske invazije oko 1240. n. e., koja je razbila Kijevsku Rusiju na manje velike kneževine. Neka su velika vojvodstva pala pod vlast država nasljednica Mongola poput Zlatne Horde, dok su se današnje Bjelorusija i Ukrajina našle dijelom Velikog vojvodstva Litve. U kasnom 15. stoljeću n. e., vladavinu Zlatne Horde zbacilo je Veliko Vojvodstvo Moskovsko, koje se ubrzo proširilo i apsorbiralo druge ruske države, poput Novgoroda. Godine 1547. ne, Ivan IV. krunisan je za cara cijele Rusije i centralizirao je vlast oko sebe kao cara. Također im je proširio teritorij na istok i zapad.

Od ranih 1700-ih, počevši pod Pe-

trom Velikim, Rusija je postala velika sila koja je nastojala proširiti svoj teritorij dok su susjedne sile poput Švedske, Otomanske Turske i Poljsko-litavskog Commonwealtha opadale. Ova proširenja dovela su do uključivanja područja koja su danas Bjelorusija i Ukrajina u sastav Ruskog Carstva. Rusija se također proširila na istok preko Urala u Sibir i dalje do Tihog oceana. Na kraju Prvog svjetskog rata, opadajuća moć cara prestala je nakon revolucija krajem 1910-ih, a vlast u regiji na kraju je zamijenio Sovjetski Savez. Nakon Drugog svjetskog rata, Sovjetski Savez je postao jedna od najvećih preostalih sila. Sovjetski Savez je trajao do 1990-ih kada su se njegove konstitutivne republike raspale na nezavisne države, poput Bjelorusije i Ukrajine. Istočnoslavenski govorni narodi danas uključuju Ruse, Ukrajince, Bjeloruse i Rusine.

Mađarska 2%

Lovci-sakupljači prije 33 000 godina koristili su dolinu Dunava kao put između južne istočne Europe i zapadne Europe, gdje su lovili mnoge životinje poput zečeva, jelena i lisica. Rani farmeri doselili su se u regiju 6000. godine prije nove ere. Proizvodnja prve poznate keramike u istočnoj Europi nastala je u kulturi Körös poznatoj po izrazitom nedostatku boje.

Dolazak Rimljana, koji su integrirali regiju 9. godine pne., označava početak zabilježene povijesti onoga što je postalo provincija Panonija. Rimska granica se održala do 3. stoljeća n.e. Invazije naroda poput Huna stoljeće kasnije donijele su uzastopne valove depopulacije. Regiju su kasnije ponovno naselila germanska plemena i slavenski narodi iz srednje Evrope. U 6. stoljeću nove ere, Avari iz područja Kavkaza stigli su i potisnuli germanska plemena. Mađari, također poznati kao Mađari, iz evroazijske stepe blizu planine Ural postupno su se selili na zapad u nizu migracija i invazija. Krajem 9. stoljeća naselili su se u Karpatskom bazenu susrećući Avare i Slavene koji su se ranije doselili na to područje. Mađari su na ovo područje donijeli svoju kulturu, kao i mađarski jezik, dok su naseljavali Podunavlje. Do 12. stoljeća integrirali su Transilvaniju u svoje novo kraljevstvo. Mnogi su se Mađari u tom razdoblju naselili u Transilvaniji.

Podunavlje je postalo bojno polje tijekom 16. stoljeća kada su Osmanlijski Turci namjerili proširiti svoje carstvo s Balkana na istočnu Evropu. Osmanski Turci uspjeli su osvojiti dijelove Ugarskog kraljevstva, uključujući Transilvaniju. Početkom 18. stoljeća habsburška vojska je porazila Turke Osmanlije i protjerala ih. Konsolidacija raznih teritorija dovela je do pojave habsburških vladara kao najvažnije pojedinačne porodice u regiji. Austro-Ugarska nagodba iz 1867. stvorila je dvojnu monarhiju Austro-Ugarsku u kojoj je austrijski car bio i kralj Mađarske. Ovaj kompromis prethodi je moderne države Mađarske. Nakon Drugog svjetskog rata, Mađarska je postala satelitska država Sovjetskog Saveza u Hladnom ratu koji je uslijedio, iako nikada nije bila dio SSSR-a. Tokom postkomunističke ere, Mađarska se pojavila kao nova nezavisna nacija. Tokom 20. stoljeća Mađarska i Rumunija imale su međusobne sukobe, a svaka je polagala pravo na Transilvaniju gdje još uvijek žive Mađari. Do ranih 2000-ih, Mađarska se pridružila Evropskoj uniji, pomažući uspostavu ujedinjene Evrope.

Srednja Europa 14%

Prije otprilike 40,000 godina, veći dio Srednje Evrope bio je naseljen lovcima-sakupljačima Aurignacijske kulture koji su proizvodili različite kamene oštrice, vrhove projektila i druge alate izrađene od kosti. Počevši prije otprilike 7000 godina, skupine s Bliskog istoka uvele su poljoprivredu i praksu velikih kolektivnih ukopa zajedno s kamenom arhitekturom, poput kamenja Carnac u Bretanji, Francuska. U kasnom 4. stoljeću prije nove ere, doseljenici iz pontskih stepa stigli su u srednju Evropu. Donijeli su novi društveni i ekonomski poredak usredotočen na konjaništvo. Ta je interakcija uticala na formiranje kulture žičane keramike širom Evrope, čija je prisutnost obilježena keramikom s dizajnom nalik užetu.

Slika 3 Kontinentalna regija, Mađarska

Počevši od 58. godine prije nove ere, keltska i germanska plemena Galije, koja je danas današnja Francuska, zaratila su s napadačkim Rimskim Carstvom. Do 50. godine prije nove ere, Rim je trijumfirao i integrirao Galiju u svoje carstvo. Kako je rimska moć opadala, germanska plemena Gota i Vandala iz nepokorene Magne Germanije, današnje moderne Njemačke, napala su zemlje koje su Rimljani napustili. Kad je rimska moć zapravo nestala u regiji, Galija se podijelila na mnoge male države iz kojih je nastala jedinstvena moćna država Franaka. Franci su bili germanski narodi koji su,

kako su se širili po Galiji, integrirali galo-rimske narode u svoje mlado carstvo. Franci su prihvatili aspekte galo-rimske kulture kao što su njihov latinski jezik i hrišćanstvo. Car Svetog rimskog carstva Karlo Veliki postao je ključna osoba u povijesti zapadne i srednje Europe. Njegovo stalno rastuće carstvo koje je anektiralo teritorije širom Evrope dovelo ga je do toga da bude imenovan carem Svetog rimskog carstva. Kao car Svetog Rimskog Carstva, nastojao je oživjeti veličanstvenost Zapadnog Rimskog Carstva u 8. stoljeću. Međutim, nakon smrti sina Karla Velikog Luja I. jednu generaciju kasnije, Sveto Rimsko Carstvo je podijeljeno na tri kraljevstva: Zapadno Franačko, Istočno Franačko i Srednje Kraljevstvo. Istočno franačko i srednje kraljevstvo s vremenom su formirali dio ponovno rođenog Svetog Rimskog Carstva sa središtem u današnjoj Njemačkoj.

Do 18. stoljeća nove ere, germanske države Austrija i Pruska postale su dominantne sile nakon raspada drugog Svetog Rimskog Carstva. Do 19. stoljeća, germanske su države formirale konfederaciju koja je pokušala gospodarsku i kulturnu integraciju, preteču moderne njemačke države. U svojim zapadnim podjelama, pad Svetog Rimskog Carstva doveo je do formiranja Zapadne Franačke, preteče Kraljevstva Francuske. Centralizacija francuske države bila je glavni trend, ali do 1500-ih počelo je razdoblje ekspanzije. U 16. stoljeću, kraljevina Francuska je osvojila velike dijelove Sjeverne i Južne Amerike. Postrevolucionarna Francuska se još jednom proširila u središnju Europu pod carem Napoleonom Bonaparteom u prvom dijelu 19. stoljeća. Nakon njegova poraza, Francuska je svoju pozornost usmjerila na osvajanje područja zapadne Afrike i jugoistočne Azije. Dok je Njemačka, nakon nacionalnog ujedinjenja 1870-ih, prigrlila imperijalizam i unutar nekoliko kratkih godina osvojila dovoljno teritorija u Africi da postane treće najveće carstvo tog vremena. Danas je Francuska multietnička nacija čiji su mnogi stanovnici došli iz bivših kolonija. U Njemačkoj su se nacionalna psiha i ekonomija obnovile nakon Drugog svjetskog rata i Hladnog rata. Njemačka danas igra ključnu ulogu u Evropskoj uniji. Povijest kolonijalizma i mnogih podjela i ujedinjenja u srednjoj Europi potaknuli su vječno pitanje što znači biti Francuz i Nijemac.

Slika 4 Kontinentalna regija, Baltik

Baltik 10%

Lovci-sakupljači počeli su ulaziti u krajnji sjeveroistočni dio evropskog kontinenta s povlačenjem ledenjaka na kraju posljednjeg ledenog doba prije otprilike 11.000 godina. S vremenom su oko istočnog Baltičkog mora osnovali polutrajna naselja lovci-sakupljači koji su ostali djelomično pokretni dok su pratili stada na sezonske pašnjake. Jedna jedinstvena praksa ove rane populacije, poznate kao Narva kultura, bila je njihova upotreba krhke i ponekad teške keramike, što je vidljivo jer su imali mobilni način života. Dolazak indoevropskih govornika iz pontskih stepa uveo je baltičke jezike i stočarske prakse.

Drevni baltički narodi proširili su se istočnom Evropom nakon 2000. pne. Na svom vrhuncu, njihov se teritorij protezao od rijeke Dnjepar na zapadu do sjevernih tokova rijeka Volge, Oke i Moskve na istoku. Oko 6. stoljeća prije nove ere, govornici ugro-finskog iz današnje središnje Rusije preselili su se u sjevernu istočnu Evropu. Do 6. stoljeća n. e. došlo je do slavenske ekspanzije širom istočne Evrope koja je smanjila teritorij baltičkih naroda. Sve veća slavenska ekspanzija rezultirala je asimilacijom istočnih baltičkih naroda, dok su zapadni baltički narodi zadržali svoje zemlje i na kraju formirali latvijsku i litvansku državu. U isto vrijeme, preteča moderne Estonije pojavila se sjevernije. Baltički narodi i govornici ugro-finskog živjeli su u tim novoformiranim državama i međusobno se vjenčavali. Zbog strateškog položaja tih država, Vikinzi su ovo područje koristili kao vodeni put u istočnu Evropu za trgovinu, što je dovelo i do sklapanja brakova između Vikinga i baltičkih naroda.

U 12. stoljeću litavske su se države suočile s napadima sa susjednih teritorija, poput Pruske. Tako su formirali uniju poznatu kao Velika kneževina Litva. Litvansko Carstvo je do 13. stoljeća bilo jedna od najvećih država u Europi. Do kraja 14. stoljeća još se povećao ujedinivši se brakom sa svojim poljskim saveznicima, službeno prihvativši hrišćanstvo i formirajući Poljsko-litvansku državu, koja je trajala više od 200 godina. Tokom tog vremena, regija je doživjela mnoge ratove sa susjednim silama, poput Švedske i Rusije. Istočno područje Baltika postalo je dijelom Ruskog Carstva do početka Ruske revolucije 1905., malo prije pada Carstva. Nakon Drugog svjetskog rata, Litva i njeni baltički susjedi Latvija i Estonija postali su dio Sovjetskog Saveza sve do njegovog raspada. Danas su nezavisne nacije i dio Evropske unije ◆

Delegacija Udruženja posjetila mezar književnika Ćamila Sijarića

■ Piše: **Muharem Hamzić**

Delegacija Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka, posjetila je 6. decembra mezar književnika i akademika Ćamila Sijarića, u povodu trideset i treće godišnjice njegove smrti.

Delegaciju su činili Bilsena Šahman, zamjenica predsjednika Udruženja, Muharem Hamzić, potpredsjednik, Sahudin Kačar, sekretar, akademik Faruk Dizdarević, književnik i Lejla Silajdžić, tehnički sekretar Udruženja.

Zajedno sa Ćamilovom kćerkom Olanom i unukom Ališerom delegacija, je položila cvijeće i odala počast velikom čovjeku, književniku i akademiku Ćamilu Sijariću.

Ćamil Sijarić

je rođen 18. decembra 1913. godine u selu Šipovice, kod Bijelog Polja. Bio je najstarije dijete u zemljoradničkoj obitelji Šabana i Elmaze Sijarić. Izgubio je roditelje još dok je bio dijete, a brigu o njemu i mlađem bratu Šabanu preuzeo je amidža Ilijaz. Osnovnu školu je završio u Godijevu kod Bijelog Polja, a potom od 1927. do 1935. godine pohađao Veliku medresu kralja Aleksandra u Skoplju iz koje je istjeran zbog političkih aktivnosti. Školovanje je nastavio u Vranju i u tamošnjoj gimnaziji maturirao 1936. godine, nakon čega je prešao na studije prava u Beogradu. Diplomirao je 1940. godine. Kao student objavljivao je poeziju u časopisima "Mlada kultura" i "Nova žena". Surađivao u "Zori", "Brazdi", "Letopisu Matice srpske", "Stvaranju", "Savremeniku", "Životu". Za za vrijeme Drugog svjetskog rata službovao je u Sarajevu, Mostaru, Bosanskoj Gradiški i Banjoj Luci. Za sekretara Suda narodne časti u Banjoj Luci izabran je 1945. godine, potom je bio novinar lista "Glas" i dramaturg Narodnog kazališta u Banjoj Luci. U Sarajevo je prešao 1947. godine te radio u redakciji lista "Pregled". Nakon toga je bio u glavnom odboru Narodnog fronta i redakciji "Zadrugara". U literarnu sekciju Radio Sarajeva je prešao 1951. godine i tu je ostao sve do umirovljenja 1983. godine.

U književnom stvaralaštvu bio je poznat po romanima u kojima je pisao o ljudima iz svoje regije. Na najbolji i najefikasniji način odslikao je život sandžačkih Bošnjaka, njihovu tradiciju, kulturu i običaje, govorni jezik područja Bihora, Peštera, Novog Pazara, cijelog Sandžaka. Među takvim djelima je i njegovo najpoznatije, roman Bihorci, nazvan upravo po stanovnicima te regije. Ćamil Sijarić spada u red najznačajnijih bošnjačkih pisaca. Djela su mu prevedena na albanski, bugarski, estonski, engleski, francuski, njemački, mađarski, turski, poljski i ruski jezik.

U Sarajevu je stradao u prometnoj nesreći 6. prosinca 1989. godine ◆

(Izvor: Wikipedia)

BISER STARE PODGORICE

PODGORIČKA TADŽ MAHAL GLAVATOVIĆA DŽAMIJA

Najveća i najljepša podgorička džamija bila je locirana na današnjem „trgu Božane Vučinić“ i obuhvatala je centralni dio stare Podgorice. To je po predanju bio vakuf (zadužbina), silnog Glave Jusuf-bega Glavatovića, po kojem je i dobila naziv. Bila je poznata i kao Ahmatbašića džamija.

■ Piše: **Abdulah – Bato Abdić**

Legende o istorijskim i onim običnim, reklo bi se svakodnevnim ljudskim dešavanjima, mogu sezati duboko u prošlost. Po nekom nepisanom i teško uhvatljivom pravilu, legende su proistekle iz narodnog predanja. One uglavnom čine mješavinu istorijskih činjenica i ljudske mašte. U interakciji ova dva momenta, legende su vremenom postale dio kolektivne svijesti ljudi konkretne sredine, koji su ih stvarali. Na taj način kao dio ljudske samosvijesti istovremeno čine i njihov bitan identitetski momenat.

Međutim, činjenica da se ovakva šaputanja u Podgorici po pravilu prihvataju kao autentična i istinita, rječito govori o snazi duha sredine čiji građani su, legende šapatom stvarali, oblikovali, dograđivali i prenosili. Za Podgoričane ova šaputanja jesu i više od legendi. Ona objektivno predstavljaju halucinantnu realnost koja povezuje prošlost i sadašnjost poput najčvršće ćuprije, smjelo izgrađene nad bezdanom vjekova. Istovremeno, Podgoričani su šaputanjem projektovali viziju srećnije životne budućnosti. Na ovaj način podgorička šaputanja se dojme poput susreta sa ljudima iz minulih vijekova, o kojima upravo najslikovitije pripovijedaju nikada do kraja ispričane priče. Podgorica je tako na sebi svojstven način istovremeno ponudila vrijednosti svoje kulturne baštine svima onima koji bi iskazali strpljenja i želje da je shvate. Eho ovog šaputanja uvijek iznova dopire iz naslaga prošlosti, prekrivene patinom maštovitih dešavanja (zgoda i nezgoda), raspirujući maštu i znatiželju. Sve to kako bi se potomstvo opomenulo i prepoznalo kada se suoči sa tihim šapatom koji vijekovima raznose bukovi Ribnice i Morače, ili se taj šapat provlači borovom šumom na Gorici i Ljuboviću. Odnosno, teško uhvatljivim damarima pulsira podgoričkim sokacima. Tako su podgorička šaputanja mogla postati neraskidivi dio kulturnog nasljeđa koji je Podgoričanima davao osjećaj samosvojnosti, te istovremeno predstavljao dio njihovog kolektivnog pamćenja. Samo na ovaj način je moguće pružiti racionalno objašnjenje, zašto legende u Podgorici izdržavaju provjeru vremena bolje nego istorijski fakti. Bremenite lirskim momentima, dijelom se mogu dojmiti i bajkovitim. Ali i pored toga, podgorička šaputanja čine suštu suprotnost bajkama. Krunski detalj kojim podgoričke legende prave otklon od bajki, treba tražiti u kulturološkoj ravni. Bajke u tom smislu jesu imanentne nekim drugim kulturološkim sredinama, i momentima, a istorijski posmatrano, apsolutno su neistinite. Za razliku od njih, legende su se u Podgorici šapatom prepričavale i generacijski prenosile kako bi se sačuvala slika života koji je bespovratno nestajao u bujicama novih vremena. I tako do besvijesti. Ne samo zbog toga, za podgorička šaputanja se može ustvrditi, da je to u suštini još uvijek neprovjerena istorija. Ovo posebno imajući u vidu činjenicu da je dopušteni prostor na kojem legende nastaju omeđen istorijom, s jedne, odnosno ljudskom maštom s druge, strane. U tom smislu suština podgoričkih šaputanja može biti i izmišljena a vremenom preoblikovana tako da zvuči što intrigantnije. Međutim, nije sporno da podgoričke legende imaju utemeljenja u onome što se naziva istorijskim fakticitetom. Drugim riječima, legende i istorija jesu prijateljice, od kojih ova prva za sada glasnije govori, bar kada je Podgorica u pitanju. Taj šapat glasniji i od istorije u suštini predstavlja splet vjerovanja i običaja nastalih oko mnoštva uporišnih tačaka. To su u osnovi priče koje su se ša-

patom prepričavale kako bi se u njima moglo uživati i istovremeno doseći ono što je u stvarnom životu neprekidno izmicalo. Zbog toga podgorička šaputanja, doduše onako ispod glasa, pripovijedaju obično o onom što je trebalo da se dogodi, za čim se žudjelo i što je stalno izmicalo, ali isto tako i o onome što se objektivno dešavalo, i što je postojalo. Tu počiva i suština podgoričkih legendi. Možda su ih pukim šaputanjem Podgoričani pokušali, ne sačuvati isključivo za sebe, već ih na taj način odbraniti od svakog mogućeg vida krivotvorenja i svojatanja. Nezaobilazna snaga podgoričkih šaputanja, koja ih čini aktuelnim bez obzira na period iz kojeg datira konkretni događaj koji se legendom tretira, počiva u njenom stavu prema životu.

Ukupna poruka koja se ovakvim šaputanjem prenosi sadržana je u činjenici da niti jedno jedino konkretno ljudsko bitisanje nije slučajno i beznačajno. Naprotiv, aktivno ljudsko djelovanje, pa i tiho maštanje, šapatom iskazano, potvrda je da granice ljudskih mogućnosti nijesu tako male kako se neupućenim može činiti. Posebno nisu male kada se radi o kooperativnom poduhvatu sredine, koja se usaglasila na minimumu moralnih pretpostavki koju čini častan nijjet. Moglo bi se kazati kooperativnom djelovanju generacija koje su stasavale na zajedničkim vrijednostima koje su izdržale provjeru vijekova. Ljudske mogućnosti se u tom slučaju pomijeraju do neslućenih granica, kojima je moguće premostiti vijekove i povezati generacije. Zbog svega toga, legende pružaju mogućnost da se razigranom maštom oplemenjuje i neizbrisivo mijenja svijet oko sebe. Podgorička šaputanja su istovremeno ključ kojim je, bar za sada, jedino moguće otključati i otškrinuti vrata minulih vremena. No ne i širom ih otvoriti u pokušaju da se bestidno zaviri u tuđe živote i način razmišljanja generacija iz davno minulih vremena. Ipak se to u Podgorici oduvijek žigosalo kao nepristojno.

Najveća i najljepša podgorička džamija bila je locirana na današnjem „trgu Božane Vučinić“ i obuhvatala je centralni dio stare Podgorice. To je po predanju bio vakuf (zadužbina), silnog Glave Jusufbega Glavatovića, po kojem je i dobila naziv. Bila je poznata i kao Ahmatbašića

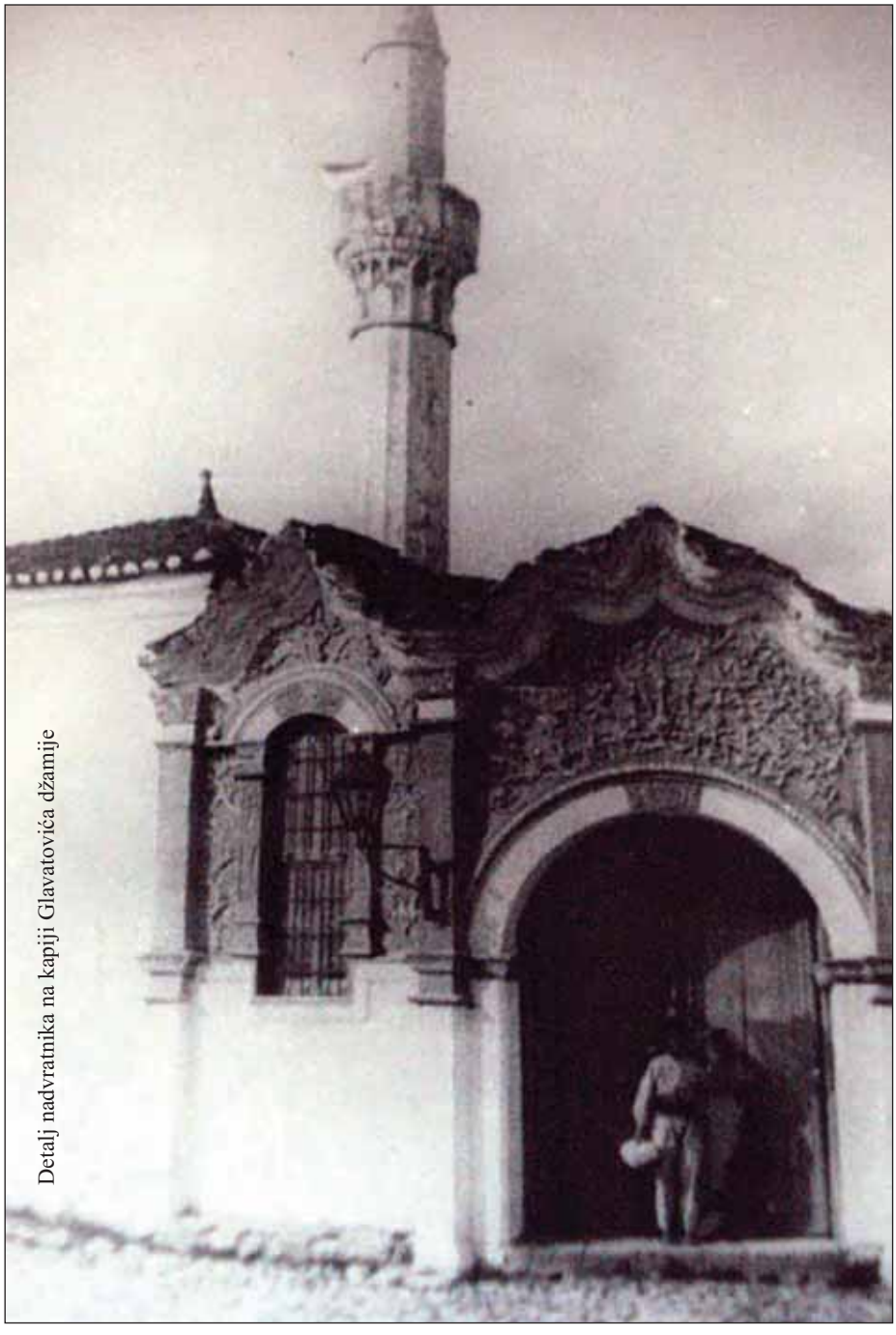

Detalj nadvratnika na kapiji Glavatovića džamije

džamija. Iz ove porodice potiče i Vejsel Ahmatbašić kojem su staropodgorički muslimani pridavali nadprirodne moći koje je ovaj potvrđivao na širokim prostorima od Podgorice do Skadra, Hercegovine do Bjelopavlića. Zbog toga i ne čudi što su najveću i najljepšu podgoričku džamiju prepoznavali i pod nazivom Ahmatbašića.

Po predanju koje je još uvijek prisutno kod staropodgoričkih muslimana, utemeljivač džamije, inače bogati lokalni trgovac, Jusuf-aga Glavatović, krenuće sa svojim slugom Savom u Stambol. Nakon dugog putovanja kroz Albaniju odlučiše konačiti u nekom hanu kod Kruje. Oprezni Jusuf-aga, primjetiće trojicu sumnjivih "derviša" koji su se vrzmali po hanu. Dogovori se sa slugom da ne spavaju te noći, već da se samo prikriju i pripaze na njihovo ponašanje. Tako se Jusuf-aga pokrio ogrtačem preko glave, praveći se da spava ne skidajući pri tom ruku sa sablje. U gluho doba noći, primje-

tiće Jusuf-aga kako su se trojica „derviša“ ustremili na njih u namjeri da ih opljačkaju. Potegnuo je sablju i ubio svu trojicu napadača. Ubrzo je ustao i tu u bizini hana naložio slugi Savu da iskopa rupu i sahrani trojicu napadača, nakon čega su nastavili put za Stambol. Po povratku iz Stambola svratili su u onaj isti han, kada je Jusuf aga Glavatović ponovo naredio svojem slugi, ovog puta da iskopa zemlju na istom mjestu gdje su nedugo prije toga sahranili leševe ubijenih pljačkaša. Tom prilikom pored svakog leša pronašli su po tri ćemera zlata. Jusuf aga to podijeli i slugi dade polovinu. Od ovog blaga Jusuf-aga sagradi dvije džamije. Jednu u Podgorici, drugu u Golubovcima u Zeti. Od svog dijela pobožni sluga Savo će uz dopuštenje Jusuf-agino iskovati veliki zlatni krst i darivati ga crkvi u Vukovcima. Da se ipak samo radi o narodnom predanju potvrđivalo se sa starih zapisa na kojem je stajalo samo ime utemeljivača džamije bez navođenja prezimena izvjesnog Huseina, a njena izgradnja vezuje za mjesec ramazan 1001. hidžretske godine, ili 1593. godine.

Po drugom isto tako interesantnom kazivanju starijih, te prema onome što se može potvrditi sa očuvanih fotografija, ova džamija koja je ljepotom privlačila pažnju svih dobronamjernika koji su pohodili Podgoricu, nije zadovoljavala ustaljene proporcije minareta i molitvenog dijela. Radi se upravo o onim karakteristikama koje su objektima islamske sakralne arhitekture davali prepoznatljivi sklad, eleganciju i lakoću. Tako je lako primjetno da je vitko minare, zidano fino tesanim kamenom, sa šerefetom, koje su krasili predivno oblikovani kameni stalaktiti, na ekstreman način dominiralo cjelinom džamijskog kompleksa. Istovremeno to je potvrda predanja koje se od davnih zemana prenosi Podgoricom.

Po tom predanju utemeljivači ove džamije jesu Glavatovići, čiji jedan ogranak pod prezimenom Paćuka, danas živi u Sarajevu.

Gradski dizdar, Turkuš-paša će uz saglasnost Podgoričana dograditi džamiju, podizanjem novog minareta i kapije. Sve to u znak zahvalnosti što mu bi dopušteno da kćerku jedinicu sahrani u džamijskom haremu. Ta zasigurno metodično dovršavana struktura s uzvišenom namjenom, po svemu sudeći bila je vrhunac neimarskog umijeća i za same autore.

Rijetko viđena ljepota ovog minareta i danas raspiruje maštu, unoseći sumnju u tradicionalne odgovore. Postavlja se pitanje: Kakav utisak je minare moglo ostaviti na čovjeka? Nesumnjivo za onovremenog čovjeka bila je to zapanjujuća vertikala čuda, koja stremi beskraju. Tako je stvorena iluzija kao da je minare savršeno spušteno sa neba. Na koncu stvoren je utisak kao da je i samo minare bilo onaj najljepši dio neba koji se za trenutak spustio i tu ostao da bi se vječno mjerio sa ljepotama Ribnice.

Džamijski prostor bio je omeđen kamenom ogradom kojom je dominirala kapija rijetko viđene ljepote. U njoj je ova legenda poprimila i fizički oblik. Poseban detalj na kapiji bio je široki lučni nadvratnik koji je bio prepoznatljiv po kitnjastoj ornamentici kojom su preovlađivali florealni i geometrijski motivi. Ljepota ove kamene plastike mogla se porediti samo sa najljepšim đevojačkim vezom, pravljenim rukom zaljubljene nevjeste. Toplina kojom i danas zrači sa starinskih fotografija kao da govori nikad do kraja dovršenu priču o prelijepoj Turkinji koja je toplinu anadolskih stepa pokušala prepoznati u vrelini ribničkog kamenja.

Staropodgorički muslimani su razlikovali tursku posadu grada i prepoznavali ih kao Turkuše. Tako je u lokalnom predanju sačuvano sjećanje na gradskog dizdara pod imenom Turkuš-paša. Njegova kćerka jedinica čija je ljepota iznjedrila poslovicu u Podgorici i okolini, ada lipa ka Anadolka, napraviće i danas poređenje staropodgoričani kako bi sabesjedniku približili đevojačku ljepotu, stasavaše u svili i kadifi pod budnom očevom paskom, izazivajući čežnjive uzdahe podgoričkih bećara. Konačno, na sve to nije mogla ostati gluha i nijema. Taj dramski zaplet generiran očevim nerazumijevanjem i đevojačkom čežnjom dobi rasplet u karasevdahu-ljubavnoj patnji, od koje je ova prelijepa Turkinja pala na postelju i nedugo potom umrla. Roditeljska ljubav pretočila se tako u patnju, a pašina oholost u smjernu težnju da svoju jedinicu sahrani u džamijskom haremu. Visina sa koje je posmatrao ovu kasabu i njene stanovnike istopila se pred neumitnom činjenicom prolaznosti ovodunjalučkog života. Kako Podgoričani dopustiše da se mlada Turkinja i nesuđena podgorička snaha sahrani u haremu Glavatovića džamije, Turkuš-paša u znak zahvalnosti dogradi džamiju. Tako je stvorio jedinstven spomenik ljudskoj bogobojaznosti i roditeljskoj ljubavi. Podgoričani su na to kazali: "Bog je bez mane." A šta je rekao nesuđeni đuvegija Mujo Ćerić, ili to pak bijaše neki od dvojice mladih Bešlića, ostaće vječita tajna.

Komleks Glavatovića džamije, s kraja XIX vijeka

Perspektiva
iz Redzovica sokaka

Подгорица / Џамија. Podgorica / Džamija.

Po drugom, isto tako interesantnom predanju u džamiji je prvobitno bio sahranjen i sam Gazi-Husref-beg, utemeljivač po njemu nazvane džamije na Baš čaršiji. On je poginuo u borbi na Rosnim livadama, na prilazu Podorici i bio sahranjen u haremu Glavatovića džamije, da bi kasnije njegovi zemni ostaci - neznano zašto, bili prebačeni u harem Starodoganjske džamije. Inače istorija je nesporno dokazala da je Gazi-Husref-beg umro u Sarajevu. Time je ovo podgoričko predanje definitivno locirano u sferu legende, nastale najvjerovatnije u romantičarskom zanosu koji je svojom pojavom i istorijskom ulogom na ukupnim prostorima ovog dijela Osmanskog carstva obilježio sultanov sestrić, koji se ne bez razloga okitio laskavom titulom gazije- pobjednika. To ipak nije moglo proći bez Podgorice i njenog učešća u svemu tome, na ovaj ili onaj način. Glavatovića je istovremeno bila i takozvana sakal džamija. Naime, u ovoj džamiji se po kazivanju starijih, u posebno izrađenoj kutiji čuvala i jedna vlas sa Alejhiselamove brade, kojom je kao najvećim priznanjem od samog padišaha darivan Turkuš-paša, a koju će naknadno zavještati Glavatovića džamiji. U džamiji je radio mehtep i medresa, te skoro da ne postoji podgoričke mladeži između dva svjetska rata, koji nije pohađao neku od ovih obrazovnih ustanova, te time dodatno bio vezan za Glavatovića džamiju. Kako se samo rahmetli Fadilju Tuzoviću oteo uzdah iz dubine duše, kada mi je jednom prilikom pominjući nazive nestalih podgoričkih džamija, nakon kraće pauze uzeo vazduha i istiskujući ga iz grudi kao iz mijeha nakon dugog i otegnutog uzdaha dodao i Glavatovića džamija.

Muslimansko kulturno prosvjetno društvo "Gajret" tu je, između dva svjetska rata, svojim nastupima obilježavalo vjerske praznike. Inače, mutevelija džamije između dva svjetska rata bio je Husein Methadžović.

Džamija stradala tokom Drugog svjetskog rata kada je u bombardovanju grada 05. maja 1944. godine, tokom džuma namaza, uništen njen molitveni prostor, a grandiozno kameno minare poljuljano u temelju, uzgor se održalo, prkosno čuvajući sjećanje na roditeljsku ljubav i nerazumijevanje, te đevojačku patnju i karasevdah. Po kazivanju savremenika, minare je konačno uklonjeno nakon oslobođenja, prilikom čišćenja ruševina, na način što je sajlama vezano za kamione i teške građevinske mašine i tako porušeno. Ovo da bi se preduprijedila mogućnost njegovog pada te time i povrijeđivanja građana. A možda što su joj mujezini bili đerzi, tražili su neupućeni razloge za ovakav postupak revolucionarnih vlasti, obzirom da se džamija nalazila iznad Tabahane, pa su mujezini sa njenog minareta mogli biti svjedocima bogohulnih ponašanja. Sudbinu minareta podijeliće i brojni nišani- nadgrobni spomenici, obzirom da je džamijski harem bio veliko mezarje. Slična je bila sudbina i vakufa Glavatovića džamije, koji su između ostalog činjeli i brojni poslovni prostori u tadašnjem strogom centru, koji je činio podgorički pazar zvani Glavica, koji se razvio u nekadašnjem Redžovića sokaku, koji bijaše prepoznat kao tipični trgovački sokak. Time je stavljena tačka na sva razmišljanja o daljoj sudbini ove džamije, koja se definitivno preselila u istorijsko pamćenje, promaljajući se iz zgusnutih istorijskih zbivanja i sjećanja sve rjeđih pojedinaca, kroz nostalgičnu priču o ljubavnim jadima prelijepe Turkinje. I sve to šapatom, kako se ne bi remetio mir koji se padom Glava-

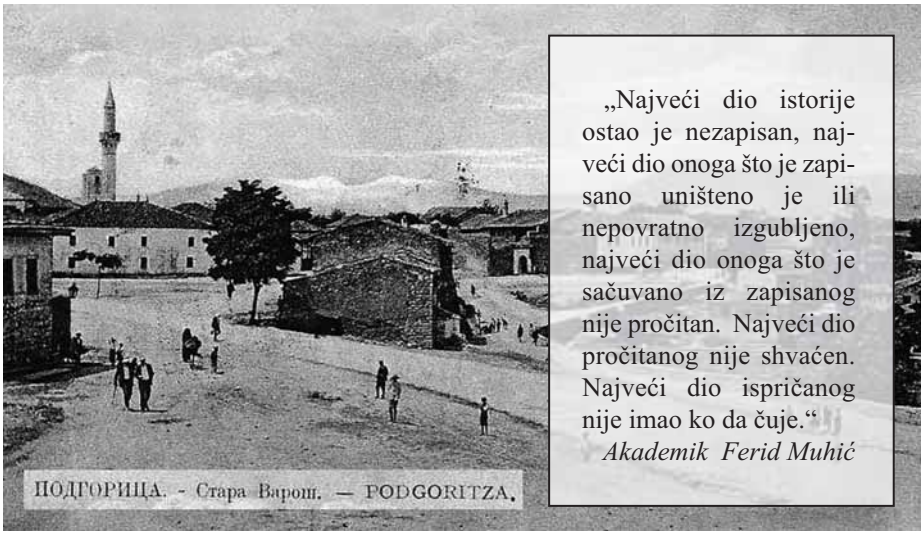

„Najveći dio istorije ostao je nezapisan, najveći dio onoga što je zapisano uništeno je ili nepovratno izgubljeno, najveći dio onoga što je sačuvano iz zapisanog nije pročitan. Najveći dio pročitanog nije shvaćen. Najveći dio ispričanog nije imao ko da čuje."
Akademik Ferid Muhić

Izgled dijela Stare varoši sa Glavatovića, džamijom, prije bombardovanja maja 1944. godine - današnji trg Božane Vučinić na kojem se nalazilo pazarište zvano Glavica

tovića džamije sklopio nad njom.

Činjenica je da je Podgorica jedan od najviše uništavanih gradova tokom Drugog svjetskog rata, te da je iz rata izašla sa nepunih 7000 stanovnika, ili tačnije 6207, smještenih u moračkim i ribničkim pećinama, obzirom da su kuće i bukvalno bile zbrisane sa lica zemlje. Dio njegovih stanovnika, mahom muslimana je i trajno napustio grad. Prema okvirnim podacima-teško provjerljivim podacima, radi se o oko 2000 lica koji su nastanili na širokom prostoru od Tuzi do Skadra.

Ono što je preživjelo od tragova materijalne kulture, nestajalo je pred našim očima zbog opšte nebrige, nerazumijevanja i nemara, ili voljom novih revolucionarnih vlasti. Time je nestajao i dio podgoričke istorije, te usuđujem se ustvrditi i dio genetskog supstrata svakog staropodgoričanina, koji se mogao razviti samo u uslovima postojanja osobenog sociološko-kulturološkog habitata, kakav je inače bila stara Podgorica. Tako shvaćena starinska zdanja koja su preživjela ratne kataklizme, neovisno da li se radilo o sakralnim objektima,ili pak mostovima, hamamima, mlinovima...sama sebe su kandidovali za adekvatniju posljeratnu obnovu i revitalizaciju, koja je izostala. Tako smo najavili i projektovali vrijemena u kojim je tehnološki napredak protežirao opštu funkcionalnost. Time se na širem planu (ne)svjesno promovisala kultura koja je stremila da život učini udobnijim i lakšim i po cijenu opšte empatije. Međutim, ta nova kultura nije bila u mogućnosti ponuditi odgovore na egzistencione društvene potrebe, niti je pak bila obećavajuća kada je u pitanju ona vapijuća potreba za humanizacijom odnosa u društvu. Ova humanizacija ukupnih društvenih odnosa u svakom slučaju morala je početi od poštovanja prirode i kulturno-istorijskog nasljeđa, što se ipak moralo i u mjeri mogućeg mora sačuvati za buduće naraštaje. Zanemarujući ove samo naizgled nebitne činjenice, ne čudi što je Podgorica u jednom trenutku izgubila onu magičnu moć nenametljivog oblikovanja urbanih vrijednosti življenja. Konačno, sve ovo treba sagledavati u kontekstu ljudskih prava i sloboda, te biti svjestan da su sva ona individualna, samo što se neka od njih poput prava na kulturu uživaju na kolektivan način ◆

NOVI PAZAR GRAD PODUZETNIH ŽENA

U Novom Pazaru osnovan Klub poduzetnica, koji za ima cilj osnaživanje, edukovanje i podsticanje žena jugozapadne Srbije na samozapošljenje i kreiranje vlastitih pozitivnih preduzetničkih priča

■ Piše: **Hana B. Leković,** modna dizajnerica

Mnoge su specifičnosti Novog Pazara koje drugi nabrajaju – po čemu je poznat, pa će reći, ako ih pitate: po džinsu, mantijama, pitama ispod sača, po mladosti jer je najmlađi grad u Evropi, a mi bismo još dodali: po preduzimljivim ženama, ženama koje svojim rukama, trudom, talentima i vještinama hrane porodice i itekako utiču na kućni budžet.

Desetine i desetine je onih koje imaju registrovane biznise, koje prave uspješne poduzetničke priče, zapošljavaju i regionalno su poznate kao dugogodišnje uspješne preduzetnice. Još toliko ako ne i više je onih koje „u kućnoj radinosti“ rade decenijama, pa su od hobija napravile odlične poslove: proizvode odjevne predmete, suvenire, hranu i brojne druge proizvode te ih nude tržištu veoma uspješno. Novopazarke su poznate i kao odlični trgovci, pa se sjećamo da ih je desetine i desetine autobusima devedesetih putovalo do Bugarske i Turske donoseći trgovačku robu koju bi potom plasirale na našim pijacama čuvenim i dobro posjećenim stanovništvom iz cijele Srbije.

Desetak njih se odlučilo krenuti još korak više, korak profesionalnije, korak ka boljem, ka umrežavanju, edukovanju o biznisu, još kvalitetnijem rastu. U okviru udruženja Ženski Akademski Centar u Novom Pazaru osnovale su, simbolično na 19. novembar, Međunarodni dan preduzetnica, Klub preduzetnica Jugozapadne Srbije. Organizacioni odbor Kluba čine predsjednica, dugogodišnja preduzetnica i vlasnica modnog brenda „HANA“ Hana B. Leković, Sabina Šebo Juković, vlasnica salona ljepote „Glamur“, Sumeja Hajrović vlasnica brenda prirodne kozmetike „Sumy's cosmetic“, Azra Nurković, trgovkinja dječijom garderobom, Raza Dragolovčanin vlasnica brenda sportske odjeće „DIER“, te najmlađa preduzetnica u Srbiji koja ima samo 17 godina, a već je u poodmaklim preduzetničkim vodama, Edina Juković, vlasnica konjičkog kluba El-Dorado.

Ove divne žene osmislile su, sa rukovodstvom Ženskog akademskog centra, način na koji će klub funkcionirati i šta mu je uloga:

1. Organiziranje Dana ženskog preduzetništva
2. Sajam preduzetnica jugozapadne Srbije
3. Akademija ženskog preduzetništva
4. Volonterski centar
5. Biznis kafa

Već u novembru počele su prve aktivnosti kluba – na Akademiji ženskog preduzetništva održana su tri odlična predavanja: Marija Stevanović iz Beograda govorila je na temu „Mogućnost dobijanja bespovratnih sredstava“, Srbijanka Andrejić, psihoteraputica iz Jagodine govorila je o „Osnaživanju žene i podršci u društeno-ekonomskom kontekstu“, dok je Jelena Antić iz Beograda govorila na temu „Žensko preduzetništvo“. Ova predavanja preduzetnice su odlično iskoristile postavljajući konkretna pitanja vezana za poslove kojima se one bave.

Početkom decembra održana je i prva „Biznis kafa“ u salonu ljepote „Glamur“ gdje su se članice okupile i prezentovale svoje biznis priče, uz kafu, razmijenile informacije jedna o drugoj, vizitke i promo materijal, ali i otvorile mnoštvo tema iz sfere preduzetnišva koje ih se tiču - od zakona do problema na lokalu.

Klub kroz *Volonterski centar* klub želi pružiti priliku mladima iz Novog Pazara i okoline da svoja prva radna iskustva stiču u firmama članica. *„Preduzetništvo je biranje posla za sebe, posla koji je možda hobi, san, što god, ali koji radimo zbilja sa strašću, ljubavlju i cijele smo u njemu, pa samim tim i ne radimo u bukvalnom smislu, nego uživajući u toj avanturi ostvarujemo svoje snove zajedno sa svojom porodicom. Danas u eri interneta, društvenih mreža i dostupnosti, tržište nam je cijeli svijet i tu blagodat dostupnosti zaista trebamo iskoristiti.“*, istakla je na otvaranju Kluba Sara Sabri, dugogodišnja preuzetnica iz Sarajeva, rođena Pazarka, jedna od osnivača Centra.

Predsjednica Kluba, Hana B. Leković, na nedavno održanoj Biznis kafi istakla je da će Klub: „.... preduzetnica svojim osnivanjem utemeljiti ***Dane preduzetništva žena Jugozapadne Srbije*** kao manifestaciju gdje ćemo se godišnje okupljati na konferencijama, serijama radionica, predavanja, seminarima, panel-diskusijama, u cilju promoviranja preduzetništva žena, podizanja svijesti, edukacije, praćenja trendova u preduzetništvu te razvijanju ideja i biznis planova. Tih dana, odnosno cijelu sedmicu Evropskog ženskog preduzetništva, dovodit

ćemo u naš grad eminentne edukatorice, preduzetnice, ali i posjećivati njih širom naše zemlje i regiona, umrežavati se, razmjenjivati znanja, iskustva, proizvode i usluge.

Jednom godišnje organizirat ćemo ***Sajam preduzetnica*** na kom ćemo našim članicama i gošćama iz regiona i zemlje omogućiti da se u našem gradu sastanu i na sajmu plasiraju svoje proizvode i usluge. To će svakako biti prvi sajam ove vrste na ovim prostorima – dakle sajam ženskog preduzetništva.

Predavanja na ***Akademiji ženskog preduzetništva*** naše članice mogu pratiti periodično tokom cijele godine, te učiti o svemu što im je potrebno za kreiranje i uspješno vođenje biznisa od ideje do realizacije: kako odabrati naj ideju za svoj biznis, šta je to što tržištu treba, koja su to trend zanimanja danas, kako razraditi biznis plan, finansijski plan, kako voditi menadžment i marketing na društvenim mrežama, kako izgraditi svoj brend, voditi svoje knjigovodstvo itd. Polaznice Akademije dobijat će sertifikate, a još važnije – motivaciju, znanje i mentorstvo svojih edukatorica koje će ih u prvoj godini građenja biznisa voditi i biti im podrška u svakom smislu.

Ono što je preduzetnicama koje već imaju kreiran biznis, ali i onima koje tek kreću u preduzetničke vode najzanimljivije jeste ***preduzetnički kutak (Biznis kafa)*** koja

će se održavati mjesečno na dogovorenom mjestu. To okupljanje članica značit će popiti kafu, upoznati se, predstaviti svoj biznis prisutnima, razmijeniti informacije, razviti saradnju kako se to popularno u svijetu biznisa zove – networking event, upoznati sa trenutno aktuelnim državnim javnim tenderima, konkursima, pozivima, gdje mogu konkurisati za osnivanje start up-a, dakle registrovati svoj posao uz sredstva iz državnog fonda predviđenog za to, upućivati članice na organizacije koje podržavaju ženske biznise, kreativne priče, koje podstiču samozapošljavanje i žensko preduzetništvo.

Članice Centra imaju svoju ***viber grupu*** na kojoj su obavještavane o aktivnostima, planovima, idejama, informacijama koje smo dobili, a koje su njima važne vezano za pravni aspekt poslovanja, nove zakone koji stupaju na snagu, olakšice, moguće kazne koje treba izbjeći i sve što je za njihovo olakšano poslovanje potrebno.

Također, veoma veoma važno, ***članice imaju besplatan marketing*** na četiri naše društvene platforme. Dakle, sa našim ličnim pratiocima jer će svaka od nas naravno svoju reportažu i reklamu sa tih profila podijeliti, je ukupno preko 200.000 pratilaca iz zemlje i regiona što je više nego odlična cifra ljudi koji će reportažu, video snimak, tekst, logo nečije firme ili biznisa vidjeti, pročitati, odslušati. Dakle, veliku pažnju, naravno, posvećujemo marketingu i sve svoje resurse koji su zaista impresivni stavljamo na raspolaganje.“, istakla je Lekovićka.

Na kraju poziv svim preduzetnicama ili onima koje imaju hobi kojim se bave, naročito onima koje imaju san postati preduzetnice a treba im malo ohrabrenja i motivacije, da se pridruže Klubu i odvaže krenuti putem njegovih članica, putem samozaposlenja i borbe za sebe, svoju porodicu i sredinu kroz posao koji vole, prema kom imaju afiniteta ◆

Programske aktivnosti za Dan ZAVNOS-a / Dan Sandžaka

OKRUGLI STO O SANDŽAČKOM ĆILIMARSTVU

■ Piše: **Hasna Ziljkić**

U okviru aktivnosti obilježavanja nacionalnog blagdana Bošnjaka 20. novembra – Dana ZAVNOS-a, drugog dana u novopazarskom Kulturnom centru održan je okrugli sto o sandžačkom ćilimarstvu. Organizatori ovog događaja su Kulturni centar Novi Pazar i Udruženje „Pazarski bazar rukotvorina“.

U radu okruglog stola učestvovali su: predsjednica udruženja „Pazarski bazar rukotvorina“ Raza Nikšić, etnolog Snežana Asanin, historičar prof. dr. Redžep Škrijelj, iz Etnografskog instituta SANU dr. Nina Aksić, urednica programa za tradiciju u Kulturnom centru Novi Pazar Hasna Ziljkić i umjetnik dizajner Muhamed Đerlek Maks.

Iste večeri realizovana je i izložba ćilima, odnosno šara/dizajna ćilima. Slijedi još treća faza projekta, a to je objavljivanje radova u Zborniku.

Da bismo predstavili ono o čemu se govorilo na okruglom stolu, predstavićemo dio izlaganja određenih učesnika.

Prof. dr. Redžep Škrijelj: „Ćilimarski zanat, ili ćilimarska tkačka radinost, ima veoma dugu tradiciju u Sandžaku. U našoj je nauci malo, ili sasvim nedovoljno, istraživan, tako da je kod Bošnjaka mali broj studija o ćilimarskom zanatu, tehnikama tkanja i izrade, zastupljenosti motiva, njihovih urneka ili mustri i ostalih aspekata koji su uticali na nekadašnju dugu tradiciju proizvodnje. Poznato je da je sve do posljednjih decenija XX stoljeća ćilimarstvo u Sandžaku bilo zastupljeno u svakoj porodici kao vid opšte, domaće, porodično-zadružne radinosti u svim seoskim sredinama.

Ćilim je poznata vunena prostirka ili vid tkanina koji je u ovim krajevima imao veoma široku upotrebu. Služio je za prekrivanje i dekorisanje unutrašnjih prostorija, naročito podova u domaćinstvima, vjerskim i vakufskim objektima (džamija, mekteb, musala), ali i za dekoraciju postelja, mindera, sećija, avlijskih balkona, zidova i dr.

Ćilimarstvo je u Sandžak došlo sa Istoka, sa Osmanlijama, ali su neke tehnike tkanja i izrade srodnih tkanina bile poznate još od ranije, o čemu svjedoči prisustvo brojnih turskih i istočnjačkih motiva. U doba Osmanlija bilo je vrsnih majstora tkanja, o čemu govore tehnike bojenja i šaranja ćilima koje su izučavane u zanatskim ili porodičnim radionicama.

Domaće tehnike tkanja omogućile su dobar plasman ćilima od vune, pamuka, svile i kombiniranih materijala sa osno-

vom od lana, konoplje i drugih sirovina. Dobro razvijena putna mreža (Dubrovnik, Sarajevo, Skadar, Prizren, Skoplje, Solun) omogućila je povezanost naših privrednih centara sa okolnim stočarskim i trgovačkim krajevima i intenzivirala ćilimarstvo kao unosnu zanatsko-proizvodnu granu. Nekada su ovdašnji ćilimi nalazili tržište na pijacama od Novog Pazara do Soluna, Istanbula, Sarajeva, Prizrena, Skadra, Dubrovnika i drugih gradova na Balkanu."

Dr. Nina Aksić, Etnografski institut SANU Beograd: „Kada sam razmišljala o temi ćilimarstva, kao segmenta nematerijalne kulturne baštine, prije svega sam pomislila na Uneskovu listu nematerijalnog kulturnog naslijeđa, na kojoj se nalaze brojni elementi nematerijalne kulture, te bi novopazarsko ćilimarstvo bio jedan od elemenata koji bi se možda mogao uvrstiti na tu listu.

Naravno, to nije lak put, niti lak proces. Prije svega, treba imati u vidu da se ćilimarstvo kao zanat, tj. njegova tehnika izrade, zatim materijala, pa na kraju i šara, moraju izdvajati od drugih i imati jasno definisane i posebno karakteristične odlike prema kojima bi se mogao prepoznavati kao autentičan pazarski ćilim ili zanat – ćilimarstvo.

Dobit koju bi lokalna zajednica imala od uvrštavanja novopazarskog ćilima ili ćilimarstva na Uneskovu listu nije samo dobit u smislu nekakvog prestiža, već posebno u vidljivosti ove zajednice koja se bavi ćilimarstvom prije svega, pa i mapiranja Novog Pazar kao značajnog mjesta za očuvanje tradicionalne kulture. Takođe, ova vidljivost važna je i kao način dostupnosti informacija koje se tiču ćilimarstva i ćilima u Novom Pazaru, a koje bi mogle biti interesantne za dalja istraživanja i kulturnoj i naučnoj zajednici.

Takođe, stavljanje ćilimarstva na ovu listu značajno je i zbog zaštite i očuvanja ovog zanata, koji kao i, nažalost, većina drugih zanata polako izumire, jer je sve manje mladih koji žele ovime da se bave, ne vidjeći u tome, prije svega, materijalnu dobit."

nego je to naša obaveza. Moramo se podsjetiti kako je ćilim, svojom ljepotom i vrhunskim kvalitetom, ukrašavao naše gostinske sobe. U takvoj sobi su dočekivani važni gosti, održavana razna slavlja, npr. povodom rođenja djeteta, suneta, svadbi, pomirenja, bratimljenja; takođe, i mejt bismo ispratili sa ćilima.

Udruženje »Pazarski bazar rukotvorina« nastoji da zanat prenese na mlađe, jer žene koje znaju da tku su uglavnom starije. Takođe, nastojimo da uposlimo žene koje su manje plaćene na radnim mjestima, te im na taj način dajemo šansu da ekonomski ojačaju. Naši radovi su kvalitetno odrađeni i zadovoljili smo sve

Raza Nikšić, „Pazarski bazar rukotvorina": Naše udruženje se bavi njegovanjem starih zanata, a najviše smo posvećeni tkačkom zanatu – ćilimarstvu. Nastojimo i grčevito se borimo da sandžački ćilim otrgnemo od zaborava i povratimo ga na mjesto koje mu pripada. Ćilim koji se radi u pazarskom, tutinskom i sjeničkom kraju je isti, sa vrlo malim razlikama u odnosu na ćilim u crnogorskom dijelu Sandžaka, tj. u Rožajama, Beranama, Plavu i Gusinju. Ta razlika se ogleda u sklopu boja ili ornamentici.

Možemo slobodno reći da je svaki kraj utkao neki svoj »kod« bilo lokalni ili nacionalni, po čemu je ćilim prepoznatljiv.

Ćilim, kao bitan element naše kulture, ne samo da bi trebalo da sačuvamo, kriterijume, tako da su se naši proizvodi našli na svjetskoj izložbi EXSPO u Dubaiju prošle godine."

Msr. Hasna Ziljkić je, svojim izlaganjem i prezentacijom, pojasnila kakve su bile društvene prilike kada je ćilimarstvo bilo na cijeni i kada se živjelo od toga. Da bi to uspjela, predstavila je dva intervjua sa dvije ispitanice – jedna je iz opštine Tutin (selo Veseniće) i ona je, sa svojim sestrama, izrađivala ćilim u kući, a druga ispitanica je iz okoline Novog Pazara i radila je u fabrici „Vojin Popović".

Muhamed Đerlek Maks je govorio o temi: „Uspon, pad i stagnacija novopazarskog ćilima", dok je etnolog Snežana Asanin govorila o sandžačkom ćilimu kao etničkom obilježju ◆

Brčko dvadeset godina poslije

NOVI POČETAK KAO POSLJEDNJA ŠANSA BRČKO DISTRIKTA BiH

OSNOVNA GEODEMOGRAFSKA OBILJEŽJA I DRUŠTVENO-EKONOMSKI RAZVOJ BRČKOG DO 1992. GODINE

Brčko se nalazi u sjeveroistočnom dijelu BiH. Kulturna, istorijska i privredna tradicija Brčkog je u neposrednoj vezi sa geografskom pozicijom i privilegijom da je ova lokalna zajednica uvijek bila važan trgovački, saobraćajni, privredni i kulturni centar Bosanske Posavine.

■ Piše: **Ismet DEDEIĆ**

Smještena je u prilično niskoj riječnoj dolini koja čini dio basena rijeka Save, Brke i Velike Tinje. Nadmorska visina se, zavisno od terase koju formiraju rijeke, kreće od 85 m do 200 m (85%). Jedini izuzetak su sjeverni obronci planine Majevice u južnom dijelu Brčkog s nadmorskom visinom 200-400 m. Cijelo područje Posavine, u kojoj je Brčko najveći grad, bilo je gušće naseljeno u odnosu na ostala područja BiH. Brži tempo porasta stanovništva je godinama bila karakteristika ovog područja. Posljednji popis stanovništva u BiH urađen je 1991. godine.

Iako je zauzimala 1% teritorije BiH, u predratnoj opštini Brčko je živjelo 2% ukupnog stanovništva države. Gustina naseljenosti mjerena sa 87.332 stanovnika 1991. godine, iznosila je 177 stanovnika po km^2, što je dvostruko više od prosjeka BiH (85 st./km^2), odnosno sa 41.406 stanovnika gustoća naseljenosti u samom gradu iznosi 226 st./km^2 (Grafik 1).

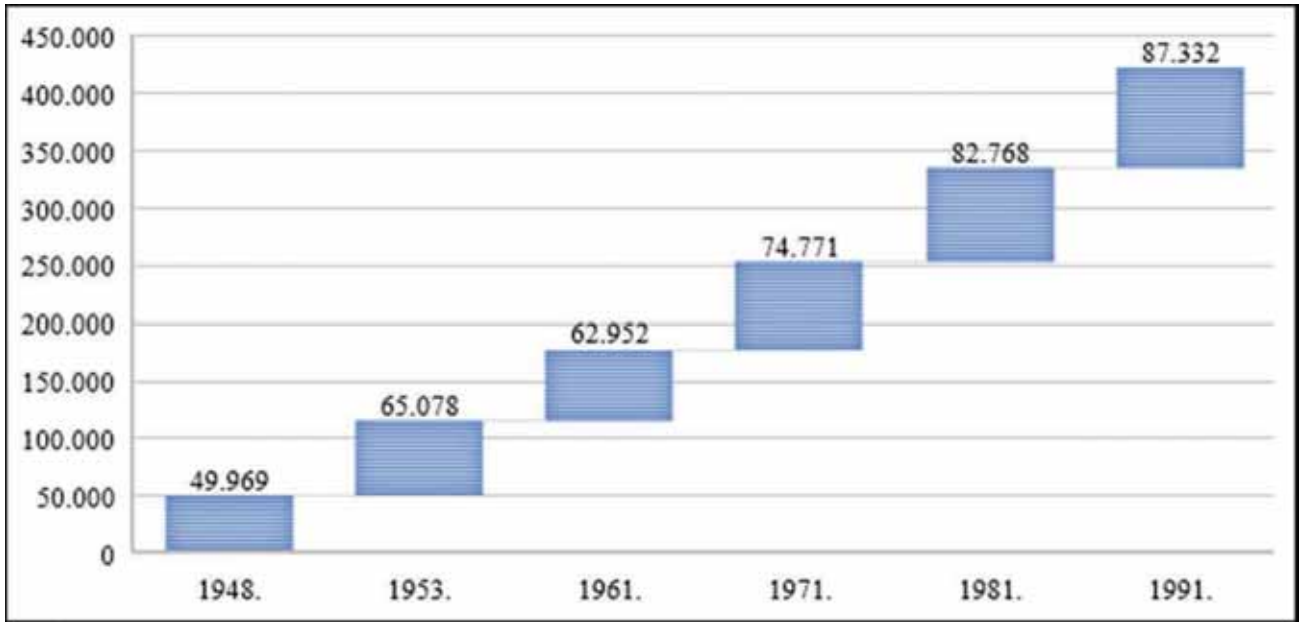

Grafik 1. Broj stanovnika prema godinama popisa (Izvor: Agencija za statistiku BiH)

U odnosu na 1948. godinu, kad je opština Brčko imala 49.969 stanovnika, prema popisu stanovništva iz 1991. došlo je do povećanja broja stanovnika na 87.332 ili 37.363 stanovnika više. Izraženo u procentima, radi se o povećanju od 74,77% (Grafik 1).

U poređenju podataka sa tri zadnja predratna popisa, etnički sastav stanovništva predratne općine Brčko nije se značajnije mijenjao.

	1971.	1981.	1991.
Bošnjaci	30.181 (40,36%)	32.434 (39,19%)	38.617 (44,07%)
Srbi	17.709 (23,68%)	16.707 (20,18%)	18.128 (20,69%)
Hrvati	24.925 (33,33%)	23.975 (28,97%)	22.252 (25,40%)
Jugosloveni	1.086 (1,45%)	8.342 (10,08%)	5.921 (6,76%)
Ostali i nepoznato	870 (1,16%)	1.310 (1,58%)	2.709 (3,10%)
Ukupno:	74.771	82.768	87.627

Tabela 1. Etnički sastav stanovnika prema godinama popisa (Izvor: Agencija za statistiku BiH)

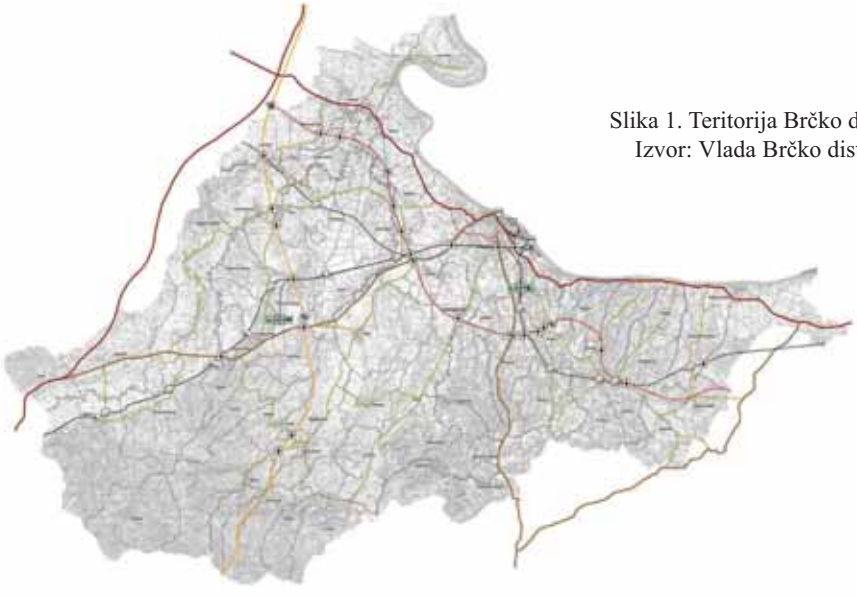

Slika 1. Teritorija Brčko distrikta BiH
Izvor: Vlada Brčko distrikta BiH

Prema rezultatima popisa iz 1991. godine u Brčkom je živjelo 87.627 stanovnika. Etnička struktura pokazuje da je od ukupnog broja stanovnika najviše bilo Bošnjaka - 38.617 ili 44,07%, Hrvata 22.252 ili 25,40%, Srba 18.128 ili 20,69%, Jugoslovena 5.921 ili 6,76% i Ostalih 2.709 ili 3,10%. Dinamika strukture 1971-1991. godina pokazuje da se broj Bošnjaka povećao za 3,71 %, Srba smanjio za 2,99 %, Hrvata smanjio za 7,93%, Jugoslovena povećao za 5,31%, a broj stanovnika koji su se izjašnjavali kao ostali u strukturi se povećao za 1,94% u odnosu na popis iz 1971. godine (Tabela 1)

Društveno-ekonomski razvoj Brčkog nakon završetka Drugog svjetskog rata snažno je obilježila 1946. godine izgradnja velikog infrastrukturnog objekta, željezničke pruge Brčko - Banovići, koja je saobraćajno povezala ekonomske regije Srednje i Sjeveroistočne Bosne i Hercegovine s ekonomskim regijama Istočne Slavonije u Hrvatskoj i Vojvodine u Srbiji,

Slika 3. Plakat s izgradnje pruge Brčko – Banovići
Izvor: https://sr.wikipedia.org/w/index.php?curid=249624 (pristupljeno 27.05.2020.)

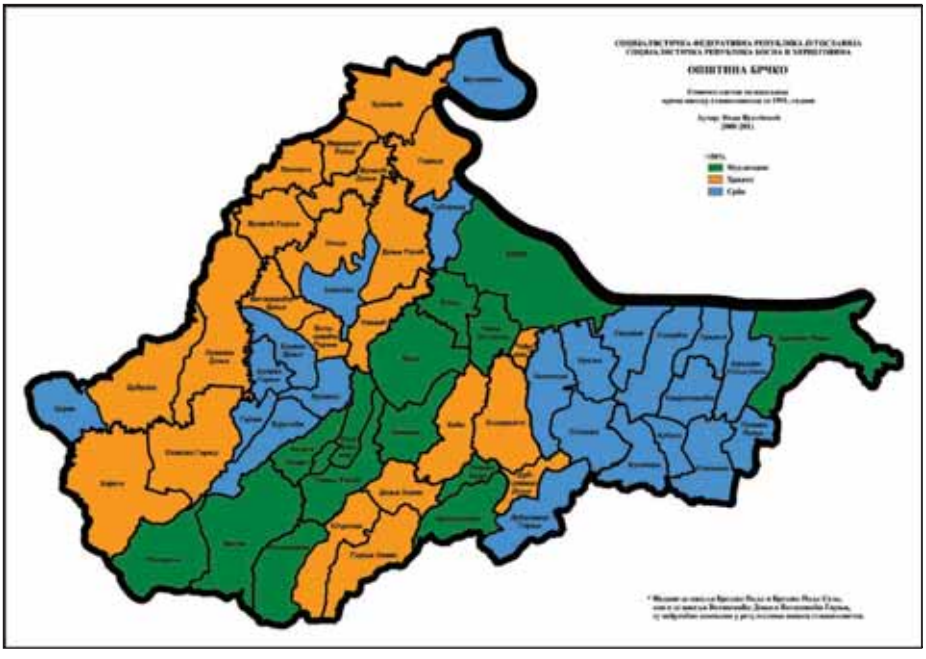

Slika 2. Etnički sastav stanovnika po naseljima općine Brčko prema popisu iz 1991. godine
Izvor: Vlada Brčko distrikta BiH

čime su osigurane ključne saobraćajne pretpostavke za dinamiziranja razvoja kompatibilnih privrednih grana u ovim regijama i na području Brčkog. Stavljanjem u funkciju željezničke pruge, Brčko postaje važno čvorište željezničkog, drumskog i riječnog saobraćaja i područje snažnog razvoja agroindustrije, drvoprerađivačke, tekstilne, a u kasnijim fazama razvoja metalske, elektro, industrije obuće, trgovinskih, distributivnih, transportnih i drugih privrednih kapaciteta.

Ekonomski razvoj Brčkog je predstavljao materijalnu podlogu razvoja društvenih djelatnosti, javne uprave, obrazovanja, zdravstva, kulture, sporta i dr.

Brčaci se s posebnim pijetetom sjećaju da je, zahvaljujući pruzi, Brčko postalo sinonim poslijeratne obnove i izgradnje bivše zajedničke države Jugoslavije. Na izgradnji pruge Brčko - Banovići okupili su se graditelji iz svih krajeva Jugoslavije, a bio je i značajan broj učesnika iz evropskih zemalja, među kojima je i bivši predsjednik Vlade Švedske - Ulof Palme, koji su za samo jedno brigadirsko ljeto saobraćajno povezali Brčko i Banoviće. Ostalo je zapamćeno da je, prilikom svečanog puštanja u rad pruge, prvim vozom na toj relaciji upravljao je mašinovođa Murat Čerimagić. Taj graditeljski poduhvat iz 1946. godine simbolično je ukazao na značaj Brčkog u budućem privrednom sistemu zemlje BiH i SFRJ.

Kao što je već pomenuto, izgradnjom ove pruge Brčko postaje značajno saobraćajno čvorište, povezano sa Tuzlanskim basenom, Sarajevom, Beogradom i Zagrebom – drumskim, željezničkim te riječnim saobraćajem, s obzirom da u Brčkom postoji i jedina međunarodna riječna luka u BiH.

Geostrateške, infrastrukturne i demografske pretpostavke stvorile su dobru osnovu za dinamičan razvoj. Poslije Drugog svjetskog rata Brčko se intenzivno industrijalizuje i urbanizuje. Grade se novi urbani sadržaji: stambeni objekti, saobraćajnice, školske zgrade, zgrada fakulteta, bolnica i dr.

Privreda Brčkog je u svom razvoju bila oslonjena na prostorne pogodnosti proistekle iz lokacije, jak poljoprivredni sektor i prehrambenu industrijsku proizvodnju. Pored toga, postojali su veliki kapaciteti tekstilne industrije, elektroindustrija, industrija građevinskog materijala, industrija obuće i metaloprerađivački kapaciteti. Posebno su bili razvijeni trgovina i sektor špediterskih usluga, usluga prevoza (preduzeće Autotransport – kasnije Laser), pretovara i skladištenja (Luka), koji su razvijani na kapacitetima riječnog, cestovnog i željezničkog transporta. Dinamičan razvoj su bilježile grane ugostiteljstva, lovnog i rekreativnog turizma. Primjetan je i solidan industrijski razvoj koji Brčko svrstava u pet najrazvijenijih opština u BiH., a posebno se izdvajaju: Interplet - fabrika tekstilne industrije, modna konfekcija Mladost, fabrika namještaja Šipad, Bimeks - proizvodnja i prerada mesa, nosilac razvoja opštine Brčko i šire regije, ogledni primjer vertikalne integracije procesa reprodukcije u ovoj grani privređivanja u SFRJ. Imao je preko 1.000 kooperanata u primarnoj proizvodnji, na široj regiji Posavine, gdje je bilo dodatno radno angažovano još oko 3.000 članova porodica kooperanata i kao takav, pored snažne pozicije na domaćem i ino tržištu, predstavljao je multiplikator razvoja mikro porodičnih preduzeća. Treba pomenuti i jedinu fabriku ulja i špirita u BiH - Bimal, koja je pored korištenja sirovinske baze u susjednoj Slavoniji i Vojvodini vršila otkup kompletne godišnje proizvodnje uljarskih kultura u BiH, zatim fabriku za preradu voća Bosnaplod s nekoliko stotina kooperanata u voćarskoj proizvodnji, fabriku akumulatora Tesla itd.

Istovremeno, prisutna je bila i dobra povezanost, u smislu vertikalne integracije, brčanskih preduzeća poput Šipada, Tesle, Miba, Bosnaploda itd. sa velikim privrednim sistemima Šipada, UNIS-a, Sokola iz Mostara, UPI-ja i sl. Pored toga, bila je razvijena i predstavnička djelatnost, te su preduzeća iz Brčkog imala razgranatu predstavničku mrežu u cijeloj Jugoslaviji i Evropi. Proizvodima Interpleta, Bimeksa, Bimala, Izbora (obuća), Bosne (namještaj) i drugih fabrika, opskrbljivano je tržište cijele bivše Jugoslavije, kao i evropska tržišta poput Njemačke, Italije, Engleske, Francuske, zemalja tzv. Istočnog bloka, tržišta zemalja trećeg svijeta, pa čak i Amerike.

Trgovačka mreža je ranije bila jedna od najbolje organizovanih u bivšoj Jugoslaviji, te je Brčko smatrano trgovačkim centrom šire regije. Intenzivna je bila i poljoprivreda, odnosno obrađivanje plodnog zemljišta površine oko 4.200 ha od strane PDP „Posavina“. Na navedenim površinama vršena je melioracija, navodnjavanje, ustanovljen plodored i sl. Proizvodila se pšenica solidnog kvaliteta, soja, uljana repica, kukuruz itd., te se može konstatovati da je bila razvijena ratarska proizvodnja. Posebno je bio razvijen tov junadi i pilića u farmama Bimeksa i u kooperaciji na području devet opština, što je predstavljalo veliki kapacitet, uz odličan kvalitet sirovina.

Tokom predratne, 1991. godine u Brčkom je vodeća privredna oblast bila industrija s prethodno nabrojanom fabričkim kompleksima poput: Interpleta, Mladosti, Šipada, Bimeksa, Bimala, Bosnaploda, Tesle, Lasera, Pirometala, GIK-a, PK Brčko i drugim, a koji su ujedno zapošljavali i najveći broj radnika. Mala i srednja preduzeća (MSP) su strukturalnim reformama krajem 80-ih godina dobila mogućnost svog nesmetanog razvoja. U periodu planske privrede, ovaj sektor nije imao značajnijeg uticaja na razvoj, a 4.000 zaposlenih u 1991. godini u MSP činilo je tek 16% ukupnog broja zaposlenih, te je aktivnost preduzeća svedena na samostalne radnje, preduzeća i zanatske zadruge. Do rata je Brčko bilo šesti grad po razvijenosti u BiH u kojem je bilo zaposleno oko 24.300 radnika i to: 18.300 radnika u privredi, 3.200 u privatnom sektoru i 2.800 radnika u javnim i društvenim djelatnostima. Iz Brčkog je na privremenom radu u inostranstvu bilo oko 11.000 radnika, a imalo je više od 8.500 penzionera. Kad se sve uzme u obzir, može se konstatovati da je postojao širok spektar pokrivenosti industrijskih grana što navodi na zaključak dobre diferenciranosti. Ovakva struktura proizvodnje imala je ekološke prednosti jer nije bila opterećena energetskim i hemijskim kapacitetima.

Brčko je imalo dobro organizovano administrativne, kulturne, obrazovne i sportske kapacitete. Administrativna organizacija ogledala se kroz SIZ za stambeno komunalne djelatnosti, SIZ za sport, SIZ za kulturu, SIZ za obrazovanje i sl.

U oblasti zdravstva u Brčkom je postojao bolnički kompleks smješten u sedam objekata na lokaciji koja se nalazi u neposrednoj blizini grada, na površini od cca 3,6 ha s razvijenim specijalističkim službama u odjeljenjima, a to su: Odjeljenje RO Medicinski centar - opšta bolnica, Odjeljenje grudno I - specijalistička ambulanta, Odjeljenje grudno II - ginekologija, urologija, hirurgija i dr.

Medicinski centar je zapošljavao značajan broj vrhunskih specijalista, hirurga, internista, ginekologa, pedijatara, stomatologa, mikrobiologa, epidemiologa i dr., te predstavljao centar u kojem su se liječili pacijenti i iz drugih opština kao što su Bijeljina, Lopare, Gradačac, Orašje, Bosanski Šamac, pa čak i iz Republike Hrvatske (Županja, Gunja...). U sklopu bolničkog kompleksa nalazile su se i apoteka, ambulante opšte prakse, specijalističke službe, stomatologija, hitna služba i laboratorija.

Postojale su 3 predškolske ustanove (dječiji vrtići), 7 osnovnih (osmogodišnjih škola), kao i 40 osnovnih škola u seoskim mjesnim područjima. U gradu je egzistiralo 5 srednjih škola i jedna visokoškolska ustanova - Ekonomski fakultet Tuzlanskog univerziteta. Organizacijom obrazovanja, u organizaciono operativnom smislu, bavili su se SIZ-ovi osnovnog i srednjeg obrazovanja i direktori škola, uz prethodno usvajanje programa propisanih zakonom SR Bosne i Hercegovine.

U pogledu prostornog planiranja Brčko je bilo jedna od rijetkih opština u BiH koja je ulagala napore za izradu prostorno-planske dokumentacije. Tako je plan uređenja prostorne organizacije urađen 1961. godine (autori prof. dr. Jahel Finci i prof. dr. Ivan Taufman). Godine 1965. usvojen je Generalni urbanistički plan grada urađen od strane projektnog preduzeća „Projekat“ iz Zagreba, a 1983. godine urađen je Urbanistički plan Brčkog za period 1983–2000. godina od strane

Urbanističkog zavoda SR BiH. Takođe je urađen znatan broj elaborata i studija, koji separatno tretiraju prostornu i društveno-ekonomsku problematiku. To se naročito odnosi na vodoprivredu, odnosno na ulogu i značaj Brčkog u vezi s geosaobraćajnim položajem, tj. u odnosu na rijeku Savu, lučka postrojenja, željezničku povezanost i sl. Urbano uređenje grada predstavljala je naslijeđena urbana matrica u kojoj centar čini staro jezgro oslonjeno na ušće rijeke Brke u Savu, kolski i pješački putevi, stambene zone koje se policentrično i radijalno prostiru duž saobraćajnica južno i jugozapadno od centra, industrijska zona s lukom u istočnom dijelu grada. Zelene površine su interpolirane u izgrađenu zonu kao urbano zelenilo različitih namjena. Periferne zone čini poljoprivredno okruženje grada.

U oblasti kulture i informisanja djelovale su sljedeće institucije: Dom kulture Brčko, Radnički univerzitet „Pero Ćuskić“, OUR Brčko Film u sklopu kojeg su egzistirali Kino Oslobođenje i Kino Radnik, Centralna biblioteka Ahmet Kobić Kobo, s područnim odjeljenjima, uključujući i privredne kolektive, Umjetnička galerija Rizah Štetić, Radio-novinska ustanova Radio Brčko (to je bila druga radiostanica osnovana poslije Drugog svjetskog rata u SRBiH), List Graditelj, koji je izlazio sedmično, amatersko pozorište, Međurepublička zajednica kulture sa sjedištem u Brčkom u kojoj su učestvovali svi gradovi na Savi i Drini (u donjem toku) U Brčkom je djelovalo preko 130 kulturno-umjetničkih društava i veliki broj raznih udruženja i sekcija iz oblasti kulture. Iako to nije bio veliki grad, nije bio kulturna provincija.

Brčko je slovilo za grad sporta jer su bili razvijeni mnogobrojni sportovi i sportska društva. Kajakaši Kajakaškog kluba Haris Suljić su osvajali prva mjesta u bivšoj SFRJ te medalje na Olimpijskim igrama i drugim značajnim takmičenjima Za A selekciju SFRJ u odbojci iz Brčkog su nastupali desetak igrača, Odbojkaši Jedinstva Brčko u omladinskim kategorijama su bili 16 puta prvaci SFRJ.

FK Jedinstvo je godinama u drugoligaškom takmičenju u SFRJ ostvarivalo značajne rezultate, a 1975. godine osvojilo je titulu amaterskog prvaka SFRJ. FK Lokomotiva se uspješno takmičila u republičkoj ligi BiH. Nakon započetih karijera u ova dva fudbalska kluba u Brčkom, mnogi najuspješniji fudbaleri su nastavljali da igraju za Sarajevo, Željezničar Sarajevo, Dinamo, Partizan, Crvenu Zvezdu i druge poznate klubove u Jugoslaviji i van nje ◆

(Nastavit će se)

Humani papillomavirus (HPV) uzročnik kancera grlića maternice

■ Pišu: **Džana Kuna, prof. dr. Kasim Bajrović,** naučni savjetnik Institut za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju Univerzita u Sarajevu

Njemački ljekar i istraživač Harald zur Hausen je 70-tih godina prošlog stoljeća istraživao ulogu humanog papillomavirusa (HPV) u nastanku karcinoma grlića materice. Pretpostavio je da bi tumorske ćelije, ukoliko sadrže onkogeni virus, trebale nositi integrisanu virusnu DNK u svom genomu. Geni HPV-a koji promiču ćelijsku proliferaciju bi trebali biti detektovani specifičnim pretragama tumorskih ćelija na prisustvo takve virusne DNK. Za ostvarenje ove ideje je Harald zur Hausenu trebalo više od 10 godina, traganjem za različitim tipovima HPV-a. Traženje je bilo utoliko teže zbog činjenice da su samo dijelovi virusne DNK bili integrisani u genom domaćina. Otkrio je novu HPV-DNK u biopsijama cervikalnog karcinoma, te tako pronašao novi, kancerogeni HPV tip: HPV-16, 1983. godine. Harald zur Hausenu je 2008. godine dodijeljena Nobelova nagrada iz oblasti fiziologije ili medicine, za otkriće da “humani papillomavirus uzrokuje karcinom grlića materice”.1

Kancer cerviksa ili grlića materice je jedna od najuobičajenijih bolesti koje su široko zastupljene u populaciji žena u svijetu. (Muñoz et al., 2003) Interesantno je da se na svakih pet novih slučajeva ove bolesti, četiri odnose na zemlje u razvoju, gdje, naravno, spada i BiH. Rano otkrivanje i adekvatan tretman spašavaju živote, a nažalost, mnoge žene, kako u svijetu, pa i u našoj zemlji nemaju znanje i svijest, kao ni pristup redovnom testiranju.

HPV je virus sa dvolančanim cirkularnim DNK genomom, bez ovojnice, ima ikozaedarsku kapsidu, i svrstan je u porodicu Papillomaviridae. Uzrokuje različite oblike lezija od bradavica, preko cervikalnih neoplazija do karcinoma. U toku evolu-

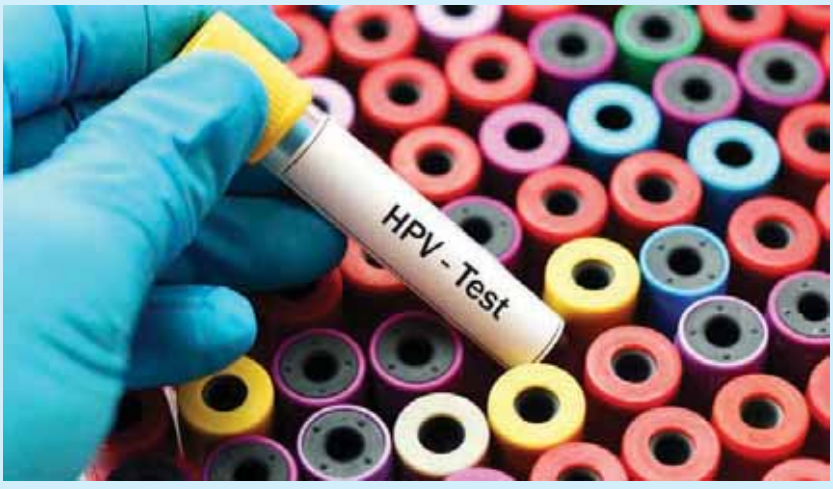

cije razvilo se pet srodnih grupa ili rodova papillomavirusa: Alpha, Beta, Gamma, Mu i Nu, a lezije koje uzrokuju imaju vrlo različite karakteristike (Bernard et al., 2006). Približno 90% HPV spada u dva roda papillomavirusa: Alfa i Beta. Beta papilomavirusi su tipični za asimptomatske kožne infekcije kod ljudi, međutim kod imunokompromitiranih osoba i pacijenata oboljelih od nasljedne bolesti epidermodysplasia verruciformis (EV), infekcija se može razviti do ne-melanomskog oblika kožnog carcinoma (Burk et al., 2013). Iako je infekcija HPV-om prilično česta, te se sa većinom infekcija organizam spontano izbori, u nekim slučajevima infekcija je dugotrajna, te je poznat rizik faktor za razvoj malignih oboljenja (Archambault, 2011).

Do danas je poznato i karakterizirano 150 različitih HPV tipova, i to od HPV-1 do HPV-124 (Burk et al., 2009). Tip HPV je definisan kao klonirani kompletni genom HPV, kojeg se nukleotidna sekvenca L1 gena razlikuje minimalno 10% u odnosu na druge HPV tipove. Prema virusnom tropizmu se HPV klasificiraju na kožne (kutane), sluznične (genitalne), kožne i/ili sluznične, te kožne tipove povezane sa EV (epidermodysplasia verruciformis) (Tabela 1.).

Lokacija	HPV genotip
Kožni	1, 4, 41, 48, 60, 63, 65, 76, 77, 88, 95
Sluzični (genitalni)	6, 11, 13, 16, 18, 26, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 39, 42, 44, 45, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 89
Kožni i/ili sluznični	2, 3, 7, 10, 27, 28, 29, 40, 43, 57, 61, 62, 78, 91, 94, 101, 103
Kožni povezani sa *epidermodysplasia verruciformis*	5, 8, 9, 12, 14, 15, 17, 19, 20/46*, 21, 22, 23, 24, 25, 36, 37, 38, 47, 49, 50, 80, 75, 92, 93, 96, 107

Tabela 1. Klasifikacija genotipova HPV na kožne (kutane), sluznične(genitalne), kožne i/ili sluznične, te kožne povezane sa epidermodysplasia verruciformis (EV), na osnovu lokacije lezije koju najčešće uzrokuju.

Najveća grupa HPV svrstana je u rod Alpha papillomavirusa. U nju spadaju uglavnom genitalni (sluznični) HPV tipovi ali i neki od kožnih tipova, npr. HPV-2. Prema onkogenom potencijalu se HPV grupišu na visokorizične, vjerovatno visokorizične i niskorizične tipove (Bernard et al., 2006). Anogenitalni HPV su podijeljeni u tri skupine: niskog onkogenog rizika (6, 7), srednjeg onkogenog rizika (31, 35, 45) i visokog onkogenog rizika (16, 18, 33), koji uzrokuju kancer cerviksa. (Muñoz et al., 2003)

Visokorizični tipovi poput HPV-16, HPV-18 i HPV-31 uzrokuju malignu progresiju lezija, dok niskorizični tipovi, kao što su HPV-6 i HPV-11, uzrokuju nastanak benignih bradavica, te lezija koje ne prelaze u maligne formacije (Egawa & Doorbar, 2017). HPV-18 je drugi najviše zastupljeni tip, koji je povezan sa rakom cerviksa, ali ima manju prevalencu nego HPV16. Međutim, niskorizični tipovi (posebno HPV-6 i -11), mogu biti identificirani u penilnom karcinomu, laringealnom i bronhogenom karcinomu, te ezofagealnom karcinomu skvamoznih ćelija. Osim toga, dokazana je uloga u etiopatogenezi HPV-a i u karcinomu dojke, karcinomu skvamoznih ćelije glave i vrata, te anogenitalnom karcinomu. Od svih karcinoma uzrokovanih HPV-om, najbolje je proučen cervikalni karcinom. Virus se prenosi seksualnim putem (Bruni et al., 2010) a u 99,7% slučajeva cervikalnog karcinoma infekcija HPV-om je glavni etiološki uzročnik.

Molekularna biologija HPV-a

Genom HPV-a je približne veličine 8 kb i podijeljen je u tri regije: a) dugu nekodirajuću kontrolnu regiju (engl. long control region, LCR, 1 kb), b) regiju koja kodira rane proteine (engl. early, E, 4 kb) i c) regiju koja kodira kasne proteine (engl. late, L, 3 kb) (Balasubramaniam et al., 2019). Virusni genom kodira šest ranih proteina (E1, E2, E4, E5, E6 i E7) i dva kasna proteina (L1 i L2) (Slika 1). Dvolančani cirkularni genom tipa HPV-16, približne veličine 8 kb, sa ranim (E) genima i kasnim (L) genima. Virusna transkripcija i replikacija DNA je kontrolisana dugom kontrolnom regijom (LCR) (Pientong et al., 2013). Proteini su kodirani policistronskom mRNA sa prekrivajućim se čitajućim okvirima. Virusna DNA se replicira kao ekstrahromosomalni episom.

Transkripcija ranih i kasnih gena je kontrolisana sa LCR regijom a translacija virusnih proteina protiče sa policistronskih mRNA koje sadrže prekrivajuće se (engl. overlapping) čitajuće okvire (engl. open reading frame, orf). Nakon ulaska u ćeliju domaćina, najprije dolazi do ekspresije E1 i E2 gena koji kodiraju proteine potrebne za replikaciju virusne DNA.

Novosintetizirani proteini E1 i E2 formiraju kompleks koji se veže na mjesto početka virusne replikacije (engl. origin, ori). Tada dolazi do pokretanja ćelijskih polimeraza domaćina potrebnih za replikaciju. E1 protein posjeduje i aktivnost helikaze, kojom odmotava strukturu DNA od početka replikacijskog kompleksa.

Osim funkcije u DNA replikaciji i segregaciji genoma, E2 protein djeluje i kao transkripcijski faktor, koji reguliše rani virusni promotor. Kada je nivo E2 proteina nizak, onda se E2 veže za promotornu regiju i aktivira transkripciju. Ako je nivo E2 proteina visok, dolazi do represije (suzbijanja) transkripcije ranih gena, uključujući virusne onkogene E6 i E7, te blokade vezanja ćelijskih faktora na virusne promotorne regije. HPV E4 se izražava jedino u kasnoj fazi virusnog replikacijskog ciklusa, kada se oblikuju novonastale virusne čestice. HPV E5 protein je često odstranjen u ćelijama cervikalnog karcinoma, što nagovještava da njegovo prisustvo možda nije značajno za održavanja transformiranog stanja. HPV E6 i E7 geni kodiraju onkoproteine koji uzrokuju transformaciju ćelije domaćina. Ova dva onkoproteina su uključena u regulaciju održavanja HPV genoma u ekstrahromosomalnom stanju. Dva kasna gena L1 i L2 kodiraju strukturalne proteine koji formiraju kapsidu virusa. Ikozaedralna kapsida virusa sačinjena je tako od 72 kapsomere (Slika 1).

Slika 1. prikazuje cirkularni genom HPV 16, gdje se uočava lokacija ranih gena (E) i kasnih gena (L1 i L2), te dugi kotrolni region (LCR). HPV genom kodira osam proteina. Rani geni kodiraju šest protein E1, E2, E4, E5, E6 i E7, dok kasni geni kodiraju dva strukturalna proteina L1 i L2. Virusna transkripcija i replikacija DNA je kontrolisana dugom kontrolnom regijom (LCR) (Archambault, 2011). Virusni životni ciklus je povezan sa diferencijacijom inficirane ćelije domaćina, i može se podijeliti na produktivni i ne-produktivni stadij. Tokom perzistentne (dugotrajne) infekcije bazalnih ćelija, virusni genom se replicira u formi episoma. Unutar inficiranih ćelija se nalazi 20-100 takvih episoma. Kada ćelije podlegnu diferencijaciji, dolazi do pupanja novih viriona. Ova dešavanja su karakteristična za produktivni životni ciklus virusa, kada se formiraju kompletne virusne čestice potomstva. U suprotnom, ukoliko dođe do integracije virusnog genoma u genom domaćina, dolazi do narušavanja E1 gena i regulatora transkripcije ranih gena- E2 gena.

Usljed gubitka E2 gena i posljedično njegovog proteinskog produkta, koji u niskim količinama ima funkciju transkrip-

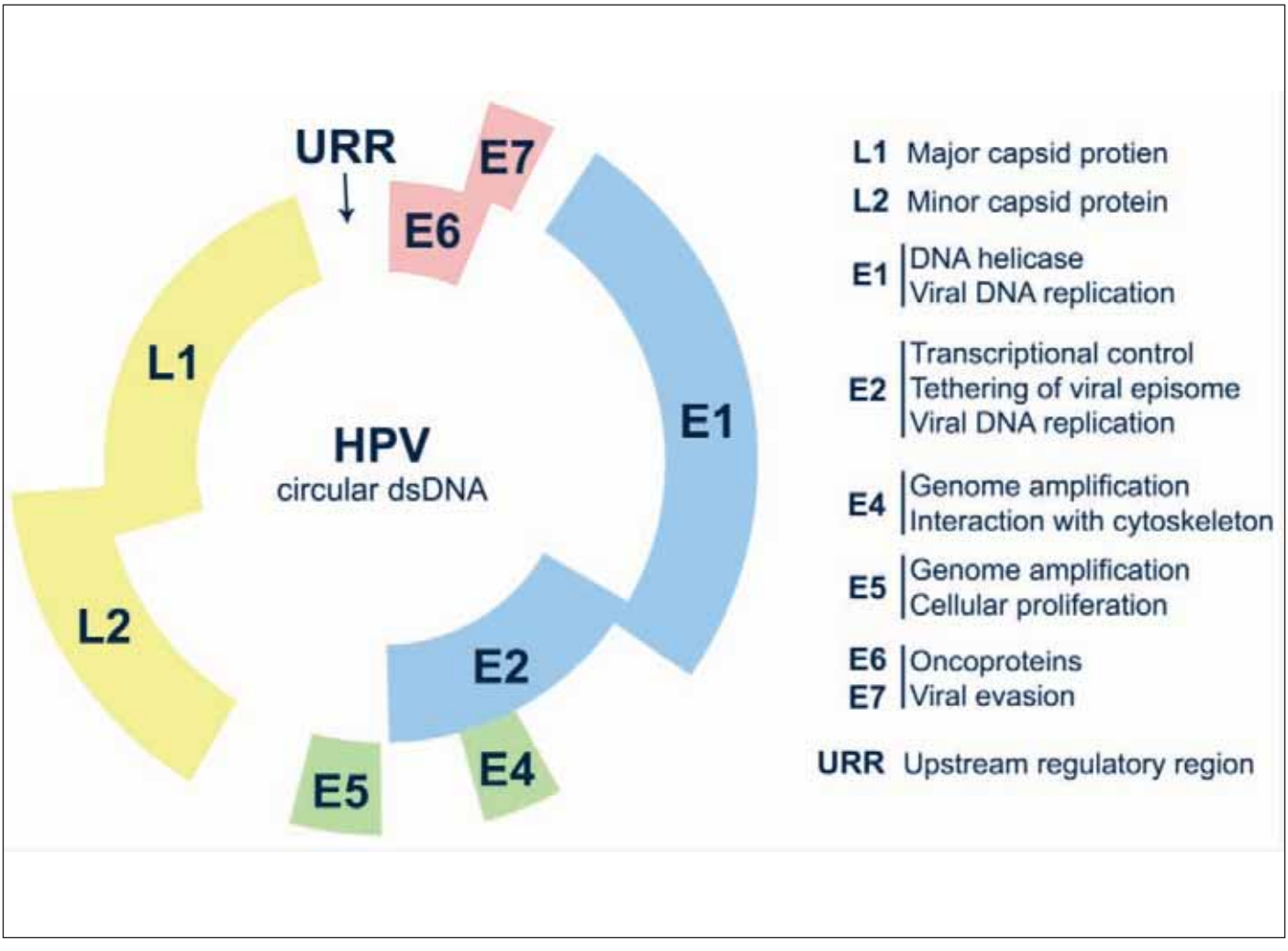

Slika 1. Organizacija genoma HPV – a(Ferreira et al., 2020)

cijskog represora, dolazi do oslobađanja transkripcije ranih gena. Integracija rezultira stabilizacijom visokog nivoa E6 i E7 mRNA kao i terminacijom virusnog životnog ciklusa u ovoj fazi. Do ekspresije kasnih gena ne dolazi, te je samim tim ograničeno i formiranje virusnuh čestica (neproduktivni stadij infekcije). Integracija virusnog genoma protiče u blizini fragilnih mjesta humanog genoma. Svim ovim dešavanjima humani genom biva velikim dijelom narušen, usljed čega postaje i funkcionalno neaktivan (Oyervides-Muñoz et al., 2018).

Biomarkeri cervikalnog karcinoma

S razvojem saznanja o molekularno biološkoj osnovi karcinogeneze uzrokovane visoko-rizičnim tipom HPV- infekcije, na raspolaganju su mnogi biomarkeri koji detektuju određene stadije oboljenja. Idealan marker kandidat definiše različite stadije celularnih promjena (regresija, perzistencija, progresija) povezanih sa HPV-infekcijom, i treba da dá visoku pozitivnu prediktivnu vrijednost u predviđanju progresije ka cervikalnom karcinomu. Pored detekcije HPV DNK u citološkim uzorcima, koja daje informaciju o tome da je infekcija ovim virusom prisutna, postoje i drugi parametri koje je izuzetno značajno pratiti. To su, pored ostalih, DNA metilacija ćelijskih i virusnih gena, ćelijski protein p16INK4a i ekspresija E6/E7 virusnih onkogena. Način na koji tumor-supresorski geni mogu biti inaktivirani u uspostavljanju malignog fenotipa nisu samo mutacije (tačkaste ili delecije) nego i epigenetske promjene. Epigenetske promjene genoma HPV-inficiranih ćelija postale su u novije vrijeme bitni dijagnostički markeri za otkrivanje cervikalnog karcinoma. Jedna od takvih promjena je hipermetilacija promotornih regija, na mjestima CpG-bogatih DNA sekvenci (CpG ostrva), a povezana je sa prigušivanjem transkripcije gena. Abnormalno prisustvo CpG ostrva u promotornoj regiji tumor-supresorskih gena spada u epigenetske promjene koje, također, pridonose karcinogenezi.

DNA metilacija predstavlja kovalentno dodavanje metil grupe (-CH3) na karbon u petoj poziciji citozina koji prethodi guanozinu, čime nastaje 5-metilcitozin. Proces DNA metilacije, općenito, igra ulogu u održavanju stabilnosti genoma i regulaciji ekspresije gena. Međutim, globalna hipermetilacija CpG ostrva prisutnih u promotornoj regiji je povezana sa malignošću. U prilog tome govore i mnoge kliničke studije, da su promjene nastale usljed epigenetske hipermetilacije često prisutne u raznim karcinomima. Na primjer, prigušivanje TSLC1 gena (engl. Tumor Suppressor Lung Cancer 1 gene, tumor supresorski plućni karcinom 1 gen) hipermetilacijom promotorne regije može biti pouzdan biomarker za detekciju cervikalnih lezija visokog malignog potencijala. Prigušenje TSLC1 gena je pronađeno kod 91% ćelijskih linija cervikalnog karcinoma, kao primarni rezultat promotorne hipermetilacije. Također je takva hipermetilacija detektovana kod 58% cervikalnih karcinoma i 35% CIN (eng. Cervical Intraepithelial Neoplasia, cervikalna intraepitelna neoplazija) lezija visokog stepena, ali ne i kod CIN niskog stepena lezija, te normalnih ćelija cerviksa. Način metilacije TSLC1 gena može biti pouzdano rješenje u predstojećim skrining programima. Međutim, nedostatak ove vrste markera jeste u tome što omogućava detekciju karcinoma i lezija visokog stepena, ne i ranijih stadija cervikalne karcinogeneze (Villa et al., 2000). I celularni proteinski markeri se danas koriste kao indirektni indikator integracije HPV-a u genom domaćina i abnormalne kontrole ćelijskog ciklusa. Izražavanje određenih ćelijskih gena domaćina kao reakcija na specifičnu interferenciju visokorizičnih HPV E6/E7 onkogena može pretstavljati dodatni izvor potencijalno korisnih biomarkera (Christensen et al., 2017).

Jedan od takvih kandidata je gen kodirajući inhibitor ciklin-zavisne kinaze-p16INK4a (57). U normalnim ćelijama, p16INK4a je izražen u veoma niskom nivou. Međutim, u ćelijskim linijama cervikalnog karcinoma, u kojima je pRb inaktiviran djelovanjem visoko-rizičnog HPV E7 onkoproteina, zapažena je snažna prekomjerna ekspresija gena za p16INK4a. U fiziološkim uslovima, pRb djeluje kao negativni regulator ekspresije p16INK4a. Ukoliko se ovaj mehanizam izgubi, ćelija će početi da prekomjerno izražava p16INK4a do veoma visokog nivoa. Prekomjerno izražavanje p16INK4a povezano je sa pre-neoplastičnim cervikalnim lezijama i cervikalnim karcinomom in situ (87). Iako ispunjava mnoge kriterije da bi se koristio kao biomarker za identifikaciju ćelija sa deregulisanom ekspresijom virusnih onkogena, p16INK4a može u određenim situacijama bojenja ne-displastičnih ćelija (metaplastične, atrofične i endocervikalne ćelije), u histološkim i citološkim uzorcima, pokazati imunološku reaktivnost. Ovakav način imunocitohemijske detekcije p16INK4a ima i nisku reproducibilnost, te su potrebne veće studije koje će odgovoriti na pitanja o kliničkom značaju upotrebe p16INK4a imunocitološkog bojenja kao potencijalnog biomarkera u skriningu cervikalnog carcinoma.

Iako je nekoliko celularnih biomarkera predloženo za detekciju neoplastičnih promjena u ćelijama cerviksa, niti jedan od njih se ne smije smatrati zamjenom za detekciju aktivnosti specifičnih virusnih onkogena. Kao što je ranije bilo spomenuto, perzistentna (dugotrajna) ekspresija virusnih onkogena E6/E7 je neophodan korak u karcinogenezi indukovanoj HPV-om. Stoga se detekcija visokorizičnih HPV E6/E7 smatra najboljim biološkim indikatorom rizika od progresije promjena vodećih ka cervikalnom karcinomu (Boccardo et al., 2010).

Strategije razvoja terapeutskih HPV vakcina su bazirane upravo na indukciji celularnog imunološkog odgovora na E6/E7 onkoproteine. Rezultat toga je destrukcija prekanceroznih i kanceroznih ćelija koje izražavaju ove virusne onkoproteine. U pozadini toga je i test detekcije specifičnih virusnih transkripta (mRNA) kao koristan put ka otkrivanju cervikalnih lezija u kojima su prekomjerno izraženi ključni virusni E6/E7 onkogeni.

Patogeneza HPV - infekcije grlića materice

Infekcija sa HPV počinje penetracijom viriona u slojeve bazalnih i parabazalnih ćelija (stratum germinativum), preko mikroabrazija lociranih u zoni transformacije cervikalnog epitela. U toku akutne infekcije, da bi se virus replicirao i stvarao nove virione, HPV zahtjeva određeni stepen terminalne diferencijacije (Archam-

bault, 2011). Nakon ulaska u ćeliju domaćina, HPV se replicira tokom diferencijacije bazalnih ćelija i progresije na površinu epitela. U sloju bazalnih ćelija je virusna replikacija ne produktivna, HPV se održava u episomalnoj formi u malom broju kopija, za što su odgovorni produkti gena E1 i E2. Virus za replikaciju svoje DNA koristi mašineriju ćelije domaćina i sintetizira jednu molekulu DNA u toku jednog ćelijskog ciklusa.(Ferreira et al., 2020)

Nasuprot tome, virus u diferenciranim keratinocitima suprabazalnih slojeva epitela počinje da replicira svoju DNA u visokom broju kopija mehanizmom kotrljajućeg se kruga, sintetizira kasnekapsidne proteine i kompletizira nove virusne čestice. Mehanizam sprječavanja ekspresije virusnih gena i njegove replikacije u epitelnim matičnim ćelijama i dozvoljavanja istih u diferenciranim ćelijama (sposobnih da umiru usljed njihovih fizioloških diferencijacijskih procesa) je vrlo precizan, sa maksimalnom produkcijom viriona i skoro nikakvih posljedica po inficiranog domaćina. U benignim bradavicama i pre-neoplastičnim promjenama, genom HPV nije integrisan u genom ćelije domaćina, nego se održava u episomalnoj formi. Međutim, po pravilu, u neoplazijama je genom virusa u potpunosti u integrisanoj formi, iako su neki autori opisali koegzistenciju i episomalne i integrisane forme u karcinomu grlića materice.

U bazalnim i parabazalnim ćelijama dolazi vrlo malo ili nikako do ekspresije virusnih gena. U diferenciranim epitelnim ćelijama gornjih slojeva tkiva, koje su izgubile sposobnost replikacije genoma, kao i mogućnost dobijanja funkcionalnih mutacija, evidentna je ekspresija ranih gena E1, E2, E4, E5, E6 i E7. U ovom dijelu se virusni genom dalje replicira, sa dodatnom ekspresijom kasnih L1 i L2 gena, te ranog gena E4. L1 i L2 proteini oblikuju kapsidu oko virusnog genoma i formiraju potomstvo HPV. Za maturaciju virusnih čestica i produkciju L2 proteina potrebna je sinteza E4 proteina. E4 protein narušava citoplazmatsku citokeratinsku mrežu, usljed čega dolazi do kondenzacije tonofilamenata na periferiji ćelije i stvaranja perinuklearnog citoplazmatskog „hala“. Rezultat ovih dešavanja je tzv. koilocitoza, a ćelije obuhvaćene koilocitozom- koilociti (citopatogeni efekat virusa). Virus tada može započeti novu infekciju.(Ferreira et al., 2020)

Kod blagih cervikalnih abnormalnosti uspostavljena je produktivna replikacija virusa. Situacija se radikalno mijenja ukoliko se naruše i pređu izvan kontrole regulatorni intracelularni mehanizmi odgovorni za kontrolu ekspresije virusnih gena tokom procesa diferencijacije epitelnih ćelija. Tada, u epitelnim matičnim ćelijama naglo dolazi do nekontrolisane ekspresije gena uključenih u replikaciju virusnog genoma. U ovim okolnostima, interferencija virusnih gena sa mehanizmima koji kontrolišu replikaciju i ćelijski ciklus epitelnih ćelija, rezultira hromosomalnom nestabilnošću ◆

Literatura:

Archambault, J. (2011). Small Molecule Inhibitors of Human Papillomavirus Protein-Protein Interactions. In *The Open Virology Journal* (Vol. 5).

Balasubramaniam, S. D., Balakrishnan, V., Oon, C. E., & Kaur, G. (2019). *medicina Key Molecular Events in Cervical Cancer Development*. https://doi.org/10.3390/medicina55070384

Bernard, H. U., Calleja-Macias, I. E., & Dunn, S. T. (2006). Genome variation of human papillomavirus types: Phylogenetic and medical implications. *International Journal of Cancer*, *118*(5), 1071–1076. https://doi.org/10.1002/IJC.21655

Boccardo, E., Lepique, A. P., & Villa, L. L. (2010). The role of inflammation in HPV carcinogenesis. *Carcinogenesis*, *31*(11), 1905–1912. https://doi.org/10.1093/carcin/bgq176

Bruni, L., Diaz, M., Castellsagué, X., Ferrer, E., Bosch, F. X., & de Sanjosé, S. (2010). Cervical human papillomavirus prevalence in 5 continents: Meta-analysis of 1 million women with normal cytological findings. *Journal of Infectious Diseases*, *202*(12), 1789–1799. https://doi.org/10.1086/657321

Burk, R. D., Chen, Z., & van Doorslaer, K. (2009). Human papillomaviruses: Genetic basis of carcinogenicity. *Public Health Genomics*, *12*(5–6), 281–290. https://doi.org/10.1159/000214919

Burk, R. D., Harari, A., & Chen, Z. (2013). Human papillomavirus genome variants. *Virology*, *445*(1–2), 232–243. https://doi.org/10.1016/J.VIROL.2013.07.018

Christensen, N. D., Budgeon, L. R., Cladel, N. M., & Hu, J. (2017). Recent advances in preclinical model systems for papillomaviruses. *Virus Research*, *231*, 108–118. https://doi.org/10.1016/J.VIRUSRES.2016.12.004

Egawa, N., & Doorbar, J. (2017). The low-risk papillomaviruses. *Virus Research*, *231*, 119–127. https://doi.org/10.1016/J.VIRUSRES.2016.12.017

Ferreira, A. R., Ramalho, A. C., Marques, M., & Ribeiro, D. (2020). *cancers The Interplay between Antiviral Signalling and Carcinogenesis in Human Papillomavirus Infections*. https://doi.org/10.3390/cancers12030646

Muñoz, N., Bosch, F. X., de Sanjosé, S., Herrero, R., Castellsagué, X., Shah, K. v, Snijders, P. J. F., & Meijer, C. J. L. M. (2003). Epidemiologic Classification of Human Papillomavirus Types Associated with Cervical Cancer. *N Engl J Med*, *348*, 518–545. www.nejm.org

Oyervides-Muñoz, M. A., Pérez-Maya, A. A., Rodríguez-Gutiérrez, H. F., Gómez-Macias, G. S., Fajardo-Ramírez, O. R., Treviño, V., Barrera-Saldaña, H. A., & Garza-Rodríguez, M. L. (2018). Understanding the HPV integration and its progression to cervical cancer. *Infection, Genetics and Evolution*, *61*, 134–144. https://doi.org/10.1016/J.MEEGID.2018.03.003

Pientong, C., Wongwarissara, P., Ekalaksananan, T., Swangphon, P., Kleebkaow, P., Kongyingyoes, B., Siriaunkgul, S., Tungsinmunkong, K., & Suthipintawong, C. (2013). Association of human papillomavirus type 16 long control region mutation and cervical cancer. *Virology Journal*, *10*(1). https://doi.org/10.1186/1743-422X-10-30

Villa, L. L., Sichero, L., Rahal, P., Caballero, O., Ferenczy, A., Rohan, T., & Franco, E. L. (2000). Molecular variants of human papillomavirus types 16 and 18 preferentially associated with cervical neoplasia. *Journal of General Virology*, *81*(12), 2959–2968. https://doi.org/10.1099/0022-1317-81-12-2959

Obilježavanje dječije nedjelje u Novom Pazaru

LITERARNI RAD: „PISMO STRANCU O MOJOJ ZEMLJI“

Dječija nedjelja, najveća manifestacija za zaštitu i promociju dječijih prava, ove godine održana je pod sloganom „Šta djetetu treba da raste do neba“ i to u periodu od 3. do 9. oktobra 2022. godine, sa ciljem da javnosti skrene pažnju na djecu i mlade – dijete, kao nosioca prava, njegove potrebe u porodici, društvu i lokalnoj zajednici, kao i na pravo djeteta da odraste u što boljim uslovima.

■ Piše: **Said Kurpejović**

Ja sam bio učesnik programa koji je tim povodom održan u Narodnoj biblioteci „Dositej Obradović“ u Novom Pazaru. Svemu tome je prethodio pismeni rad na temu: „Pismo strancu o mojoj zemlji“. Nastavnica Marijana Šiljković je odabrala moj rad za predstavljanje u biblioteci u okviru pomenutog programa, u kojem su, osim učenika koji su čitali svoje literarne radove, učestvovali recitatori, polaznici dramskih sekcija osnovnih škola Novog Pazara i dječiji hor „Iznad duge“. Organizatorka programa Safeta Osmanović-Šahman je, na kraju, svim učesnicima programa podijelila besplatne članske karte za biblioteku.

Ovom prilikom želim da vas upoznam sa svojom temom „Pismo strancu o mojoj zemlji“, sa kojom sam se predstavio u biblioteci. Pismo sam napisao „drugu Tomasu“, koji živi u Americi.

Poštovani i dragi Tomase,

Država u kojoj živim i u kojoj sam rođen zove se Republika Srbija. Nalazi se u jugoistočnoj Evropi. Za razliku od tvoje države, koja je po površini ogromna, moja država je mnogo manja, ali za mene je najveća i najbolja, jer je moja domovina. Glavni grad je Beograd, veliki evropski grad, koji ima razvijenu kulturu; grad mladih i grad sporta. U njemu se nalaze poznati vjerski spomenici – kao što je Hram Svetog Save, onda spomenici kulture, kao i spomenici mnogim junacima iz naše i svjetske istorije – naprimjer spomenik Neznanom junaku na Avali. Srbija je zemlja puna raznolikosti, brojnih nacionalnosti i konfesija, zemlja ravnica, šuma i planina i zemlja u kojoj je lijepo živjeti zbog prirode, ali i zbog bogatstva različitosti.

Grad u kojem živim, u kojem sam rođen i u kom su rođeni moji roditelji i preci zove se Novi Pazar. Smješten je u jugozapadnoj Srbiji i blizu je granice sa Crnom Gorom. Za mene je to najljepši grad. U njemu se najbolje mogu vidjeti i osjetiti kako suprotnosti funkcionišu bez problema – u njemu se ukrštaju elementi Istoka i Zapada.

Ovuda su kroz istoriju prošli mnogi narodi, ostavljajući za sobom spomenike kulture. Najpoznatiji spomenici su Đurđevi Stupovi, Sopoćani, Altun-Alem džamija, kula Motrilja i drugi, a pomenuti su pod zaštitom UNESCO-a. Sve više turista iz cijelog svijeta dolazi u naš grad zbog spomenika. Ali kad dođu u naš grad, upoznaju i naše stanovništvo, koje je prepoznatljivo po srdačnosti i domaćinskom odnosu. I vjerovatno odu sa mnogo ljepšim utiscima nego pretpostavkama s kojima su došli u naš grad.

U gradu žive ljudi raznih vjeroispovijesti, žive muslimani, žive pravoslavci; ima i ostalih, ali ove konfesije su najbrojnije. Živimo u slozi, miru i volimo i poštujemo jedni druge. Družimo se u školi, u gradu sjedimo u istim kafićima i restoranima. Igramo zajedno u folklornim društvima, njegujući kako tradiciju našega grada, tako i ostalih naroda u zemlji i izvan nje.

Ja sam član jednog novopazarskog kulturno-umjetničkog društva. Spletom igara iz Novog Pazara i okoline, kao i podgolijskim igrama predstavljamo se u gradovima u Evropi, ali i izvan nje. A ko zna, možda jednog dana doputujemo do Amerike, do tvog Čikaga, i baš tamo sretnem tebe – mog dragog Tomasa; da jedan drugome pružimo ruku i zagrlimo se.

Do sljedećeg pisma, budi pozdravljen.

Said Kurpejović, učenik VI razreda

OŠ „Jovan Jovanović Zmaj“ Novi Pazar

Za Novi Pazar se često kaže da je to grad mladih. Brojne manifestacije, kao što je Festival stvaralaštva mladih, Festival IKT FestFilma, Literarni konkurs „Priče iz mog zavičaja“ i druge, koje organizuju kulturne institucije u ovome gradu, dokaz su da grad iznalazi rješenja da se njegovi najmlađi stanovnici u njemu lijepo osjećaju. Na tom putu niko se ne žali da nam pomogne i izađe u susret, bilo da se radi o kulturnim radnicima, našim nastavnicima, a prije svega našim roditeljima. Na tome smo im mi mladi veoma zahvalni.

Do sljedeće nove manifestacije i moga učešća u njoj, selamim vas, dragi čitaoci.

VAŽNE NEDOVOLJNO POZNATE ČINJENICE
O RADU ALIJE IZETBEGOVIĆA 1990 – 1992.

MOJA TAJNA SARADNJA SA ALIJOM

Pored brojnih prigovora i neopravdanih kritika rahmetli Aliji Izetbegoviću da navodno nije pravovremeno radio gotovo ništa na pripremi odbrane Bosne, a što će priloženi dokumenti oboriti, postoje također brojni prigovori i neosnovane kritike: zašto je izišao i ulicama Sarajeva pred TV kamerama govorio da neće biti rata.

■ Piše: **Hakija Zoranić**

Tom prilikom smo se neplanirano sreli i malo zajedno hodali i zabrinuto razgovarali, jer smo već od 28.06.1990. g. zdušno radili na pripremi za odbranu Bosne. Tom prilikom mi je tiho rekao: „Hakija morao sam ovako reći da zaustavim svakodnevno bježanje naroda iz Sarajeva. Srpski agresori su pripremili veliki broj autobusa, kamiona i aviona sa kojima prazne Sarajevo. Pobježe nam veliki broj i mladih i onih srednjih godina. Ko će braniti Sarajevo, ako se tako masovnim odlascima i bježanjima isprazni Sarajevo?!!!

Zato sam odlučio da na ovaj način pokušam zaustaviti masovno bježanje bar muslimana iz Sarajeva.“

O navedenim jako značajnim činjenicama napisao sam na narednim stranicama i dat ću potrebna objašnjenja.

Želim zapravo posvjedočiti kad je tačno rahmetli Alija Izetbegović započeo da radi na stvaranju Armije Republike Bosne i Hercegovine.

Očekivao sam da će neko od generala koji su bar većim dijelom saznali za značajne činjenice rahmetli Alijinog započinjanja rada na stvaranju Armije Republike Bosne i Hercegovine, a time i na odbrani iste, otpočevši davati meni zadatke još 28.06.1990. g. objelodaniti to, ali pošto nije, evo ja ću.

To je kao prvo, a DRUGO, kako smo rahmetli Alija i ja spriječili detaljno isplaniran i pripremljen državni udar na Bosnu i Hercegovinu i na Aliju tada predsjednika Predsjedništva BiH 25/26. 11. 1991. g. od strane tadašnje JNA po tajnom naređenju Miloševića i Karadžića.

Ove činjenice i historijske istine ne smiju ostati ne zapisane u Alijine zasluge.

Kako to do sada nije niko učinio, zato evo ja to sada činim. Ušao sam u devedesetu godinu starosti pa bi se moglo desiti da ostane nezapisano.

Da bi dokumenti bili što vjerodostojniji za Alijin muzej odlučio sam da ih svojeručno napišem i potpišem.

Kad i kako smo se upoznali Alija i ja?

Sa rahmetli Alijom Izetbegovićem sam se upoznao dana 28.06.1990. g. u hotelu Holiday Inn u Sarajevu.

Naime, toga dana održavao se naučni skup na temu: „Bosna i Bošnjaci“ u organizaciji rahmetli Adila Zulfikarpašića. Na kome je on pokrenuo pitanje vraćanja historijskog imena Bošnjaci.

Alija nije prisustvovao u sali u kojoj se održavao skup, jer je smatrao da se o tome pitanju treba raspraviti poslije popisa stanovništva 1991. g., ali je referate i diskusije pratio i slušao iz susjedne sobe, čija su vrata bila otvorena.

Referati i diskusije trajali su do oko 18:00 sati.

Neko od diskutanata je prenio Alijinu poruku: „Alija se ne slaže da se danas donese odluka o vraćanju historijskog imena Bošnjaci zato što će iduće 1991. godine biti popis stanovništva na kojem bi došlo do raslojavanja muslimanskog naroda na Bošnjake i Muslimane. Bolje je da se ta odluka donese poslije popisa stanovništva bar nekoliko mjeseci kasnije."

Ovaj prijedlog je prihvaćen, a Adilov nije. Adil je na završetku skupa održao konferenciju za štampu. Kad se i ona završila jedan broj ljudi sa Adilom su ostali u sali i vodili slobodne razgovore, pretežno o istoj temi.

Tu sam bio i ja i sjedio na takvom mjestu, odakle se vidi šank (izvan sale) za posluživanje kahve, sokova i dr.

Tamo sam ugledao da moj dobar poznanik dipl. inženjer elektrotehnike Fuad Muderizović i rahmetli Alija Izetbegović piju kahvu i razgovaraju pogledajući u mene.

Kasnije dan ili dva mi je Fuad rekao da je tada Aliji ispričao o meni i da se ja preko 10 godina unutar JNA borim za ravnopravnost muslimana sa ostalim nacijama u Jugoslaviji, te da sam zbog toga na velikim udarima i stalnim praćenjem od strane Službe bezbijednosti JNA, posebno kad sam 1980. g. u svom magistarskom radu prvo poglavlje posvetio zahtjevima za ravnopravnost BiH sa Srbijom i Hrvatskom i muslimani da budu ravnopravni sa Srbima, Hrvatima i ostalim nacijama. Da imam završenu Vojnu geodetsku akademiju, ali upravo radi navedene borbe da sam vanredno uz rad završio Fakultet političkih nauka i da sam također uz rad završio postdiplomski studij i magistrirao. „Srbi koji imaju i po 6 godina visokoškolske naobrazbe manje od Hakije odavno su generali, a Hakija 16,5 godina nosi čin potpukovnika i ako je za rad na položaju višeg predavača na Tehničkoj vojnoj akademiji i Vojno tehničkom fakultetu u Zagrebu od komisije dobio najvišu ocjenu „NAROČITO SE ISTIČE". Tamo je predavao predmet Društveno politički sistem SFRJ".

Dalje je Fuad rekao Aliji da je Hakija pravio političke analize koje su pokazale da će BiH uskoro biti u opasnosti. Zato je svojevoljno napustio položaj višeg predavača na TVA i VTF (gore navedeni) u Zagrebu i izborio se da bude prekomandovan u Sarajevo gdje može bar tajno da se bori za Bosnu.

Kad je Alija saslušao Fuada odmah mu je rekao da me pozove da im se pridružim za šankom i tako smo se upoznali u hotelu Holiday Inn tog 28.06.1990. g.

Odmah smo se dogovorili za saradnju. „Potreban mi je jedan ili nekoliko saradnika za vojna pitanja", reče Alija.

S obzirom da sam još bio potpukovnik JNA, život porodice zavisio od te plate, naša saradnja je morala da se odvija strogo tajno.

Dogovorili smo se da nam Fuad bude jedina veza i to strogo konspirativno.

Odmah me je Alija testirao, upitavši me: „Mogu li ja da budem predsjednik Predsjedništva SR BiH, a da nemam svoju vojsku?" Odgovorio sam sljedeće:

1. ako Jugoslavija ostane Federacija, onda će se i dalje oružane snage Jugoslavije sastojati od JNA i Teritorijalne odbrane;

2. ako se SFRJ preuredi tako da bude Konfederacija, onda će zavisiti kako će se dogovoriti republike, hoće li svaka republika imati svoju vojsku i TO, te da li će te gotovo samostalne republike svoje vojske ujediniti u jedinstvene oružane snage Konfederacije. U tom slučaju Vi ćete biti vrhovni komandant OS SRBiH ali malo podčinjen Vrhovnoj komandi OS Konfederacije i

3. ako se SFRJ raspadne po republičkim granicama. Onda BiH kao samostalna i nezavisna država mora imati svoju Armiju sastavljenu od: kopnene vojske, ratnog vazduhoplovstva i protiv vazdušne odbrane, te bar malo mornarice, jer imamo izlaz na more i naravno teritorijalnu odbranu BiH. U tom slučaju Vi ćete kao predsjednik Predsjedništva biti i vrhovni komandant OS BiH.

Bilo je očigledno da je Alija bio veoma zadovoljan mojim odgovorima i onda mi je rekao: „Molim Vas da mi o svemu tome u vidu prijedloga napišete sažeto, posebno o ovom trećem pitanju i pošaljete mi evo po Fuadu." Dogovoreno, odgovorio sam. Allah imanet – Allah imanet!

Bio sam jako zauzet i spriječen pa sam uz prethodne pripreme iz vojnih nauka prijedlog završio i po Fuadu poslao Aliji tek 23.07.1990. g.

No iako sam bio u škripcu s vremenom ipak sam svaki trenutak koristio da obnovim - ponovo proučim glavne teme iz vojnih nauka: strategije, operatike, taktike i dr. kako da se prilagode glavni sadržaji na stvaranje Armije RBiH koja je vrlo složena i specifična zemlja – država.

Čim sam prijedlog napisao kako rekoh dao sam ga Fuadu i on ga je odnio strogo tajno i predao Aliji.

Kad je Alija zatražio sastanak sa mnom u početku septembra 1991. g. poslao je ovaj prijedlog po Hasanu Čengiću radi toga da ja shvatim ko me traži da se sastanemo, a naravno da ga je bio fotokopirao.

Evo to je taj prijedlog od 23.07.1990. godine u originalu.

PRIJEDLOG HAKIJE ZORANIĆA ALIJI IZETBEGOVIĆU!

23.07.1990.g. Sarajevo

DOKUMENT br. 1

Bilo je potrebno da predhodno porazgovaramo. Moguće je da neću pogoditi ono što Vas je interesovalo.

PITANJE VOJNE ORGANIZACIJE ZA ODBRANU B i N u nekim eventualno izmijenjenim okolnostima je vrlo složeno pitanje zbog njenih brojnih specifičnosti, naročito što njeno stanovništvo živi u dijaspori i izmiješano u zemlji.

Zavisi prije svega dali će Jugoslavija biti konstituirana kao: FEDERACIJA, KONFEDERACIJA ILI ĆE REPUBLIKE POSTATI SAMOSTALNE države.

NI PO KOJU CIJENU SE NESMIJE DOZVOLITI DA SE PONOVI GENOCID NAD MUSLIMANIMA, koji je izvršen od 1941.-1944.g.

Kao i svaki vrlo važan društveni posao, tako je i za posao ODBRANE slobode i nezavisnosti jednoga naroda ili više naroda (slučaj BiH) potreban visoko stručan i politički pouzdan kadar.

Prije razmišljanja o eventualnim konkretnim postupcima nužno je nekoliko napomena opšte-teorijskog karaktera. Naime, bila bi potrebna:

OPŠTA STRATEGIJSKA ZAMISAO O ODBRANI B i H I MUSLIMANA U NJOJ

Koja bi obuhvatala teoriju i praksu u iskorišćenju postojeće organizacije teritorijalne odbrane ili stvaranje posve novih oružanih snaga, radi odbrane slobode, nezavisnosti i teritorijalnog integriteta, naroda BiH i njihove države oružanom borbom, posebno Muslimana, jer bi oni vjerovatno bili najugroženiji.

U pripremi za rat i vodjenju rata, STRATEGIJA je osnovno sredsvo politike. Zato treba imati dobru ekonomiku, koja čini materijalnu osnovu za oružane snage i rat u cjelini.

Strategija je u principu potčinjena politici, a zavisi od stabilnosti sistema zemlje i njene ekonomske baze. Politika odredjuje ratne ciljeve, pa shodno njima usmjerava razvoj oružanih snaga. PRIJE SVEGA RAZVIJA POLITIČKU SVIJEST o potrebi odbrane zemlje, jačajući MORAL.

Ekonomika utiče ograničavajuće na STRATEGIJU proizvodnjom ili kupovinom naoružanja i opreme potrebnih za borbu i život oružanih snaga i stvaranja materijalnih rezervi.

Ali može i Strategija da utiče na politiku i Ekonomiku tako što stalno opominje na realnost političkih i ekonomskih ciljeva i ishod rata. Dakle politika, ekonomija i strategija su uzajamno zavisne. Ali je potrebno da politika ima glavnu usmjeravajuću ulogu.

U oblasti vojnih nauka Strategija je najvažnija, jer obuhvata znanja i djelatnosti oružanih snaga kojima se postiže ratni cilj, a ostale ratne vještine su uže:

OPERATIKA.- obuhvata znanja i vještine potrebna za organizaciju, pripreme i izvodjenje ratnih operacija: ofanziva, defanziva i dr.

TAKTIKA.- Obuhvata znanja i vještine potrebna za vodjenje taktičkih radnji: (osnovne oblike borbe: napad, odbranu; borba, kretanje jedinica, odmaranje, borbeno i pozadinsko osiguranje.

STRATEGIJSKI bi bilo potrebno procijeniti sobzirom na geostrategijski i geopolitički položaj kakva bi armija bila najprimjerenija BiH, koji vidovi bi bili prioritetniji da se razvijaju, koji združeni sastavi i koliki itd.

Pored posebne i opšte strategije mogla bi se javiti potreba za strate-

gijom koalicija (saveza sa nekom drugom strankom ili sa nekom od republika) koja bi se bavila usklađivanjem strategijskih ciljeva i dejstava oružanih snaga članova koalicije.
Dakle potrebna su nam znanja u ovom slučaju za STVARANJE, PRIPREMU I UPOTREBU oružanih snaga BiH ukoliko bi se Jugoslavija raspala ili ukoliko bi se uredila na konfederativnoj osnovi.

ŠTA BI HITNO TREBALO RADITI U SLUČAJU DA DODJE DO RASPADA FEDERACIJE?

Bilo bi nužno stvoriti Vojni komitet uz centralno rukovodstvo stranke koji bi se isključivo bavio rukovodjenjem odbrane, izučavanjem specifičnosti BiH. U slučaju poremećaja odnosa između nacija u njoj pod uticajem vanjskog miješanja sa istoka ili sa zapada, morala bi se izučiti sva naselja u kojima žive Muslimani i pronalaziti najpogodnije oblike za odbranu.
Njemu podčinjene Komitete (podkomitete) nužno bi bilo organizirati u svim opštinama i većim mjesnim zajednicama, tamo gdje postoje inicijativni odbori ili drugi organi SDA.
Ako SDA dobije na izborima i formira svoje organe vlasti, onda bi ti organi vlasti sa najpouzdanijim članovima Stranke SDA pristupili što kvalitetnijem formiranju i razvijanju vojnih organa odnosnog mjesta, a onda bi sve tri grupe: partijski organi SDA, organi vlasti i vojni organi djelovali sinhronizovano primjereno situaciji.

Pri naprijed navedenom radu morao bi biti osiguran pun uticaj politike na strategiju (izbor ciljeva), jedinstvo i centralizacija rukovodjenja i komandovanja.

Oružanim snagama bi morao rukovoditi i komandovati dio vrhovnog rukovodstva glavnog komiteta Stranke.

Potrebne su kontinuirane, potpuno tačne i blagovremene informacije o političkoj situaciji u zemlji. Znači potrebna je sposobna i potpuno pouzdana OBAVJEŠTAJNA SLUŽBA, da bi se mogla kontinuirano vršiti adekvatna procjena političke situacije u zemlji i vani, radi donošenja uvijek adekvatnih odluka i odlučnosti u sprovodjenju istih.

U budućoj strategiji s obzirom na kontinentalni geo položaj BiH glavna bi morala biti kopnena vojska, zatim vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana, a treba veoma stručno procijeniti koliko bi imalo uslova za bar malo mornarice?

Od uvjeta će zavisiti dali će se buduća vojska stvarati ovim redom: diverzantske grupe, partizanski odredi, partizanske čete, partizanski bataljoni, a kasnije brigade, divizije, korpusi i eventualno armije, te koje vidove oružanih snaga: kopnena vojska, ratno zrakoplovstvo i protivzračna odbrana.Navedeni redoslijed bi bio potreban samo u slučaju eventualnih ratnih uslova. U mirnodopskim bi išlo sasvim drugačije.Prvo bi se osvojila vlast, a onda preko organa vlasti vršilo bi se formiranje vojnih jedinica i vršio razvoj oružanih snaga, što bi razumije se,išlo daleko lakše. Naziv partizanske jedinice nema veze sa ranijim nazivom iz NOR-a, nego je taj naziv davat svugdje po svijetu zbog načina dejstva takvih jedinica.

Da nebi došlo do opasnog iznenadjenja morao bi se odmah po osvajanju vlasti stvoriti tzv. PRVI STRATEGIJSKI EŠALON, koji u svakom trenutku treba da bude spreman za ratna dejstva, mora biti u stalnoj borbenoj gotovosti, a ostale snage nakon što kraće mobilizacije da uđju u strategijski razvoj.

Taj EŠALON ličio bi na sadašnju JNA, a sačinjavale bi ga snage kop nene vojske namijenjene za zadatke u početnom periodu rata, glavnina zrakoplovnih i eventualno pomorskih snaga.

Svi poslovi za potrebe opštenarodne odbrane BiH morali bi da se povjeravaju visoko stručnim vojnim stručnjacima, ali politički visoko svjesnim i do kraja odanim ljudima.

Početak je svaki težak, ali bi se za nekoliko godina stvorila željena vojna sila.

Najgore je ne započeti.

Ovo su prve zamisli o stvaranju OS R BiH
(Ovu rečenicu napisao sam poslije 1995.g)

Napomena:

Nismo imali vremena razgovarati, pa je moguće da nisam pogodio ono što Vas je naročito zanimalo. Samo ste mi u onom susretu kratko rekli da bi Vam nešto ovako trebalo. Zato predlažem što skoriji susret u vezi svega ovoga.

Molim Vas da ovaj dopis obavezno neko prekuca na neku od Vaših mašina za kucanje, a ovaj Vi uništite! Zahvaljujem se na tome.

P.S. Izvinjavam se što nisam imao vremena da ispravim eventulne jezičke greške.

Do septembra sam na godišnjem odmoru. Ako Vam budem trebao, potražite me preko ovog čovjeka što Vam ovo dostavi.

Najbolje me možete pronaći od 07.09.'90. nedjeljom i neradnom subotom u selu Azapovići Drum (u pravcu Lepenice), pitati u prodavnici. Pametno je poslе 20°° sat. jer me stalno prate organi bezbjednosti.

Napomena II:
Tada nisam smio napisati naslov. Dopis je uručio Aliji Fuad „Fudo" Muderizović. On je bio veza između mene i rahmetli Alije.

Tada se nije smjelo potpisati, a sada smije 1996.9.
M. Horanić

Iz ovog dokumenta se jasno vidi da je rahmetli Alija itekako pravovremeno razmišljao i radio na stvaranju OS BiH, te da smo on i ja prvi začetnici. Međutim ima nekoliko onih koji su nakon više od godinu dana tj. 1991.g. takođe razgovarali sa rahmetli Alijom i misle da su oni prvi začetnici stvaranja Oružanih snaga, odnosno Armije RBiH, odnosno da je r. Alija tek 1991. g. započeo taj rad.

Bio sam, dakle pomoćnik odnosno prvi saradnik za pripremu stvaranja Armije RBiH i to tajni jer sam još uvijek bio potpukovnik JNA.

Ukratko r. Alija je u prvom našem susretu 28.06.1990. g. u prisustvu Fuada Muderizovića od mene tražio da ukratko i sažeto napišem prijedlog za stvaranje Armije RBiH, što sam ja izvršio i dipl. inženjer elektrotehnike Fuad Muderizović ga odnio r. Aliji na ruke 23.07.1990.g.

Kako se politička situacija u Jugoslaviji sve više pogoršavala, početkom septembra 1991.g. rahmetli Alija je njegove osobe od visokog povjerenja i odanosti SDA tada gospođicu Fahiru Fejzić i gospodina Hasana Čengića poslao da me pozovu i odvezu kod njega, što su oni odmah učinili. On me srdačno primio i odmah mi rekao:

„Hakija, ja i još nekoliko ljudi iz vrha SDA smo onaj tvoj prijedlog proučili i odlično smo razumjeli šta treba raditi ali ne znamo kako se osnivaju vojne jedinice?“

Odgovorio sam da ja mogu dati određene instrukcije i uputstva, ali sam mnoge detalje zaboravio, pa to neće biti dovoljno jer to je vrlo složena problematika. O tome postoji strogo povjerljivi pravilnik o mobilizaciji i osnivanju – formiranju jedinica u kojem su po poglavljima i tačkama – člancima u obliku zakona sabrana i napisana sva više stoljetna iskustva i znanja iz vojnih nauka. Tada r. Alija reče: „E...e...e! To nam treba, jer se ja kao pravnik u zakone i pravilnike odlično snalazim. Možeš li mi taj PRAVILNIK nabaviti, pa makar da ga fotokopiramo?“ Jako teško, gotovo nemoguće, rekao sam. Morao bih ga ukrasti od mojeg komandanta, ali ako me uhvate, zna se lisice na ruke, pa u zatvor i na vojni sud.

„Znam da je tako, al' možeš li se ikako snaći?“

Rastali smo se s uvjerenjem da ću dati sve od sebe i rizikovati.

Sutra dan uz najveće rizike uspio sam krišom uzeti PRAVILNIK iz odškrinute čelične kase zamjenika komandanta garnizona potpukovnika Nešića i hitno donio r. Aliji savladavši niz najrizičnijih situacija.

Alija je bio vrlo sretan i rekao kćerki Sabini: „Sabina ovo je moj veliki prijatelj i saborac. Kuhaj mu kahve, pijte sve dok ja ovu knjigu iskopiram.“ Kad se nakon sahat vremena vratio zagrlio me je i poželio sreću da pravilnik uspješno vratim, da me ne uhvate. Srećom uspio sam ga vratiti, ali uz velike rizike.

Vjerujem da je ovaj značajan posao što smo učinili r. Alija i ja poznat najprije gospodinu Hasanu Čengiću i onome ko je fotokopirao PRAVILNIK.

Od tada smo po potrebi sarađivali i ja sam izvršio svaki zadatak koji mi je postavio. Kad me je trebao bilo šta konsultirati, slao je Hasana Čengića ili Osmana Brku ili neke momke čija imena nisam zapamtio, te bi me autom odvezli njemu. Rekao mi je da će između nas šifrovana telefonska veza biti preko tada gospođice Fahire Fejzić.

Dva puta sam direktno pozvan od r. Alije, dolazio i čekao kod Kemala Muftića, dok bi on bio spreman da se dogovaramo o daljim zadacima.

Kad je počela agresija na RBiH r. Alija je bivao i po dvadeset sati na nogama, sve manje šansi smo imali da se viđamo.

Tek kad smo zajedno polagali zakletvu smo malo razgovarali i tad mi je rekao: „Naredio sam da te rasporede u UPRAVU ZA MORAL u Glavnom štabu Armije RBiH“. Da, bio sam član Glavnog štaba Armije RBiH u UPRAVI ZA MORAL.

Kad je došlo do zahlađenja odnosa između r. Alije i Sefera Halilovića, to me je teško pogodilo. To sam smatrao velikom štetom. Danima sam pažljivo razgovarao sa Seferom da skupi hrabrost i da obavezno normalizuje odnose. Nažalost nisam uspio, nego se Sefer na mene naljutio i nije me nikad pozvao ni za člana njegove stranke, a kamoli za kakvog važnog člana rukovodstva iste.

Kako sam već navršio devedeset godina života, žao bi mi bilo da navedene istine o rahmetli Aliji ostanu nezabilježene – ne zapisane, a i o meni da se zapiše da sam aktivno započeo rad na pripremi odbrane RBiH i stvaranja Armije RBiH 28.06.1990. godine.

Po mome mišljenju sa ovim svim treba najprije da se upoznaju, cijela njegova porodica: Bakir, Sabina i Lejla, te njihova djeca, tj. Alijine unuke i unuci, a zatim da se ovaj rukopis smjesti u njegov Muzej.

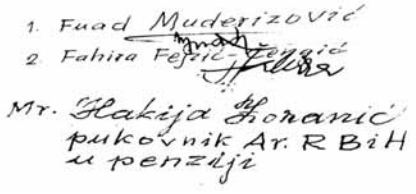

Sticajem okolnosti neuručeno,
ali veoma važno pismo za
Alijinu biografiju!
Kao što se zna, on je preminuo!

23.11.1997. g. Sarajevo

Poštovani gospodine Predsjedniče Alija,

Zbog Vaše prevelike zauzetosti najvažnijim poslovima države, bojim se da ćete zaboraviti na ono što se dešavalo 25.11.1991. g. sve do oko 22:00 sati.
Dozvolite da Vas podsjetim.
Naime, poznato Vam je da sam ja napustio JNA 09.09.1991. g.
Dana 25.11.1991. g. rano odvezao sam moju suprugu na posao i odmah produžio u Komandu garnizona Sarajevo u kojoj sam bio na dužnosti do gore navedenog datuma napuštanja JNA.
Možda su me meleki nagovorili da odem tamo. Htio sam vidjeti kako se oficiri JNA ponašaju na Dan državnosti SRBiH. Kad sam tamo uspio ući ZAPREPASTIO SAM SE!!! Jedva sam uspio doznati da su sve jedinice JNA u Sarajevu i okolici uzbunom dignute na najviši stepen borbene gotovosti spremne da izvrše državni udar, da uhapse cijelo muslimansko vođstvo, a Vas da likvidiraju, što se vidi iz priloženog dokumenta: Tajni plan iz Srbije.

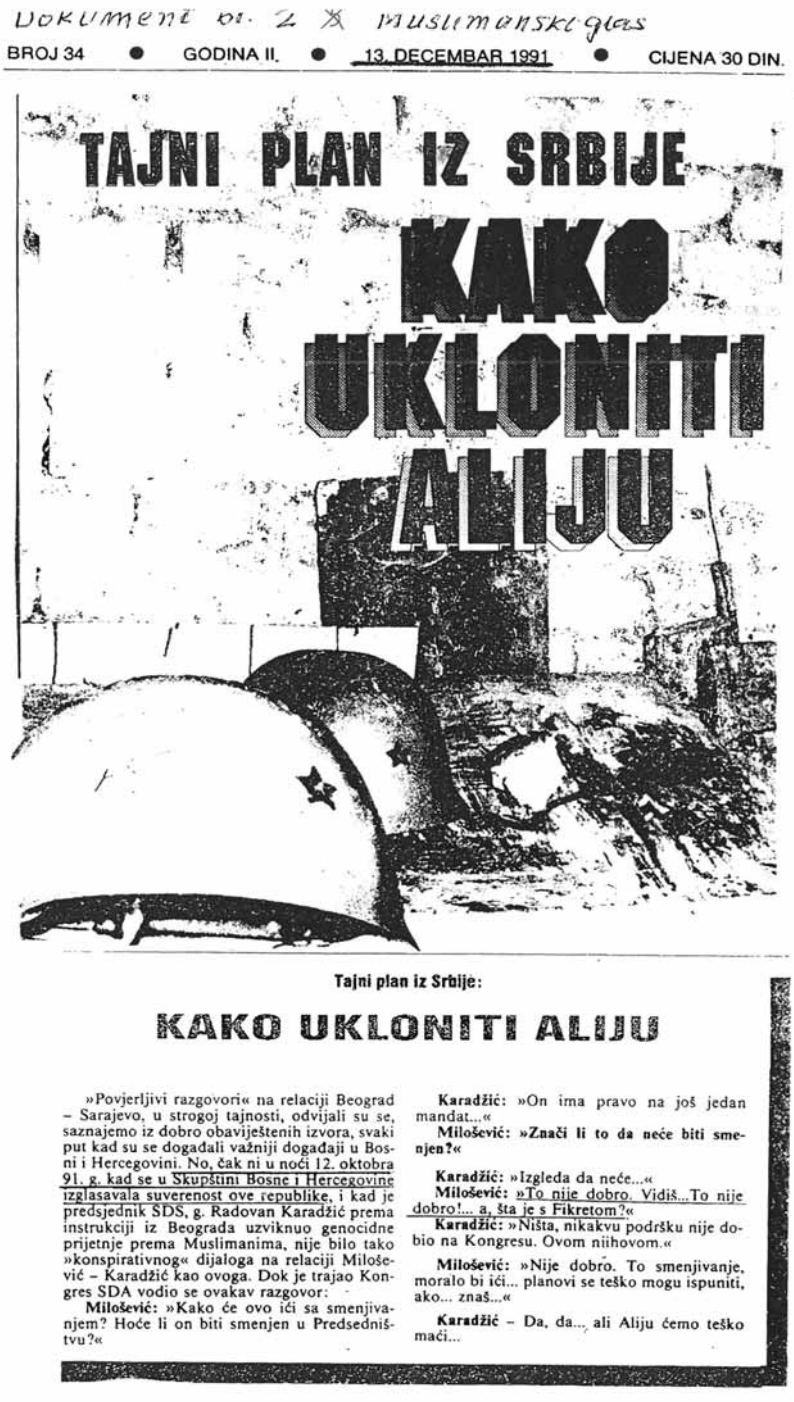

Dokument br. 2 Muslimanski glas

BROJ 34 ● GODINA II. ● 13. DECEMBAR 1991 ● CIJENA 30 DIN.

TAJNI PLAN IZ SRBIJE

KAKO UKLONITI ALIJU

Tajni plan iz Srbije:

KAKO UKLONITI ALIJU

»Povjerljivi razgovori« na relaciji Beograd – Sarajevo, u strogoj tajnosti, odvijali su se, saznajemo iz dobro obaviještenih izvora, svaki put kad su se događali važniji događaji u Bosni i Hercegovini. No, čak ni u noći 12. oktobra 91. g. kad se u Skupštini Bosne i Hercegovine izglasavala suverenost ove republike, i kad je predsjednik SDS, g. Radovan Karadžić prema instrukciji iz Beograda uzviknuo genocidne prijetnje prema Muslimanima, nije bilo tako »konspirativnog« dijaloga na relaciji Milošević – Karadžić kao ovoga. Dok je trajao Kongres SDA vodio se ovakav razgovor:

Milošević: »Kako će ovo ići sa smenjivanjem? Hoće li on biti smenjen u Predsedništvu?«

Karadžić: »On ima pravo na još jedan mandat...«

Milošević: »Znači li to da neće biti smenjen?«

Karadžić: »Izgleda da neće...«

Milošević: »To nije dobro. Vidiš...To nije dobro!... a, šta je s Fikretom?«

Karadžić: »Ništa, nikakvu podršku nije dobio na Kongresu. Ovom niihovom.«

Milošević: »Nije dobro. To smenjivanje, moralo bi ići... planovi se teško mogu ispuniti, ako... znaš...«

Karadžić – Da, da..., ali Aliju ćemo teško maći...

Kad sam upitao tiho neke oficire s kojima sam inače bio u dobrim odnosima:

Zašto su sva vojna lica do zuba pod oružjem i u najvišem stepenu bojeve gotovosti jedva mi je jedan potpukovnik Rasim Mekić krijući od drugih tiho uspio reći: „Došlo je naređenje odozgo iz Beograda, izgleda da se izvrši državni udar i makne Alija, ali su previdjeli da je danas Dan državnosti pa su momenat izvršenja odgodili za odmah poslije 24:00 tj. između 01:00 i 02:00 sati 26.11.1991. g.“

U drugim sobama otvorenih vrata oficiri Srbi su veselo govorili: „Gotovo je Alija!!!“

Uspio sam shvatiti da je PLAN od ranije pripremljen tako što su tzv. „banana rakete“ planski vožene iz luke Bar preko Sarajeva iako je znatno kraći put preko Trebinja, Šćepan Polja i Foče. Neko iz *Obavještajne službe JNA je po tom planu praveći se naš prijatelj dojavio našoj policiji, da se kamioni sa nekim sumnjivim tovarom kreću prema Sarajevu.*

Naša policija je nakon te dojave kamione zaustavila na Bistriku. Na pitanje šta voze, vozači su šeretski odgovorili da voze banane. U nalozima za vožnju je pisalo da voze banane. Kad je naša policija pregledala, utvrdila je da nisu banane nego rakete. Zarobila ih je i sprovela u Krtelj.

Nakon toga nastao je spor. To je Beograd i htio, da te rakete budu razlog i izgovor zbog čega je JNA izvršila državni udar. Jer kako sam toga jutra razabrao: Vojni vrh JNA je na zapovijed Miloševića izdao naredbu komandama jedinica JNA da se sve ustanove SRBiH silom stave pod kontrolu i vlast JNA, a kako se vidi iz tajnih razgovora Miloševića i Karadžića prioritetno da se smakne Alija.

Jedini od viših oficira JNA u Sarajevu, koji je napustio istu još 09.09.1991. g. bio sam ja, ali ostao stalno praćen od Službe bezbjednosti JNA.

Ipak sam se toga jutra i toga trena snašao da sve gore navedeno saznam i razaberem.

Velikom brzinom vratio sam se u stan i brižljivo razmišljao kako da Vas dragi Alija obavijestim o svemu navedenom.

Ponavljam 25.11.1991. g. na Dan državnosti Vi niste bili u zgradi Predsjedništva. Pokušao sam Vas nazvati šifrom koju smo imali, ali nisam Vas dobio. Veliki broj puta sam pokušao nazvati gospođu Sabinu, telefon je zvonio, ona se nije javila.

Takođe veliki broj puta sam pozivao gospođicu Fahiru i tu je telefon zvonio, ona se nije javila. Da dođem u zgradu Predsjedništva nisam smio jer bi se otkrila naša tajna veza. I onako sam zvao sa komšijskih telefona, jer se moj telefon prisluškivao.

Gorio sam od nestrpljenja, sekiracije i nervoze.

U 12 sati vidio sam Vas na TV-u, govorite u Skupštini SRBiH o značaju Dana državnosti. Shvatio sam, svi ste bili u zgradi Skupštine, zato nikoga nisam mogao dobiti telefonom.

Nakon Vašeg govora u Skupštini, počevši od 13 sati ponovo sam zvao sve gore navedene, ali niko se nije javio. Sve više sam zapadao u beznađe i još više me obu-

zimala briga i nervoza. Tek oko 18 sati uspio sam dobiti gospođicu Fahiru Fejzić i zatražio hitan sastanak sa Vama. Ubrzo su na ranije određeno tajno mjesto došli po mene Hasan Čengić i Osman Brka i hitno me dovezli kod Vas.

Kad sam Vam uzbuđenim glasom kazao sve, oba smo se uvjerili da je situacija opasna i dramatična, te da su „banana rakete" zapravo dio paklenog plana da budu razlog i opravdanje za državni udar. Oba smo bili jako uzbuđeni i zabrinuti!!! Upitali ste i sebe i mene: „I šta da uradimo sada? Šta ti Hakija moj predlažeš?" Predlažem da naredite da im se odmah vrate rakete, neka ih voze za Kalinovik i time uklonite razlog, njihov izgovor za državni udar.

„Hakija bolan, pa oni će tim raketama porušiti sve džamije i važne objekte u Sarajevu." Odgovorio sam: Jutros sam doznao da su već sve cijevi: minobacača, topova i onih na tenkovima već usmjerene prema džamijama i svim važnim drugim objektima. Već su nišanske sprave podešene. Imaju oni zato i viška oružja i bez tih raketa.

„Moram bar još sahat vremena razmišljati. Tebi Hakija čestitam na hrabrosti da se upustiš u razabiranje da sve ovo doznaš u vrijeme kad su sve jedinice u stanju potpune borbene gotovosti." – rekli ste mi Vi. Sretan sam zbog što sam uspio da ovo Vama javim. Ali molim Vas treba da pohvalite i Fahiru Fejzić što nam je brzo omogućila da se sastanemo, te ćemo ako Bog da spasiti i Bosnu i Hercegovinu i Vas uzvišeni i dobri Alija.

Rastali smo se srdačno kao najveći prijatelji i saborci. Svaki susret sa Vama činio me je sretnim, jer me je uvjeravao da se na pravi način borimo za Bosnu i Hercegovinu.

U 22:00 sati kad sam čuo na TV-u vijesti da su rakete već krenule za Kalinovik po odobrenju predsjednika Predsjedništva jako sam se obradovao i odahnuo.

Ponovo napominjem da ovaj događaj i momenat spašavanja Vas i Bosne i Hercegovine ne smije ostati ne zapisan, jer 25.11.1991.godine Bošnjaci nisu imali nikakva oružja da se odbrane.

Eselamu alejkum moj dragi Alija

Hakija Zoranić

Prilog:
Tajni plan iz Srbije - Kako ukloniti Aliju

PS

1. Ovo pismo mu nisam uručio bojeći se da će mi zamjeriti, kako sam mogao pomisliti da je tako važan događaj mogao zaboraviti. No ono je jako važno i treba ga zajedno sa prethodnim dokumentima staviti u Muzej Alije Izetbegovića, jer sam uvjeren da sam toga dana 25.11.1991. g. uz učešće i pomoć Fahire Fejzić spasio rahmetli Aliju i BiH.

2. Pismo sam prepisao doslovno 08.11.2012. godine, zato što je od daleke 1997. bilo oštećeno i ne bi bilo primjereno da se ostavi u MUZEJ ALIJE IZETBEGOVIĆA.

S obzirom da pismo nisam uručio molim učesnicu u događaju da se potpiše.

Fahira Fejzić

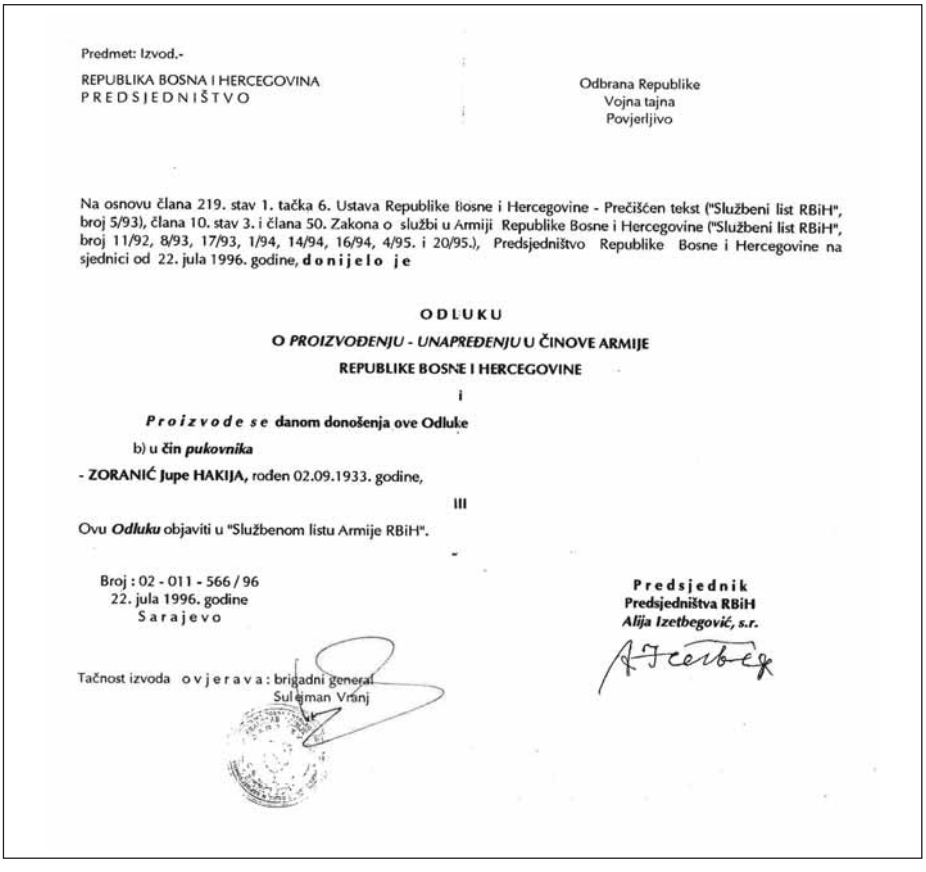

Predmet: Izvod.-

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
PREDSJEDNIŠTVO

Odbrana Republike
Vojna tajna
Povjerljivo

Na osnovu člana 219. stav 1. tačka 6. Ustava Republike Bosne i Hercegovine - Prečišćen tekst ("Službeni list RBiH", broj 5/93), člana 10. stav 3. i člana 50. Zakona o službi u Armiji Republike Bosne i Hercegovine ("Službeni list RBiH", broj 11/92, 8/93, 17/93, 1/94, 14/94, 16/94, 4/95. i 20/95.), Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine na sjednici od 22. jula 1996. godine, **d o n i j e l o j e**

O D L U K U
O *PROIZVOĐENJU - UNAPREĐENJU* U ČINOVE ARMIJE
REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

I

P r o i z v o d e s e **danom donošenja ove Odluke**

b) u **čin *pukovnika***

- ZORANIĆ Jupe HAKIJA, roden 02.09.1933. godine,

III

Ovu ***Odluku*** objaviti u "Službenom listu Armije RBiH".

Broj : 02 - 011 - 566 / 96
22. jula 1996. godine
S a r a j e v o

P r e d s j e d n i k
Predsjedništva RBiH
Alija Izetbegović, s.r.

Tačnost izvoda o v j e r a v a : brigadni general
Sulejman Vrtinj

Ovo što nisam unaprijeđen u čin generala, kriv je Fikret Muslimović. Iako je znao da sam cijeli period službe u JNA posvetio borbi za priznanje naše nacije. Kad sam četiri dana bio kod njega 1990. g. na informativne razgovore i kad sam ga jednim odgovorom naljutio i iznervirao, hitro se digao i donio četiri registratora puna prijava protiv mene i ljutito rekao. „Izvuči bilo koju prijavu iz bilo kojeg registratora!" Ja sam izvlačio, a on bi osuo paljbu zašto sam se tako ponašao!? A ja sam se borio za ravnopravnost BiH u SFRJ, jer su je eksploatisale Srbija i Hrvatska, nešto manje i Slovenija.

Ovu Odluku su sastavili Fikret i od Fikreta nafilan Rasim Delić i podmetnuli Aliji sa dosta drugih dokumenata i izmamili Alijin potpis. On nije imao vremena da čita sva dokumenta.

ANEKS

Eto naveo sam minimum o Fikretu Muslimoviću. On je neopravdano ljut na mene jer smatra i mislim da sam ja u Glavnom štabu AR RBiH kazao da me je on, koji je bio glavni načelnik Obavještajne službe Sarajevskog korpusa JNA, da sam četiri dana od 08-20 sati bio kod njega na informativne razgovore.

A nisam ga ja kazao, nego kad sam ja bio na te razgovore sva četiri dana bio je prisutan jedan zastavnik bez kose na glavi i pomagao Fikretu kod mijenjanja traka na magnetofonu, podešavao ton i još neke tehničke radnje i poslove, jer su razgovori snimani.

Taj, zastavnik je kazao nekim kolegama zastavnicima baš tada 1990.g. da Fikret major ispituje potpukovnika magistra Hakiju Zoranića.

Neko od tih zastavnika muslimana je kazao sve što je znao 1992. ili 1993. g. ljudima u našoj Armiji RBiH.

Neki ljudi iz naše Armije su me pitali: „Jeli istina da je tebe potpukovnika ispitivao major Muslimović?!“ Morao sam da kažem da je istina, ali da mu ne zamjeram jer mu je to bilo naređeno.

Međutim on mi je uspio spriječiti da dobijem visok čin iako je doznao moju tajnu saradnju sa Alijom za stvaranje Armije RBiH. Iako je znao da sam na Bjelavama svim generacijama ratne vojne akademije držao predavanja. O čemu najbolje zna načelnik Akademije Harbinja Dervo. Držao govore i predavanja borcima Envera Šehovića i Safeta Isovića, te u brigadi brata Safeta Isovića (pjevača). O svemu zna Džemo Hot. Smirivao potencijalne sukobe između Sandžaklija i Bosanaca. To sve iz Uprave za moral Glavnog štaba AR RBiH.

Zatim kao predsjednik Komisije ispred Glavnog štaba AR RBiH za stambena pitanja zaustavio haos u vezi napuštenih vojnih stanova i uveo red da se isti mogu dodjeljivati samo porodicama šehida, teških invalida i protjeranim porodicama iz Višegrada, Foče i Rogatice.

Za načelnika Uprave za moral Glavnog štaba postavljen je potpukovnik JNA Ivan Slaviček sa trogodišnjom vojnom akademijom i dvogodišnjom političkom školom JNA, te ja njemu potčinjen sa četvorogodišnjom vojnom akademijom, sa fakultetom političkih nauka – diplomirani politolog i magistar političkih nauka.

Ja se slažem što smo u AR RBiH imali i Slavičeka, Jovu Divjaka, Šibera i dosta drugi, ali ne da Slaviček koji je svaki dan primao Hrvate iz HDZ i u zatvorenoj sobi sa njima razgovarao, a da Alija o tome nije ništa znao.

I onda mi isplaniramo proboj preko Ilidže, a Hrvati iz HDZ u detalje obavijestili Srbe. Te nas četnici spremno dočekaju i nanesu velike gubitke.

Fikret je postavio u Upravu za moral kapetana Miloja Lončarevića. A bio je 100% špijun u korist četnika. Možda Fikret nije za to znao.

Prije nego se rat završio 1995.g. pobjegao je i niko ne zna gdje je.

A jedini je on izvještavao četnike kad ćemo ići u proboj i kad će ko da ide u inostranstvo.

Dakle samo ona četiri registratora prijava protiv mene za 37 godina službe u JNA pokazuju koliko sam bio borac za Bosnu i za priznanje muslimanske nacije plus tajna saradnja sa Alijom Izetbegovićem zaslužio sam čin generala, a Fikret mi je to spriječio.

Uspio je da se ulaže i uliže i on postane general, a ja sam spasio i Aliju i BiH od državnog udara 26.11.1991. godine plus sve ostalo navedeno ◆

ZA ROŽAJSKE DRVOPRERAĐIVAČE VIŠE OD 400 HILJADA EURA PODRŠKE

U Rožajama je završena realizacija projekta pod nazivom „Zajednička akcija za aktivne mjere zapošljavanja u drvoprerađivačkom sektoru u opštini Rožaje“.

Predsjednik Opštine Rožaje Rahman Husović i ministar rada i socijalnog staranja Admir Adrović potpisali su u julu ugovore o dodijeli bespovratnih sredstava-grantova sa 30 drvoprerađivača.

Program finansiraju EU i Vlada Crne Gore i Opština Rožaje, a ukupan iznos sredstava koja se raspodje-

ljuju po ovom konkursu iznosi 300.000 eura. Ukupna vrijednost projekta je 410 000 eura.

Predsjednik Opštine Rahman Husović podsjeća da Rožaje ima bogatu tradiciju kada je u pitanju drvoprerađivački sektor proizvodnje.

„Cilj nam je da otvaramo radna mjesta u okvirima tradicionalnih grana privređivanja. Rožajski drvoprerađivači imaju mnogo znanja i iskustva koja možemo upregnuti u pravcu razvoja naše opštine. Ovim i sličnim projektima čije sprovođenje planiramo otvaramo nove perspektive pred mladim ljudima i kreiramo nova radna mjesta u realnom sektoru proizvodnje“, kazao je predsjednik Husović.

„Ovom finansijskom podrškom, Ministarstvo rada i socijalnog staranja želi pružiti dodatnu podršku razvoja Rožaja, kako bi se smanjio procenat nezaposlenosti žena i muškaraca kroz razvoj njihovih profesionalnih vještina, radnih navika i kreativnosti u sektoru prerade drveta. Istovremeno, projekat će doprinijeti poboljšanju ljudskih i proizvodnih kapaciteta malih i srednjih preduzeća za finalizaciju proizvoda, kao i dalji razvoj drvoprerađivačkog sektora u Rožajama“, kazao je ministar Adrović i istakao da je neophodno da institucionalno, ali i kao društvo prepoznamo značaj i mogućnosti koje se pružaju kroz Evropske fondove, ali što je i važnije, na najbolji način iskoristimo prilike za razvoj naše zajednice.

■ Piše: **Dženana Kuč**

Korisnici podrške sproveli su obuku nezaposlenih lica sa ciljem unaprjeđenja njihovih ličnih i profesionalnih kapaciteta. Početkom decembra poslodavci su zaposlili 20 osoba koje su bile dio obuke. Time je i završen dvanaestomjesečni program.

Drvoprerađivač Džeko Bralić kazao je da će zahvaljujući dobijenim finansijskim sredstvima unaprijediti proizvodnju te pojačati racionalizaciju u svom preduzeću po svim ekonomskim parametrima. On se zahvalio Opštini Rožaje i projektnom timu na, kako je rekao, šansi koju su pružili rožajskim drvoprerađivačima da napreduju u tradicionalnoj grani privrede koja bi mogla da ostane dominantna i u vremenima koja dolaze.

Cilj je da podstičemo konkurentnost u privredi koja ima kapacitete da se razvija na domaćem, ali i regionalnom tržištu, kako bi na osnovu svojih znanja i mogućnosti mogla da učestvuje na zajedničkoj tržišnoj utakmici Evropske unije, čemu će Ministarstvo rada i socijalnog staranja i rožajska lokalna uprava dati punu podršku – zajednička je poruka predstavnika rožajske lokalne uprave i Ministarstva rada i socijalnog staranja ◆

Bošnjačka muzička tradicija

DESET GODINA NOVOPAZARSKOG HORA „STAMBOL“

Novopazarski hor „Stambol“, koji njeguje islamsku duhovnu muziku – ilahije i kaside, ali i tradicionalnu bošnjačku pjesmu – sevdalinku, obilježio je deset godina svog postojanja i djelovanja velikim koncertom u Kulturnom centru, 6. novembra, pred mnogobrojnim ljubiteljima ovog muzičkog žanra, ali i dugogodišnjim prijateljima hora.

■ Piše: **Hasna Ziljkić**

Hor je formiran 2012. godine, u okviru mektepske nastave džemata „Stambol“ džamije. Brojao je dvadesetak članica, od kojih je najstarija imala 13 godina.

„Bez nekog iskustva, bez posebnih planova i programa, počeli smo da nastupamo u džamiji povodom obilježavanja vjerskih praznika, poput ramazanskih večeri, Bajrama, Nove hidžretske godine, mevluda. Svima se to dopadalo, a pohvale koje su upućivane djevojkama od strane običnih građana njih su još više motivirale da rade, češće održavaju probe i tako napreduju. Meni je predstavljalo zadovoljstvo da radim sa njima, jer ljubav prema ilahijama i kasidama, koju stekneš u mlađim danima, nikada ne prestaje, te se vremenom stvorila ambicija da izađemo na gradsku scenu. To se ubrzo i desilo, opet istim povodom, uoči vjerskih praznika, samo što to više nije bilo u džamiji, nego u Koncertnoj dvorani Kulturnog centra ili na Trgu“, priča vođa hora Dževad ef. Zejnelović.

Repertoar hora je bio raznovrstan, izvođene su ilahije i kaside na arapskom, engleskom, turskom, albanskom i bosanskom jeziku. Ubrzo je dobio ponudu U međuvremenu snimili su i nekoliko autorskih kompozicija, a sva iskustva kroz koja su zajedno prošli putujući i neumorno radeći, od njih, sadašnjih i bivših članova, napravila su jednu veliku porodicu.

„Pored toga što smo mi rasli, bogatili smo i naša iskustva i naučili smo da posmatramo svijet oko nas. Vidimo, čujemo, nerijetko osjetimo patnju ljudi u svijetu. Patnju djece, majki, starih i onih koji moraju napustiti svoj dom ili ga uopšte nemaju. Naše pjevanje je ljubav, naša želja je da sva djeca imaju sretno djetinjstvo, a da nijedna majka ne zaplače. Naša poruka ljudima je da budu ljudi i da jedni druge prihvataju onakvima kakvi jesu – bez predra-

suda“, priča nam jedna članica hora „Stambol“.

Najvišu pomoć i podršku, kako kažu, ovaj hor ima od strane roditelja njegovih članica, od strane humanih ljudi, ali i kulturnih institucija kada su u pitanju javni nastupi, te od Grada Novog Pazara kroz projektno finansiranje.

Ono što im najviše nedostaje jeste prostor za vježbanje, pa su do daljnjeg prinuđeni da se snalaze.

Na koncertu u Novom Pazaru, kojim je hor „Stambol“ krunisao deset godina postojanja, učestvovali su još i: KUD „Šarski Behar“ iz Prizrena, KUD Mladih iz Novag Pazara, te hfz. Egzon Ibrahimi ◆

REFIK MARTINOVIĆ, POETA SVJETSKOG GLASA

*Poštovani čitaoci „**Damara**“ ovom prilikom Vam sa posebnim zadovoljstvom, sasvim ukratko, predstavljamo pjesnika prof. Refika Martinovića koji svojim poetskim stvaralaštvom kako u zemlji tako i u inozemstvu postaje sve čitaniji i priznatiji. Pomenuti pjesnik rođen je 1949. godine u Tutinu gdje završava osmogodišnju školu, nakon koje upisuje gimnaziju u Novom Pazaru, a potom studije filozofije u Skoplju. Po sticanju fakultetske diplome radiće kao profesor filozofije u Gimnaziji u Tutinu.*

Sklonost ka pisanoj riječi ispoljavao je još za vrijeme studija, ali pisanjem poezije počeo se aktivno baviti tek nakon odlaska u mirovinu. Mnogi domaći i strani književni kritičari mišljena su da je Martinovićeva poezija kompleksna i višeslojna. Neki od njih dovode je u vezu i sa takvim imenima kao što su Širazi (Saadi Širazi), Firdusi (Hakim Bul.. Firdawsi), Omer Hajam (Omar Hajjam), Rumi (Mevlana Dželaludin Rumi) ... Vjerovatno u ovoj konstataciji treba tražiti objašnjene zašto se njegovi stihovi tako rado prevode i slušaju u zemljama arapskog govornog područja, ali isto tako i u Indiji, Pakistanu, Brazilu i nizu drugih zemalja iz kojih je Martinović dobio mnoga priznanja i zvanja, proglašavajući ga ambasadorom kulture i sl. Isto tako treba reći da u poeziji prof. Refika Martinovića ima prizvuka Lorke (Federico Garcia Lorca), francuskih romantičara, ali se pažljivim čitanjem mogu na neki način čuti i poetski zvuci sa dalekih ruskih prostranstava. Kroz njih se možemo prisjetiti Alekse Šantića, Branka Miljkovića, Miloša Crnjanskog... Tako je sa dobrom poezijom, ona nema granica. Dakle, posmatrajući cjelokupni pjesnički opus prof. Refika Martinovića, teško se

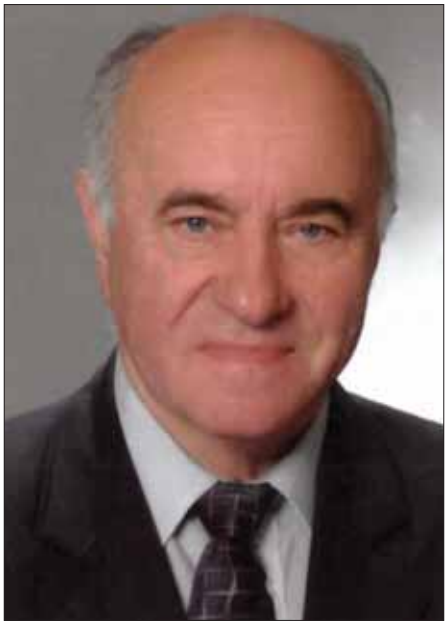

■ Piše: **Firdus Hamzagić**

oteti utisku da biti velik i priznat u poslu kojim se baviš, znači da moraš biti rođen u velikom gradu. Naprotiv i mali gradovi, poput Tutina i sličnog njemu, imali su sreću da iznjedre Refika Martinovića i mnoge druge, koji su postali prepoznatljivi po rezultatima svoga rada koji mogu poslužiti na čast sredini iz koje su došli, bez obzira na to što ta ista sredina nije kadra da im bar sa minimumom pažnje uzvrati u znak zahvalnosti za sve što su učinili za taj grad.

Iako nam je bila namjera da objavimo intervju sa prof. Refikom Martinović, odustali smo od te namjere sa željom da ga zamolimo da umjesto intervjua pripremi za naše čitaoce tekst o svom radu, postignutim rezultatima i budućim planovima, što je sa njegove strane prihvaćeno, na čemu smo mu zahvalni.

U prilogu slijedi tekst
Prof. Refika Martinovića

“Djela govore glasnije od riječi..“
Čini mi se, da je vrijeme nekih ličnih rekapitulacija i satisfakcija, zadovoljstava ili nezadovoljstava. Pokušaću da u kraćim crtama iznesem neke pokazatelje moga poetskog stvaralaštva u zadnje četiri godine, gdje sam ostavio poetske tragove na poklonike moje poezije, uz put pomažući nesebično mladim talentovanim pjesnicima. Svojom lirikom, ili kako reče jedna egipatska pjesnikinja "pjesničkim slikarstvom", da pronađem mjesto u njihovim srcima i pomilujem dušu u teškim trenucima bola, osame, tuge, sjete,... Biću sretan ako je tako, da ljudi prepoznaju sebe u drugima, i druge u sebi...zato je LJUBAV dominantna tema moje poezije...ljubav u bilo kojem obliku, samo ona zbližava ljude kao slobodna bića koja imaju pravo na mir, slobodu, kreativnost, kulturu, baštinu,... Ljubav je sve, Stvoritelj svega...Čak se i bol može voljeti ako može proizvesti pozitivna osjećanja...
U zadnje četiri godine objavio sam pet zbirki poezije, četiri samostalne i jedna zajednička. Samostalne su: Agora, Ljubav u znaku škorpije, Devojačka suza i Tražim te... Zajednička je Mesečev prsten, zajedno sa pakistanskom poetesom dr Naina Hila, štampana u Pakistanu.
Moje pjesme su zastupljene u 55 međunarodnih zbornika i 24 svjetske antologije, kao i u najpoznatijim svjetskim književnim časopisima, kao što su: indijski Bharath Vision, španski Azahar i El Amor De La Poesia, rumunski Taifas, bugarski Svetopis i mnogi drugi indijski i arapski, kao i veliki broj sajtova i portala u svijetu. Poezija mi je objavljivana i u domaćim časopisima: Majdan, Libela, Avlija, Nekazano, Bdenje, Damar, Danas, Srpski

žurnal,... Prevođen sam na 23 jezika.
Dobitnik sam preko 3.000 raznih priznanja, nagrada, diploma, sertifikata, povelja, pohvala. Virtuelno sam počastvovan sa 8 počasnih doktorata (najviše iz arapskih zemalja) i u dosta zemalja u svijetu proglašen sam ambasadorom mira i kulture kao zaslužan poetski član. Virtuelni sam učesnik mnogih poetskih manifestacija, uživo nisam prisustvovao ni na jednoj, kao i nisam pravio nijednu promociju ni za jednu zbirku, čak ni u rodnom gradu. Ne volim javno eksponiranje,...

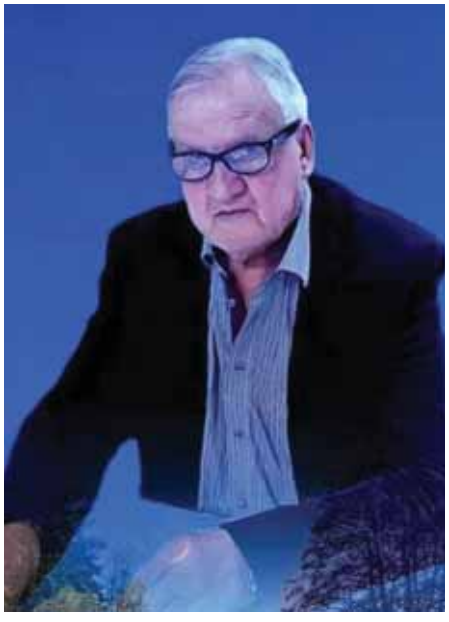

Prof. Refik Martinović

samo jednom sam nastupao na tv... Od domaćih priznanja u ovom periodu pomenuo bih: ovjenčan sam Slavujevim vencem kao najbolji pjesnik 2019., dobitnik Euridikine povelje 2020. na Međunarodnoj manifestaciji poezije Orfej na Dunavu u Kostolcu, drugo mjesto na Međunarodnoj manifestaciji Tragovi u pesku u Beočinu, dva puta uzastopno, 2020. i 2021., na BPU Pjesnik godine u Sarajevu dobitnik sam Zlatne povelje, Četvrto mjesto u Pesnici bez granica,...itd. Inače, rijetko učestvujem na takmičenjima, poezija se ocjenjuje brojkama, ona se osjeća, živi i voli. Ako toga nema, ne treba je pisati.
Dragi prijatelji iz čitavog svijeta koji volite poeziju, sretan sam i zadovoljan ako sam pomilovao bar djelić vaše duše i doprinio da se uzdigne do Ljubavi kao univerzalne vrijednosti koju svaki čovjek nosi u sebi, samo je treba pronaći...što je zadatak moje poezije.

Hvala vam...

Kazna

Vihor me odnese
u dolinu sećanja
na jednu davnu jesen
i na tebe
kad je jug leteo s pticama
suvo lišće padalo s tugom
na mokre trotoare
moje sive ulice
a gole grane
stidno su krile
svoju nagost
krilima vetrova
u komšijskim avlijama.

Bila si moja
ljubav i prokletstvo
prošlost i bol
greh i kajanje
zločin i kazna.

Kako te Bog stvori
tako lepu
sa sjajem na usnama
u tamnoj noći
očima srne
sa gorskih izvora
nemirnim grudima
koje su igrale
kao dirke klavira
i belim bedrima
niz koje su silazili
moji uzdasi
sa prvim zracima Sunca
na svilenoj postelji
i mirisom jutarnje rose
koja je znala
kapati suzama
do zore
kad su nas strasti lomile
...boginjo ljubavi.

Bila si moja granica
ljubavi i života
slobode i zatočeništvo
zločin i kazna...
Još bole stare rane
bio sam ratnik
koji nije umeo
izmeniti tvoj svet
koji si volela
niti zaustaviti vetrove
sakriti tragove
i započeti ljubav iznova.

Lutao sam iluzijama
i ironijama
i uvek bio na rubu prošlosti
ali sam naučio
voleti bol
i tvoje telo
bezdušnice moja.

Danas...
postelja prazna
sijaju oni isti zraci
i jutarnja rosa miriše
sve je isto kao i pre
ali nas nema više.

MEHOVO PUTOVANJE U NJEMAČKU

Entschuldigen Sie mich, bite... Ich brauche die Polizei... Bitte U-Bahn – Ticket...

Eh, *starosti, jadosti! Hem te nahakareti, hem ti uzme i ono malo pameti. Ne mogu da utuvim dva'es' riječi, evo već heftu dana. I što danas naučim, sjutra ne važi. Zaboravio... Ama, stari se konji ne potkivaju, džaba je. Insan kad ostari ne bi treb'o mrdati od kuće. Treba ga pripeti za kućni prag, ko 'no hajvan kad se pripne da ne ide u zijan. Đe ću ja sad da basam po Njemačkoj i da tardžumam sa njima, kad ne mogu da utuvim ništa. I taj njihov jezik. Čudim se kako ga nauče Nijemci, kad je 'nako ćoškast, pa nek him je stoput maternji. Biću tamo k'o tele, da ne umijem ništa prozboriti sa tim mojim vajnim zetom. Ima samo da blenem i da gledam đe mi je šćer da mi rastumači poneku riječ. A i ova moja Samka, kad počne da melje, ne umije prestati. Navalila ko Azrail: „Hajmo, hajmo, snaći ćemo se. Pa kako su drugi. Ima ih kol'ko hoćeš i nepismenijih i starijih." Pa još kaže: „Hoću i ja da vidim malo svijeta. Neću da mi život prođe, a da ne mrdnem iz ove nedođije. Da smo, bogdo digli onda na početku, kad je zagužvalo, kad su i drugi krenuli, bar bi za đecu stvorili neku budućnost, i bili uznjih, 'vako vidi šta smo uradili. Jadna moja Esma je tamo bila k'o vuk na kijametu. Sama se borila i dovijala. Allah dragi zna kol'ko se napatila. Nije htjela ni da nam priča, da nas ne sjekira, a njeno srce zna kroz šta je sve prošla. Otišla je za tuđinca, a kako je drukčije moglo biti? Sem da je našla nekog našeg bauštelca, ima ih tamo, fala Bogu, više nego 'vamo, pa da oboje crnče dok ne skapaju u toj tuđini. Džaba bi joj bio njen fakultet. K'o da to tamo treba kome ta njena sociologija. 'Vako će bar imati normalan život."*

■ Piše: **Ulvija Mušović**

Trajalo je to danima. Čim bi uveče završili razgovor sa šćerkom i isključili se sa Vibera, Samka bi počinjala tu priču. Tiha voda brijeg roni, a ova baš i nije bila tiha, nego plahovita i istrajna, na kraju Meho popušti i obeća. *Ah, žene, žene, što mi naložiste vatru.*

Tako je sad dumao, pokušavajući da nauči nekoliko njemačkih riječi koje bi mu mogle zatrebati kad krene sa ženom tamo kod šćeri i zeta. One zacekiljale, ubjeđivale, on prihvatio i obećao, pa se sad muči i lomi jezik.

-*Ono za ne daj Bože, ako neđe zaglavim i zatreba. Šta ćemo kad oni odu na pos'o, ne možemo vazdan sjedeti u stanu. A na ulici insana svašta može snaći. Možemo zalutati, pa da ne umijemo da se vratimo.* (Tako je rekao Samki kad ga je zatekla kako na njemačkom priča sam sa sobom.)

Zaželio se i on šćerke. Ona je dobra. Vezani su i bliski još od kad je prohodala. Vole se i pokazuju to jedno drugom, lahko, bez nelagode i suzdržavanja koje vlada između njega i sina. Valjda to očevima ide lakše sa šćerima. Žensko dijete je pitomije prema ocu. Vidio je to i kod drugih ljudi. Sa sinom ne umije da napravi prisan odnos. Uzdržavali su se obojica da pokažu ljubav, pa bi uvijek prije isplivala na površinu neka gruba riječ, nego ono što su u duši osjećali i željeli. Gorštački soj. Lahko će žrtvovati život za onog koga voli, a stidi se pokazati ljubav.

Od kada se šćerka porodila, i dobili su unuka, Samka i Meho su najčešće pričali samo o tome, a uveče bi sjeli ispred kompjutera, koji su zbog toga i nabavili i s mukom naučili najnužnije, kako bi razgovarali i *viđeli se sa svojima u Njemačkoj.* Meho nije ni slutio da se neko može voljeti tako kako je on zavolio unuka, majušnu bebu, koju vidi samo na ekranu. Nije umio dugo pričati, razmijenio bi tek nekoliko rečenica sa šćerkom, a onda bi Samka preuzimala priču i nadugačko i naširoko pričaju o svemu. On bi samo gledao i slušao, a kad bi ga opomenule zbog toga, rekao bi uz smijeh ili neku šalu: *Samo vi pričajte, volim ja 'vako na gotovo, da sve čujem i saznam.*

Sa zetom skoro da nije pričao. Ne razumiju se, jer zet je Njemac. Ljubazan, kulturan, nasmijan. Čak je naučio nekoliko naših riječi. Osmjehnu se jedan drugom, pozdrave, mahnu rukom i na tome se završi. Samo ponekad, ali i to vrlo rijetko Meho bi zetu rekao: *Bajern gut, najbolji. Extra,* i pokazao bi palcom znak da je nešto dobro, znajući da je zet vatreni navijač fudbalskog kluba Bajern. Njemu je to bilo drago i odmah bi se oraspoložio, pokušavajući da uzvrati kompliment govorio bi imena naših istaknutih sportista dodajući uvijek uz njihovo ime *Gut* ili *Ausgezichnet,* a za tenisera Đokovića, koga je najčešće pominjao, rekao bi: *Der beste*. Samka je umjela. Koristeći onih desetak njemačkih riječi što je nekako naučila i *išaretom,* kako je zvala

gestikuliranje, porazgovarala bi sa zetom, skoro svaki put kad bi se pojavio na ekranu uz Esmu. Taj njihov jezik niko drugi ne bi razumio. Najčešće bi to bila šala, upadica, ili „gimnastika“, kako je Meho zvao to njeno gestikuliranje koji bi se završio smijehom, ali je unosilo izvjesnu prisnost među svjetove koje je trebalo približavati, *jer smo sada rodbina.*

Mehu to bješe drago, jer je tako i njemu olakšavala i popunjavala prazninu. Oni zbog bebe ne namjeravaju dolaziti ovamo, te ih je šćerka danima ubjeđivala da dođu u Njemačku i gostuju nekoliko dana, ili koliko god hoće. *Pa red je da vide prvo unuče koje je već napunilo pola godine*. Oca je mamila time kako zet već uveliko planira na koje utakmice Bajerna će ga voditi. I tako, uporno nagovaranje i Samkina podrška urodiše plodom. Prelomiše i obećaše.

Od kada su rekli da će ići u Njemačku, sin ga stalno pecka raznim upadicama. Kad uđe u kuću, obavezno ga pozdravlja sa *guten tag, her Meho.* A posle toga često nastavi: *Kako napreduje švapski? Nemoj ti tamo da pričaš ono iz partizanskih filmova, pa da „Čirgin“ mora da te vadi iz bajboka.* Zeta Jirgena je u porodičnom razgovoru uvijek oslovljavao sa *Čirgin,* jer je to prezime postojalo u njihovom mjestu, pa ga je on namjerno koristio. Igrajući se sa roditeljima, znao je da ih provocira riječima: *Što se vi sjekirate oko zeta – Švabe, on je sigurno musliman, od nekog Čirgina što je tamo otiš'o da gastrabajtuje. Vidite li kako je crn, mora to biti neka loza odavde, ili od nekog Turčina. Možda mu je to majka ponijela „uspomenu“ sa ljetovanja. Nekad su bili najčešći gosti na ovom našem Jadranu.* Najteže je bilo navesti sina na ozbiljan razgovor. Meha je odavno oslovljavao imenom, mada ga je ranije zvao *Babo.* Ne ljuti se on zbog toga, iako mu je smetala sinova neprekidna zajedljivost. Zna da je to nezadovoljstvo sopstvenim životom. Zna, ali ne umije da pomogne. Sin besciljno troši vrijeme. Izvukle su se godine u čekanju da prođe kriza, da proradi preduzeće u kome je radio, iako nije trebalo mnogo pameti da se vidi da nikad neće proraditi, niti će se *titovina* vratiti. Ostao je neoženjen, to je sada izvjesno, jer postaje grub i svadljiv ako neko, čak i izokola počne da ga nagovara na ženidbu. Sa Mehom se lako posvađa oko bilo čega. Ne treba tu stvarni razlog. Jednostavno, ne mogu se složiti ni oko jedne teme. Najgore je što Senad mnogo pije. Ima njih nekoliko pajdaša, što povazdan sjede tamo pred prodavnicom, vrteći istu, praznu priču i hajgaru i ispijajući pivo. Iako je dobar majstor, radi samo kad mu ponestane para i samo toliko dok ne zaradi za dva-tri dana bekrijanja. Ne pomažu nikakve priče, savjeti i nagovaranja, pa je Meho vremenom digao ruke od toga.

-Ne mogu ja učiniti ništa. Svaki pokušaj nas udalji još više. Njega samo dragi Allah može vratiti na tobe, inače će propasti. Onakav život ne može niko dugo izdržati. Daće Bog, nadam se, bar da ja sklopim oči prije.

Tako je onomad rekao Samki i prvi put pred njom pustio suzu, koja se nekako otela iznenadivši i njega, a on je, oborivši pogled i trepnuvši brzo dva-tri puta sakri. Samka je, kao i svaka majka, branila sina, iako se u dubini duše slagala sa Mehom:

-Neka ga bolan, nije ni njemu lahko. Dako dođe na tobe, ima još vremena. Muško može i da okasni, pa da stigne i da se oženi i da podigne evlad. Pušti ti meni, ja to umijem bolje. On samnom lakše priča. Ne breca se i ne viče. Ne odbija mi ni kad pričam o ženidbi. Daće dragi Allah da se zakači za neku od ovih mlađih đevojaka. Ima ih još tu oko nas i dolje u gradu. Izmiče vakat i njima, no što su pobješnjele, neće na selo. Biraju. Svaka bi u grad i nešto sa lahke strane. Najradije za nekog jugo-švabu, pa da s njim zbriše tamo. Ali neka, bogomi će se kajati. Ide vrijeme i njima. Samo da se ovaj naš srećo hoće okaniti proklete rakije. Dobar je i naočit, basta mu i majstorija, brzo bi se sve uredilo.

Prolazili su dani, Meho je učio njemački jezik i deverao svoju brigu, a Samka je pakovala kofere. Kupovala je neke krpice za bebu, igračke i kojekakve drangulije, a svaki put bi to razlagala i pokazivala Mehu: *E da vidiš ovo što sam našla u onoj radnji... Zar nije fino ovo što sam kupila Esmi. Odavno joj majka nije ništa prinovila. Baš će se iznenaditi... A ovo sam kupila zetu...* Meha je sve to jako ljutilo, ali se suzdržavao od grubih riječi, nalazeći uvijek razlog da skrati razgovor i ode za nekim poslom, koji eto mora obaviti što prije. Teško je pamtio njemačke riječi i to ga je dodatno ljutilo. *Moj Skadar na Bojani*, govorio je sam sebi. Ono što bi zapamtio danas i deklamovao glatko, sjutra bi zaboravio, ili se mučio da ponovi. Ipak, od svega najviše je strepio da se ne razboli tamo. Već nekoliko godina muči ga *pritisak*. Redovno uzima terapiju. Išao je na preglede kod više doktora i promijenio isto toliko različite terapija, ali nije uspijevao, ni približno, dovesti ga u normalu. *Neće zar,* mislio je Meho. *Obezbijedio sam dovoljnu količinu lijekova, pa valjda će se razminuti nekako. Samo da ne odalamim tamo, pa da ih*

nasjekiram. Najviše se plašio svoje prostate i otežane probave. Zbog toga je često morao ići u zahod i predugo se zadržavati tamo. *U svojoj kući je sve lakše, ali u tuđoj je muka. Ne kažu za džaba stari ljudi da im je najteže promijeniti kuću,* dumao je Meho.

No, što se mora nema zbora. Kad se nije ujeo za jezik prije no što je obećao, sad je dockan za kajanje. Valja se pripremati za put. Već su rezervisali prijevoz kod nekih momaka koji kombi-vozilima svake sedmice voze putnike u Njemačku, na *kućnu adresu,* kako kažu u svojoj reklami, te je Mehu laknulo, bar što se tiče putovanja. Pored toga rekli su mu da može ponijeti i malo naše domaće hrane, pršute, sudžuka, sira i kajmaka. Može i neki litar rakije, ali ne mnogo. I obavezno da to odvoji i preda njima da sakriju, jer na granicama to kontrolišu i oduzimaju. Ostalo je Allahu na amanet, mislio je te napokon uze svoj starinski, četvrtasti kofer, braon boje, sa metalnim blokejima na ćoškovima. Rijetko ga je koristio, pa iako je nabavljen još u vrijeme njegovog momkovanja, izgledaše kao nov. Meho pažljivo otključa bravicu, jer je u koferu čuvao *važne papire,* kako je zvao tapije, poreska rješenja i račune za komunalije. Brižljivo to spakova u kartonsku kutiju donijetu iz prodavnice i poče pažljivo pakovati svoj prtljag. Htjela je to uraditi Samka, ali on nije dao. Želio je da se spakuje sam, da ne bi nešto zaboravio, a tako će tamo kada bude koristio znati đe mu se šta nalazi. Prvo lijekovi, pa čamaširi i pribor za higijenu. Zatim odjeća i obuća koju je kanio ponijeti. Pare i dokumenta je pripremio još ranije u torbici koju će nositi oko vrata, ispod kaputa, i od koje se neće odvajati. Taman kad je završavao pakovanje, u sobu uđe Senad, opet malo *pod gasom,* pa tobož iznenađeno, poče:

-Vidi, vidi Meho, pa ti si već spreman. Ne bi valjda otiš'o bez pohodnje. A misliš li se vraćati? Bogomi si mi treb'o za svaki slučaj dati ovlašćenje da podižem penziju. Možda te zet prevelija, pa ostaneš tamo da živiš.

-Nekade ćafire, ne zaujedaj i ne pristaj mi na muku, da te ne ošafranim jednom k'o no nekad, kad sam te u jol ućerivo. Bolje ti je spremi neku hediju da ti ponesem sestri. Nek zna da ima brata.

-Zaboravila je ona davno brata, čim ne šalje eure. A i ti da znaš, tamo ti dinari ne idu. A ne vjerujem ni da primaju šorvane. Najbolje ti je ostavi ti buđelar kod mene da ti ga čuvam.

-E, vala bih ga ostavio na sigurno. Beli bi ga sačuv'o k'o što si i svoje.

-Šalim se Meho, ne ljuti se. Ali pohodnju bi treb'o dati, to je adet.

-Hajde, hajde, prođi me se. Imam posla.

-Dobro stari. Ne ljuti se. Evo sad sam ozbiljan. Treba li ti para?

To pitanje Iznenadi i ganu Meha toliko da se nekoliko trenutaka ne usudi da progovori. Tek kad je dva-tri puta progutao pljuvačku, progovori pomalo izmijenjenim glasom:

-Ne treba sine, fala ti. Pripremio sam ja, a i nemam na šta mnogo trošiti.

-Evo, nek ti se nađe (pružajući mu novčanicu od 200 eura) *Bolje nek imaš uzase, zlu ne trebalo. Sigurniji ćete biti kad imate. A ako ne potrošite možete i vratiti. Sa kamatom, naravno.* Nastavi Senad, bježeći opet, na tren u svoju sarkastičnu pozu. Srećom, brzo se uozbilji.

Uzmi stari, naplatio sam neki pos'o, imam para. Bolje je nek su kod tebe, ako ostanu kod mene, znaš da ću ih proćerdati. Nisam ti ja baš dobar haznadar. Nego, evo ti ovo posebno (pruža mu novčanicu od 100 eura). *Ovo da daruješ sestrića u moje ime. Nek mu Esma kupi nešto od daidže. Ko zna kad ću ga ja viđeti. A ovaj prsten ponesi Esmi od mene, za to što mi je rodila sestrića. Pa nije red da iskobim ni zeta iako je švabo, evo njemu ponesi ovu flašu rakije. Kaži, šura posl'o da proba naš šnaps. Eto toliko od mene. A sad mi reci kad krećete?*

-Doveče u 8 sati dolazi taj kombi. Putuje se svunoć i ujutro smo, akobogda u Minhenu. Tako su nam rekli ovi prevoznici. Jedva izgovori Meho, uzbuđen zbog ove iznenadne sinove pažnje i nježnosti i prema njemu i prema sestrinoj porodici.

-E pa dobro. Onda ćemo se mi još viđeti. Auf Widersehen Mehaga. Senad brzo izađe iz sobe, a Meho osta zatečen iznad otvorenog kofera. Neka unutrašnja radost bi mu izmamila osmjeh, a zatim bi navirale suze ◆

Osvrt na monografiju

O NOVOPAZARSKOM MUFTIJI TEUFIKU IMAMOVIĆU

■ Piše: **Hasna Ziljkić**

U izdanju Istorijskog arhiva grada Novog Pazara „Ras“, nedavno je iz štampe izašla monografija „Muftija Teufik efendija Imamović“. Njeni autori su dr. Enver Ujkanović (radnik ove ustanove) i mr. Nesip Pepić.

Monografija govori o položaju muftije u tradiciji islama, uspostavljanju njegove funkcije na našem području, kao i razvoju ustanova Islamske vjerske zajednice nakon propasti osmanske vlasti na ovom području. Središnji dio posvećen je samom muftiji Teufiku Imamoviću kroz prizmu podataka koje nudi obrađena osmanska građa i porodičnih kazivanja o njegovom životu i djelu. U posljednjem dijelu monografije predstavljeni su osmanski dokumenti uz transkripciju i prijevod njihovog sadržaja. Korišćeni su sadržaji osmanskih spisa iz Orijentalne zbirke arhiva „Ras“ u Novom Pazaru u kojima se pominje Teufikovo ime. Takođe, u knjizi je, posebno zahvaljujući drugom autoru Nesipu Pepiću, obrađen sadržaj starijih nišana porodice Imamović na Velikom groblju u Novom Pazaru. Mjesto u knjizi su našla i kazivanja o životu i radu muftije Teufika.

Muftija novopazarski-Teufik ef. Imamović
Autor crteža: Harun-Crnovršanin

„Svaki dokument iz osmanske epohe vezan za Novi Pazar, bio on manjeg ili većeg obima po svom sadržaju, sa sobom nosi neku zanimljivost, neku novu historijsku činjenicu, otkriva nove pojedinosti o društvenim, vjerskim, političkim, kulturnim i ostalim prilikama vezanim za historiju Novog Pazara i njegove okoline“, kažu autori u uvodnom dijelu monografije. Oni se u ovom djelu pozivaju na relevantnu literaturu, autora poput Karčića, Durmišević, Nakičevića i dr.

Pored toga što doprinosi rasvjetljavanju prošlosti i sjećanju na određene ličnosti – njihov rad i djelo, istraživanje ovakve građe ima značaj i u razumijevanju savremenih društvenih odnosa u našoj sredini, jer su, kako autori navode, „ličnosti poput muftije Imamovića bile tumači i interpretatori islama i šerijata“. Iako je islam, odnosno šerijat, ostavio poseban pečat svakodnevnom životu onih područja gdje je bio na snazi, „stereotipi koji danas postoje o islamu nisu svojstveni samo za nemuslimanske sredine, već su i muslimanska društva koja su baštinila tradiciju islamskog vjerozakona formirala slične stereotipe; ideal šerijata se upravo najviše urušio kod samih pripadnika islama“.

Nadležnost muftije se u Osmanskoj državi nije ograničavala samo na tumačenje šerijatskih normi već i onih koji se tiču vjerovanja, morala, lične higijene, društvenih običaja i tako dalje, te su zbog važnosti funkcije koju su vršili ubrajani u društvene uglednike svoga doba.

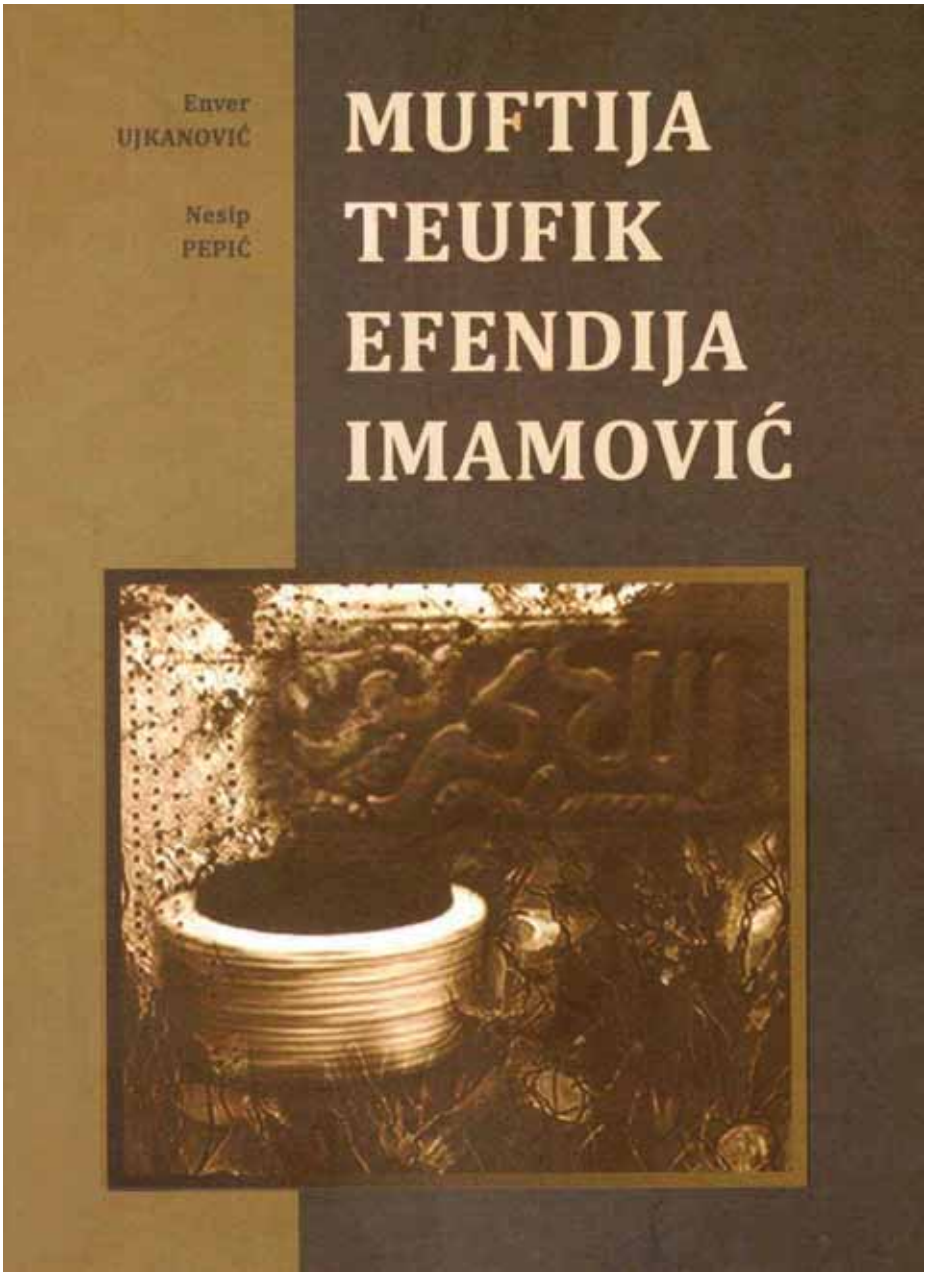

Na našim prostorima muftije su djelovali kao visoki islamski dostojanstvenici uključeni u državnu strukturu. Osim osnovne funkcije davanja savjeta o pitanjima islamskih i državnih propisa, vršili su i značajne obrazovne funkcije, nadzirali vjerski život i uticali na društvena kretanja na svom području. Prvobitno je muftijska služba uspostavljena u Bosni, 1519. godine, a u Mostaru između 1571. i 1592. godine; u oba slučaja za muftije bili su imenovani stranci. Tek je 1612. godine, u Sarajevu, za muftiju imenovano lice iz reda domicilnog stanovništva, te je od tada to postala uobičajena praksa.

Nakon Berlinskog kongresa, 1878. godine, austrougarska administracija je za upravljanje islamskim vjerskim poslovima uspostavila ustanovu „ulema-medžlis“ na čelu sa reisul-ulemom. Ova institucija preuzela je na sebe očuvanje kontinuiteta tradicionalnih, islamskih, pravnih i obrazovnih institucija, ali uz značajno smanjenje uticaja iz Istanbula. Menšuru je i dalje izdavao šejhul-islam iz Istanbula, mada je to bilo više formalno, te se na taj način održavala veza između nacionalnih islamskih institucija u Bosni i Hercegovini sa univerzalnom muslimanskom zajednicom (umma).

Nakon ukidanja hilafeta 1924. godine, menšuru je izdavalo tijelo sastavljeno od predstavnika Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.

U Srbiji je islam priznat 1868. Uredba koja je izdata u Beogradu, 18.3.1913, sadrži gotovo identične navode iz Privremenog zakona o uređenju oslobođenih predjela, a to su da „srpski zakon daje zaštitu građaninu srpskom hrišćanske vere, kao i građaninu srpskom muhamedanske ili koje druge zakonom priznate vere“ (član 76) i da „građanin muhamedanske i hrišćanske i svake druge zakonom priznate vere ima pravo i slobodu na javno izvršavanje verozakonskih obreda veroispovesti svoje“ (član 77).

Rješenjem Ministarskog savjeta niški muftija je postavljen za vršioca dužnosti vrhovnog muftije i uspostavljeno je Vrhovno muftijstvo. U onim krajevima u kojima je prestala osmanska vlast i koji su ušli u sastav srpske države, primjena šerijatskog prava bila je povjerena muftijama, koji su prema osmanskoj tradiciji bili nosioci vjersko-prosvjetne i savjetodavne funkcije, pri čemu im je dato u nadležnost presuđivanje porodičnih, posebno nasljednih odnosa među muslimanima. Ovakva se organizacija Islamske zajednice očuvala sve do perioda poslije ujedinjenja.

„Možda je za muftiju Imamovića u tom sudbonosnom zaokretu 1912. godine nastalom smjenom osmansko-islamske vlasti srpsko-hrišćanskom najveći izazov bio kako pomoći, ublažiti i prevazići «male i velike drame» u životima muslimana stanovnika Novog Pazara. Teško je ocijeniti koliko je u tome uspio, no evidentno je da mu je to, zajedno sa ostalim boš-

Promocija monografije „Muftija Teufik efendija Imamović“, dvojice autora dr. Envera Ujkanovića i mr. Nesipa Pepića, održana je, 28.8.2022. godine, u Kulturnom centru u Novom Pazaru, na kojoj su govorili: bosanskohercegovački historičar-osmanist i direktor Instituta za historiju Univerziteta u Sarajevu dr. Sedad Bešlija, historičar i osmanist mr. Sejdalija Gušić i jedan od autora monografije dr. Enver Ujkanović; moderator programa bila je Azra Mušić-Karanić.

njačkim prvacima u tom historijskom trenutku, bio glavni zadatak“, navode autori monografije.

Teufik Imamović je živio od 1860. do 1941. Bio je veoma obrazovan – po završetku osnovnog i srednjeg obrazovanja dalje školovanje je nastavio u Istanbulu, gdje je završio najveće vjerske škole. Govorio je više stranih jezika: turski, arapski, perzijski, engleski i francuski. Bio je oženjen Fatimom Hamzagić i sa njom je imao dvoje djece; nakon njene smrti oženio se Džemilom Šehmustafić i sa njom dobio još petoro djece. Funkciju novopazarskog muftije, koju je preuzeo od svog oca – muftije Ešrefa Imamovića, vrši u periodu od 1907. do 1915. godine.

Dr. Enver Ujkanović je rođen 1967. godine. Osnovne studije završio je na Filološkom fakultetu u Prištini 1991. godine, odsjek Orijentalistika. Magistrirao je i doktorirao na Filološkom fakultetu u Beogradu na Katedri za arapski jezik. Radio je kao profesor arapskog jezika u Medresi „Gazi Isa-beg“ i Fakultetu za islamske studije u Novoma Pazaru do 2008. godine. Danas radi u Istorijskom arhivu „Ras“ u Novom Pazaru.
Naučni rad – studije:

- Islamska terminologija u jugoslovenskoj upotrebi od 1918. do 1990. godine, Novi Pazar, 2011.
- Štampana djela na arapskom jeziku u Orijentalnoj zbirci Arhiva „Ras“ Novi Pazar, 2012.
- Alhamijado literatura kao kulturno nasljeđe: Tedžvid Kur'ana, Fagnevi Zade, Novi Pazar, 2014.
- ’Al-Luġatu ’al-ʿarabiyyatu fī Ṣrbiya (اللغة العربية في صربيا – Arapski jezik u Srbiji), Rijad, 2019.
- Muftija Teufik efendija Imamović, Novi Pazar 2021.

Mr. Nesip Pepić, rođen 1989. godine, završio je srednju Internacionalnu medresu „Hacı Mehmet Fevzi Köylü“ – Burhanije, Balikesir (Republika Turska), srednju Internacionalnu medresu „Mustafa Germirli“ – Kodžasinan, Kajseri (Republika Turska), Fakultet za studije na daljinu – Departman za turski jezik i književnost, Univerzitet Anadolu – Eskišehir (Republika Turska), Teološki fakultet, Univerzitet Uludag – Bursa (Republika Turska), magistarske studije na Institutu društvenih nauka, Departman za islamske nauke, Univerzitet Uludag – Bursa, Republika Turska, smjer: „Arapski jezik i književnost“.
Doktorand je na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Autor je brojnih naučnih i stručnh radova.

Kako se u uvodu monografije navodi, serijalom knjiga iz oblasti osmanske građe u izdavaštvu Istorijskog arhiva „Ras“ u Novom Pazaru vrši se popularizacija i razvoj osmanistike na lokalnom nivou, promovišući tako Novi Pazar kao grad koji njeguje i baštini ovu vrstu naučne i kulturne djelatnosti ◆

STARI ZANATI - IZRADA PUSTEĆIJA

Novopazarka Dženita Lukač (24) već tri godine bavi se izradom pustećija. Želja joj je da očuva ovaj stari zanat, koji polako izumire, i na taj način utiče na očuvanje kulture i tradicije.

■ Piše: **Amela Bajrović,** Free Media

Ova mlada djevojka osnovala je svoju firmu za proizvodnju pustećija, a planira da otvori prodajno mjesto u Novom Pazaru, gdje bi njeni sugrađani, ali i turisti, mogli da kupe dekorativno jagnjeće ili ovčije krzno. Osim toga, željela bi i da organizuje radionice za zainteresovane mlade ljude, koje bi naučila ovom zanatu.

Ovim poslom počela je da se bavi sasvim slučajno, kada je kod komšija pronašla jagnjeću kožu i dobila ideju da od nje nešto napravi. Istražujući, shvatila je da se vuna nekada veoma vrednovala, da su se od nje izrađivali različiti predmeti, koji su danas zanemareni.

„Interesantan podatak o vuni na koji sam naišla prilikom istraživanja je da je bila prisutna u svim begovskim kućama. Naše nane su plele mnogo stvari od vune, kao što su čarape, majice, prsluke, a dokaz koliko je dobra je taj da je narod nekada bio mnogo zdraviji nego sada. Vuna se polako vraća u upotrebu, pa je u industriji veoma zastupljena, a koristi se za izradu jakni, prsluka i drugih odjevnih predmeta, čak ima i aktivni veš od vune. Koriste je najviše skijaši, ali i drugi. Takođe, smatram da se koža od kurbana može iskoristit na više načina, naprimjer za obuću, da se naprave vuneni ulošci za cipele ili patike, ali i za dekoraciju“, priča za portal Free media Dženita.

Ona je pokazala da se ambicioznošću i upornošću mogu postići rezultati.

Dodaje da je sam proces izrade pustećije malo duži, ali da se svaki trud na kraju isplati.

„Ljubav prema zanatu te tjera da tražiš adekvatnu kožu, adekvatnog čovjeka koji će sačuvati kožu tokom uklanjanja sa ovce da bi do mene došla neoštećena. Tokom obrade, koža se osoli i tako stoji izvjesno vrijeme, a nakon toga se maže tipsom i opet se ostavlja da odstoji, ali mnogo duže. Sljedeći korak je uklanjanje dva sloja kože, nakon čega se ona kači na poseban razboj za sušenje. Nakon toga mora da prođe 52 vode da bi postala mekana i da bi izgubila miris. Slijedi brušenje, tokom kojeg posebne mašine bruse kožu da bi ona bila tanka. Potom se stiže do šišanja, a koliko će da se pošiša zavisi od kupca, jer neko traži kraću dlaku, neko dužu, neko rustičnu, kao nekada što je bila. Posljednji korak je peglanje, a ono je olakšano time što koža može da se pere u mašini na 30 stepeni bez ikakvih promjena, što je primamljivo i našim mušterijama, jer ona iz veš mašine izlazi nepromijenjena“, pojasnila je

proces izrade pustećije Dženita.

Naši preci su kuće opremali pustećijama i to je bio način da se ugriju preko zime, a na njoj se čak obavljala i molitva, dok je danas više modni ili ukrasni detalj jednog doma.

„Različiti enterijeri u hotelima, restoranima i etno kućama, pa čak i u privatnim domovima opremljeni su pustećijama. Ljudi ih koriste u kolicima, kolijevkama, jer su antialergijske, što znači da ne sakupljaju grinju i adekvatne su za bebe. Pustećije su postale neizostavan detalj i na fotografijama, naročito novoređenčeta. Imaju, dakle, veoma široku primjenu. Obično mušterije zamolim da mi pošalju sliku enterijera, da bih vidjela šta im se uklapa, koja boja bi im išla najbolje, mada se sada sve boje lijepo uklapaju u novije domove. Neke prostorije su minimalističke, ali pustećija i u njima osvježi prostor, bez obzira da li je čisto bijela ili tamnija. Sada se narod opet vraća tim vrijednostima, vraća se ćilim, tako se vraća i krzno i mnogi starinski predmeti“, ističe ova vrijedna djevojka.

Cijene pustećija kreću se od 3.200 do 4.000 dinara, dok su od teleće kože oko 350 evra, jer se one smatraju luksuznim predmetom, pa samim tim i više koštaju.

Dženita želi da ima maloprodajni objekat u kome će kupci biti u prilici da sve njene proizvode vide uživo, a ne kao sada, samo na fotografijama. Pored prodaje, voljela bi i da obučava ovim poslom zainteresovane mlade ljude, kao i da ovaj zanat proširi i van Novog Pazara, čak i u inostranstvu.

„Bila bih veoma sretna da ljudi shvate koliko je ovaj posao važan i da počnu ozbiljno da se bave njime. S obzirom na to da je na našem podneblju zastupljeno stočarstvo, proizodnja pustećija nam ne predstavlja problem i bilo bi lako da organizujemo čak i izvoz. Porasla sam bez roditelja, tako da znam koliko je važno takvoj djeci da imaju svoj dinar i na to želim posebno da obratim pažnju, da podignem svijest građana da pomažu više takvim socijalno ugroženim grupama“, iskrena je Dženita.

Sebe vidi kao čuvara kulture i tradicije Bošnjaka, jer se trudi da sačuva od zaborava ovaj stari zanat.

„Potrudiću se da u ovaj posao uključim što više ljudi, posebno mladih, da bi i oni sutra ovaj zanat prenosili na nove generacije. U Srbiji trenutno ima samo pet čučija, koji se bave obradom vune, zato imam želju da i na mlađe generacije, putem radionica, prenesem ovaj zanat. To mi je cilj, volja i želja, a šta će biti u budućnosti, to ne znam i ne mogu da znam“, rekla je za kraj ova mlada djevojka ◆

MUSAFIRSKA SOBA

Skrovište ženske duše

U svakoj zajednici i njenom poretku vrijednosti dubok je smisao i velika važnost gostoprimstva, jednako kao i slave, praznika, veselja. Kao drevna vrijednost i svetinja, kao društveno-kulturna istorija i značenje svog vremena, gostoprimstvo je iskustvo u kom se najviše pokazujemo onakvima kakvi smo, sa svim svojim slabostima, plemenitošću, bliskošću, iskrenošću, diskretnošću. Kao mentalitetska odrednica ovih prostora, prostodušno gostoprimstvo oduvijek je krasilo naš narod pružanjem prijateljske ruke prema svakom dobrodošlom gostu. Uostalom, naše gostoprimstvo nikad nije bilo slijepo pred dobrotom ljudi. Malo je takvih prostora gdje su ljudi satkani od senzibiliteta i karaktera koji afirmišu najviše ljudske vrijednosti. To je nešto čime naši ljudi mogu da se ponose.

Samo kao domaćini, ljudi postaju ono što istinski jesu, iako svako vrijeme ima svoje vrijednosti, mjeru, svoj stil, svoje socijalne, etičke, estetičke i kulturne obrasce i sadržaje. Gost je svetinja, on se poštuje i prema njemu se gaji poseban odnos. Dakako, nije jednostavno neke fenomene sagledavati iz vizure sadašnjosti, budući da je tehnološka revolucija iz temelja izmijenila život patrijarhalne romantičarske kulturne tradicije, posebno ruralnih sredina, zatirući stare navike i običaje, a gostoprimstvo, onako kako se praktikuje kod nas, bliže je seoskoj nego gradskoj sredini. Gost se prima i dočekuje s radošću, a prati srdačno i bratski. Domaćin nudi sve, baš kao da mu od toga život zavisi, čime pokazuje angažovan odnos prema stvarnosti.

Svaki prelazak preko kućnog praga ima snažan i gotovo magijski učinak na ljude, jer je on svetinja, sreća i tuga, plač majke, kletva i opomena, pjesma djevojaka i momaka, merak, amanet i uspomena, kolijevka i grob. Iskren prijatelj ne preskače tuđ prag, već se na njemu pomoli, osloni, pokloni, ostavlja otisak svoje

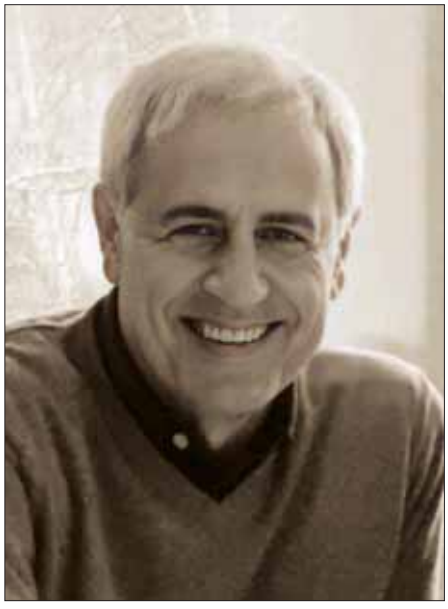

Piše: **Ramiz Hadžibegović**

dobre namjere, budući da je svaka kuća, bila ona kolijevka, dvorac, potleušica ili izba, puna najdubljih emocija: to je familijarno sklonište, zbeg, prostor topline i ugode, komocije i slobode, svijet beskrajne ljepote i začuđujućeg mira, najprirodniji poredak u kome smo svoji i koji nam je poznat, pozornica života, posljednji šanac odbrane, mjesto gdje se skrivaju dragocjene i nikad neotkrivene tajne.

Ne tako davno, naše kuće bile su pune veselja, graje, razgovora, igre, nestašluka. Male kuće, a pune života, u kojima je carovala ženska ruka. Ispod jednog krova, ma kakav bio, živjelo je i po više bračnih parova, različitih generacija i njihovih potomaka. Sve u slozi i ljubavi, gdje se znalo ko je domaćin, ko je stub porodice, ko kosi, a ko vodu donosi. Život se uglavnom odvijao u jednoj većoj prostoriji, najčešće zvanoj kuća, gdje se nalazilo ognjište, i nekoliko soba u kojima je spavalo i po desetak osoba. Bila je to neka vrsta svetog mjesta, jer sve što je bilo u vezi sa životnim ciklusom jedne porodice, odvijalo se u toj prostoriji. Jednostavnost kojom su odisale takve kuće govori o skromnosti života. Ta divna slika jednog vremena, običaja i načina života, sad je samo uspomena onih koji pamte to vrijeme, ako ih uopšte još ima.

Bez telefona i bilo kakvog drugog sredstva moderne tehnologije, ljudi su u raznim vremenskim uslovima odlazili jedni drugima u goste. Bilo je to promajno vrijeme kad se nikad nije znalo kad će se gosti pojaviti. Familije mnogobrojne, a skučen prostor. U takvim uslovima, svakoj domaćici nenajavljen gost bio je nepremostiva prepreka i mala neprijatnost. Da bi riješili takvu nelagodu, gotovo svaka kuća je imala gostinsku sobu. Izrasla iz kulturnih okolnosti, porodične kreativnosti, nužde i potrebe, primaća soba je imala svoj opravdan funkcionalni smisao i punu svrsishodnost. Bio je to prostor raskoši u odnosu na ostale prostorije. Gostinska soba, u koju se nije ulazilo sa obućom, najčešće je bila u prizemlju, najbliža kućnom pragu, rjeđe na prvom spratu. Svaki gost koji se pojavio na vratima ulazio je direktno u tu prostoriju.

U takvim uslovima, relaksirana i rasterećena, domaćica je mogla bez ikakve nervoze, nelagode, treme i distance, prihvatiti iznenadan dolazak gostiju, koji su ulazili u namješten i sređen prostor, odvojen od porodične vreve, gužve i nesređenosti u dnevnom boravku. To je domaćici davalo osjećanje otmjenosti, sigurnosti, opuštenosti, mentalne raskoši, budući da je imala vremena da se preobuče i nastavi druženje sa pridošlicama. Ako su gosti bili gladni, trebalo je samo unijeti sofru i servirati jelo (Kod nas postoji običaj da „prije postavljanja sofre svakom musafiru prilazi domaćica ili djevojka koja nosi lavor i ibrik sa toplom vodom sa peškirom preko

svoje ruke. Gosti bi oprali ruke, a isti ritual bi se ponovio i poslije objeda, s tim što se tada sa jednim gutljajem vode isperu i usta“). Takav način prijema gostiju čuvao je ugled i dostojanstvo porodice i žene domaćice.

Naše nene i majke imale su potpunu slobodu u vođenju domaćinstva, uz neznatna interesovanja za život i zbivanja izvan svoje kuće. Nastojeći da odstrane efemernu stvarnost, prije svega siromaštvo, oskudicu stambenog prostora i slično, primaća soba je postala statusna prostorija kojoj se davao poseban značaj. Sa željom da, prije svega, sebi olakšaju život, uspjevale su da od prazne prostorije naprave privlačan ako ne i lijep i dostojanstven ambijent, čime gostinska soba egzistira kao situirana varijanta otmjenog običaja. Na prvi pogled malo komplikovan, ali u suštini jednostavan pristup egzistenciji takvog prostora koji postaje ubjedljiv i uzbudljiv funkcionalni realitet, afirmiše novu realnost. Kreativnost je način na koji su se naše majke borile sa raznim ograničenjima tradicionalnog autoriteta, zbog čega je taj mali osjećaj legaliteta za njih bio izuzetno dragocjen.

Kao sociološka, karakterološka, etnološka, identitetska i istorijska odrednica, musafirska soba je ugrađena u temelje naše tradicije, duhovnog i materijalnog nasljeđa, egzistirajući kao kulturološki aksiom i privilegija čovjeka. U recepciji unutrašnjeg prostora, ona se konstituiše kao jedinstven sistem izmještenih vizuelnih narativa. Pored toga što je svaka bila autentičan izraz stvaralačke kreacije naše žene, ona je imala i različita imena: salonska, primaća, musafirska, gostinska, svječana, bujrum soba, te divanhana i musafirhana. Misaoni prostor kreativne imaginacije i projekcija ljepšeg svijeta, oblikovana u spoju vizuelne izražajnosti, ona je dugo trajala i kao filozofska dimenzija dragocjene smislenosti naših običaja. Ono što je u renesansnim i gospodskim dvorcima i vilama bio salon, to je u našim kućama bila primaća soba.

Kao familijarni hram društvenog protokola, gostinske sobe su svjedoci jednog interesantnog vremena, odjeci kulture življenja i pečat mnogih porodica. Jednom sasvim običnom porodičnom ognjištu ove sobe su davale poseban smisao i značenje. Na prvi pogled, ovo je zavodljiv prostor, ali i jetka priča o moći žene. Magična i tajanstvena, krhka i nježna bića uređuju maleni prostor za svoju samospoznaju, promociju i pravo na vlastiti izbor. U potrazi za ljepotom u svijetu oskudice, pritisnute željom da očuvaju familijarni pa i bratstvenički ugled, one u ovu instituciju unose svoju individualnost, svoju dušu i kodirani energetski potencijal, a prije svega nepogrešivu intuiciju koja tom prostoru daje vizuelnu i emocionalnu cjelovitost. Svijet ove sobe stvarala je imaginacija, izgrađena od snova i slika u koje se naracija pretvara u nataloženu estetiku. Bilo je to pribežište za njen mir i spokoj i sklonište od patologije vremena u kojem je živjela.

U tom tajanstvenom i zatvorenom prostoru žene su stvarale čaroliju putem magije sopstvene igre. Soba kao njen san i seizmograf duše, kao čin molitvenog tihovanja, oslobođenja i punokrvnog života, postaje raskoš spokojstvu, ljepoti i miru; opčinjava magijom koja osvaja čak i ako ne razumijemo zašto. Magična i tajanstvena ženska bića promovišu maleni prostor za sopstvenu samospoznaju i pravo na vlastiti izbor, sugerišući imagi-

narnu, gotovo nadrealnu atmosferu u kojoj svoj dvostruki život žive junakinje i svijet njihovih antikviteta, ručnih radova, prefinjene dekoracije. Ovaj prostor je bio povlašćen u odnosu na druge prostorije u kući, i zbog činjenice da je bio jedini pod ključem, koji se nalazio u rukama najstarije žene. Zbog toga je gostinjska soba uvijek bila misterija za djecu: njima je bio zabranjen ulazak, kako bez gostiju tako i kad su oni u njoj. Dešavalo se da u tim sobama niko od domaćina nije zanoćio, jer nikad se nije znalo kada će se gosti pojaviti na vratima. Otvarala se vrlo rijetko: kad dođu gosti, u danima slave, svečanosti, praznika i kad ju je trebalo provjetriti. Koliko su zaključavale vrata od svog srca i duše, toliko su primaću sobu držale daleko od prisustva i očiju svojih ukućana, koji su bili podstanari odaje koja pripada tradiciji, nasljeđu, dobroti, čovjekoljublju.

U odsustvu samilosti bližnjih, uz njihovu ravnodušnost i pasivnost, mnoge naše majke, ranjene i hranjene, usamljene i neshvaćene, strastvene i razočarane, nalazile su utjehu u tom svom carstvu pribežišta, mira i spokoja, gde se prijateljski putevi slivaju. Kad se sve smiri i utiša, domaćica se povuče u ovu sobu, upali petrolejku i uzme neki vez u ruke. Noć je kao stvorena za to, a dan za druge naporne poslove. U potajnom srcu domaćice svaki takav odmor je intimna, posebna priča, okvir jednog ili više života. Njima je i Bog bio bliži dok su se nalazile u tom prostoru. Svojim vidljivim i nevidljivim licem, te sobe, uređene od strasti i ljubavi prema životu i svom potomstvu, bile su njihova najvjernija kopija. One su u primaćoj sobi nalazile i prepoznavale svoj svijet, dijelile mir između samoće i sebe, naslućujući mjeru u granicama mogućeg i pristojnog, vremena prošlog i vremena svog. Magiju sobe kitile su istinom i svojim karakterom, nerijetko i suzama, čija je granica bila samo gola mašta. Uređenje takve sobe bila je privilegija onih koji sanjaju i kojima se snovi ostvaruju, bojeći tu teritoriju osjećanjem ženske senzibilnosti. Bilo je to neko njihovo luksuzno stanje duha.

Na taj način domaćica rekonstruiše sopstveni život, gradi mikrokosmos u kome osjeća smisao i malo životne radosti, podešava svoju stvarnost u svijetu o kome sanja. U ovoj sobi njoj se ispunjavaju najskrivenije želje i puni duša emocijama. Neobjašnjiv je fluid bliskosti i srodnosti koji postoji između gostinske sobe i domaćice. Njihova posvećenost tom prostoru bila je iskrena, intimna, topla i raskošna, jer je primaća soba odana i pokorna, smisleno okrenuta i posvećena isključivo životu, napretku, bogatstvu. Ali, ma kakav da je bio odnos u kući, otac nije vladao. Možda mu je to kućno carstvo bilo sitno i nevažno.Vladale su u stvari žene: pamtile su se kao vladari. Taj matrijarhat u patrijarhatu (sva vlast u ime gospodara kuće), čvrst i neprikosnoven i utoliko sigurniji, ničim nije dovođen u sumnju, otklanjao je i samu pomisao na pobunu, ističe Meša Selimović u knjizi Sjećanja.

U opremanju i dekorisanju tog ambijenta naše domaćice su nalazile svoju tajnu u odmjerenom odnosu želja i mogućnosti, stvarnosti i ideja, duha i razuma, prošlosti i sadašnjosti, svetinje i baštine. Najčešće je to bila kombinacija klasične uređenosti i neočekivane inventivnosti, kad se kroz mješavinu stvarnosti spaja nespojivo, uz maštu koja otkriva prikrivajući i prikriva otkrivajući. Iz svekolike uskraćenosti, u uslovima neshvatljivim današnjim generacijama, stvarajući od nemogućeg moćni vizuelni utisak, što je bio njihov osnovni cilj i smisao, one su gradile svoje utočište koje im je nudilo iluziju drugog prostora i drugačije stvarnosti. Sa strašću koja je prelazila u opsesivnost, ta njihova fikcija se prelivala preko života, ponekad i više, ponekad manje, snažnije, skromnije, ponekad vidljivije, nerijetko skrivenije, stalno između vjerovatnog i nemogućeg, između svijeta koji im je nudio ništa, a tražio sve. Tajne koje su skladištene u tom sazvježđu ispunjavale su smislom i radošću. Kakva god bila kuća – mala, velika, bogata, od kamena, drveta, siromašna – gostinska soba je bila, bez obzira na kvadraturu, komotna, prostrana, otmjena, raskošna. U trenucima kratkog odmora, tuge, žalosti, emotivne i porodične melanholije, željne ljubavi i života koji nemaju, ova soba je skrivala njihovu dušu. Bila je njihovo sklonište, ispovjedaonica, odmorište, zaklon, intimni ambijent, ali i izložbena galerija. U tom ambijentu njihova je duša drugu mjeru snivala.

Primaća soba je gostima nudila iluziju o tome da život ima smisla, da postoji ljubav i način da se ona osmisli, ispuni, realizuje. Kao okvir života, ona je približavala ljude, spajala ideje, rađala kumstva, pobratimstva, drugarstva, prijateljstva, davala ljudima čistotu osjećanja i svoju ovozemaljsku mjeru i boju. Dočekivala, prihvatala i pratila svakog putnika sa poštenom i iskrenom namjerom, bez obzira na to ko je i odakle je. U meditativnom smislu, imala je snagu i moć da sluti na radost i veselje i da relaksira, ovaploćuje svaki razgovor, da opušta, snaži, uzdiže, hrabri; oslobađala je energiju koja se pretakala u raskoš svake duše, dajući ljudima neočekivano osjećanje snage, pomažući da izađu iz sebe, da bistre i provjetravaju glave; pružala je mogućnost ljudima da u sebi i u drugima poštuju osjećanje dostojanstva. Bila je prostor dijaloga, tolerancije, duševnog mira, sofisticirano mjesto životnog spokoja, čuvar porodičnog ognjišta, lične sreće i supružničke vjernosti, jednako koliko i pozornica sloge, derta, amaneta, muštuluka, akšamluka, tajnovitosti i mitologije; ambijent ispunjen metafizičkom energijom koja privlači, zbližava, povezuje. Kakve god bile, njima su se domaćice ponosile, bez sujete, prkosa, arogancije.

Soba je živjela isključivo svojim životom, uz pritajenu tišinu koja prožima

prostore nevidljivog, više mogućeg nego stvarnog života, dok su njeni gosti samo narušavali njen mir i spokoj. Ona odiše mirnoćom, tajanstvenošću emocija, vedrinom, čudnom poetikom i magijom prisnosti i udobnosti; čuva osvojenu tišinu ženinog emotivnog obzorja i karaktera. Tajnovita i prepuna zadatosti, koje ne umanjuju svu razigranost njene imaginacije, baštini u sebi jednu prividnu lakoću autonomije ženskog života, ali i krhkost satkanu od prolaznosti; oslobađa energiju koja se pretače u raskoš svake duše, dajući ljudima neočekivano osjećanje snage, pomažući da izađu iz sebe, da bistre i provjetravaju glave.

Uz igru prirodne svjetlosti i sjenke, taj prostor kao da je poigravao, osvajao, dirao, zračio, prizivao, budio i pulsirao. Ova soba je posjedovala sistem vrijednosti povezan sa sistemom običaja i uvjerenja, ambijenta i temperamenta. Iz svakog predmeta bìlo je skriveno značenje: one su posjedovale toliko topline osjenčenog tona, duboke emocije, životne energije, neispričanih priča i zapisa naših predaka. Kao svijet u malom, one su bile sazdane od različitih ideja i uticaja. Posjedovale su gospodsku ležernost, jednostavnost, iluziju bogatstva, ali i energetsku, misonu, duhovnu, emocionalnu raskoš; u svakom naraštaju i vremenu predstavljale su svojevrsnu odu dostojanstva i ponosa porodice. Bile su vlastiti emotivni univerzum koji je razbijao svaki životni besmisao i prostor plišane radosti i ushićenja.

Svaki detalj u sobi nameštenoj po želji, stilu i ukusu domaćice značio je iskorak iz opskurne svakodnevice i oskudne familijarne stvarnosti. U tim sobama svaki predmet, detalj i lik ima u emotivnom i vanvremenskom smislu funkciju i značenje koje je svjesno ili nesvjesno ljudska civilizacija usvojila, a domaćica izabrala. Sve stvari su bile u međusobnom dijalogu. Domaćice su tačno znale šta žele i kako će urediti taj svoj prostor. Neke domaćice su u izboru enterijera pokušavale da kreiraju buduću stvarnost, sa naglašenom potrebom za ljepotom i reprezentativnošću namještaja. Pazilo se na svaki detalj, iako se može uočiti dosta nespojivih elemenata. Romantične domaćice su kreirale ovaj prostor u skladu sa svojom čulnom osjetljivošću prema stvarima, ljudima i događajima, kombinujući prefinjen stilski komad namještaja sa dopadljivim modernim kičem. Razlika u enterijerima ne umanjuje njihovu autentičnost identiteta. Estetski narativ je bio takav da je svaka soba bila mali etnografski muzej. Treba napomenuti da su mnogi umjetnici izrađivali detalje za gostinske sobe, i to pretežno u urbanim sredinama.

U estetskom smislu bio je to prostor u kojem je dominirao duh patrijarhalne zajednice, raskoši i najreprezentativnije prostorije, preko kojih su porodice gradile sliku o sebi. Kao postojan i generacijski dugovječan svjedok, ćilim je emanacija duhovne vrijednosti naših žena i on je zauzimao počasno mjesto u primaćim sobama. Naravno, nije svako domaćinstvo moglo da priušti kupovinu ove prostirke. Soba zastrta velikim ćilimom, daje prostoru puni smisao i dimenziju bogatstva i ostvarenosti, a estetski moćno i raskošno otvara vrata nekoj drugoj realnosti. Svaka gostinska soba bila je uređena i dekorisana na svoj poseban način, čak i u okviru jednog bratstva ili sela. Neke su bile autentične, druge imitati, treće bez karaktera i stila, a neke su posjedovale specifičnu auru muzejskog prostora. Bilo je i onih čije je opremanje rađeno po konceptu jednostavnosti i vizuelne svedenosti. Neke familije su imale pravo bogatstvo u svojim primaćim sobama: stilski namještaj, klavir, luster, vitrine sa zlatnim i srebrnim servisima za kafu, za piće, čaj, porculanske vaze. Sve kao na nekoj današnjoj aukciji starih vrijednih stvari. Ostaci namještaja iz takvih soba danas krase mnoge gradske muzeje.

U središtu ove mozaičke pripovesti, zidna dekoracija je poseban segment u skoro svakoj gostinskoj sobi. Zidovi su krečeni ili molovani posebnim valjcima sa cvjetovima, listovima, raznim geometrijskim oblicima, stvarajući, u to vrijeme, moćni vizuelni utisak. Takve i jednobojne zidove, kasnije i tapete, krasile su tapiserije sa raznim prirodnim motivima, kao što su jeleni u šumi, zidni sat sa klatnom, uramljene familijarne fotografije. Sve ono najvrjednije i najkvalitetnije bilo je smješteno u tom mozaičkom prostoru: ogledala u neobičnim ramovima, servis za kafu i čaj, za desert, vaze, slike, razne figure, donijete sa putovanja, komadi ukrasnog porcelana, kutije sa intarzijama, tanjiri, komadi neobične ljepote u drvetu, slonovači, bronzi, svili; paravani, heklani i vezeni radovi, kolekcije kutija i kutijica, požutjele koverte, skupljane razglednice, zaspale lutke u iznošenim haljinicama, korpe od pletenog pruća pune suvog poljskog cvijeća. Bili su tu i minderi sa dosta izvezenih jastučića, na prozorima vezene zavjese – ručni rad. Negdje se diskretno šepurila sehara, puna raznih dragocjenosti i djevojački sanduci sa spremom za udaju. U ručno napravljenim plakarima držala se posteljina: dušekluci punjeni najkvalitetnijom vunom, jorgani od najboljeg pamuka, vezeni jastuci, ali i neotpakovane papuče i pidžame za drage goste.

Kao barokno raskošni ukras svake kuće i mizanscen neupitnih vrijednosti, koji krije neku istinu, iz unutrašnjosti tih prostora otvaraju se uspomene, isijava uzbudljiva, autentična i dostojanstvena slika i priča o korjenima, očevima, sinovima, o sudbini prokletstva, o sirotinji, o samohranim majkama, o raskolu u porodicama, o planinskoj zabiti i mraku, o vjerovanjima, zabludama, rađanjima, praznoverjima, umiranju. Kao metafora humanosti i paradigma kulturnih korijena, vrlina i simplifikacija naše prošlosti, ona je ostala u našim sjećanjima kao simbol sloge, života i naklonosti prema rodbini i prijateljima. Od početka do danas bile su samozatajne, samo svoje, a posebnim šarmom i harizmom znale su usrećiti i uljepšati život domaćinu i svakom gostu. Danas se ovakvi prostori oživljavaju autentičnim predmetima i namještajem nekadašnjeg živopisnog mikrosvjeta, koji svojim arteficijelnim rasporedom u prostoru postaje snažan dokument vremena koje posjeduje svoje duhovne obrise, pa čitav prostor nosi ekspresivnu i uvjerljivu vizuelnu komponentu autentičnih gostinskih soba.

Musafirska soba je osvježavala svoj svijet, smjelo nametala svoju viziju, rušeći svakodnevicu jednog običaja koju je gledala iz dana u dan. Danas na njena vrata kucaju sva davna sjećanja i razna uzbuđenja, jednako kao i uvjerenje da je, i kao etički fenomen, dostojna poštovanja i divljenja ◆

KRAJ MITA O QUMRANU

(Ovo je priča o mjestu na kojem su pohranjeni i spašeni prvi originalni zapisi-tekstovi Biblije, koji zapravo kriju pravu istinu i razotkrivaju tamnu stranu falcifikatora kršćanstva)

■ Sa njemačkog preveo i priredio: **Dr. Šemsudin Hadrović**

Potvrđena su senzacionalna istraživanja i otkrića. Kod nalazišta „pisanih rolni-svitaka“ nije se, kako se mislilo nalazio tek samostan, već jedna cvjetna oaza koja je pored ostalih sadržaja imala i dom za žene. Više od 70 godina pisane rolne iz QUMRANA pobuđuju pažnju naučne javnosti i izazivaju senzacionalne vijesti. U tim tekstovima bi se morali nalaziti i dijelovi tekstova koji špekuliraju Isusu i pracrkvi u izvornom-originalnom obliku i sadržaju. Sada konačno, pred sobom imao sve tekstove u razumljivo prevedenoj formi. Ferdinand Rohrhirch je osoba koja je do tada imala veoma uravnoteženu narav. Ipak, kada mu je jedan minhenski antropolog telefonom otkrio da ima u svom posjedu skelet iz Qumrana, znao je da je sa njegovim mirom završeno.

• Tri noći nisam mogao spavati, kaže on. Sve je to moglo biti još jedna laž u nizu, zabluda. A potreba za istinom je bila velika kao okean.

Njegov sagovornik mu je poslao listu na kojoj je bio jasno i bez dileme obilježeno porijeklo skeletnih dijelova. Sadržaj iz 18 grobova bio je upakovan u 7 braon kartona, koje je antropolog Gottfried Kurth, iz Braunschweiga još davne 1979 godine, zavještao i ostavio njegovom sagovorniku Olafu Roehreru Eartlu.

Da li se zaista radilo o reliktima onih „čudaka“, koji su još u vrijeme antike, na zapadnoj obali Mrtvog mora željel da sačuvaju istinu i tako „isključe“ pisce tadašnje (iskrivljene, prim.aut) historije. Plinije stariji, (23-79 god.n.ere) o tome piše: - „Jedno čudno i neobično pleme, bez ijedne žene, bez ikakvih želja, bez novca, živi tu u sjenci palmi“. Plinijev jevrejski kolega tog doba Flavius Josephus (37-95 god.n. ere) zove ih Esseneri“ i smatrao da je u njima pronašao „najčistije“ od sva tri reda „zakonskog življenja“ među Jevrejima. – „Poštovali su brak i želju za ženom, a u odnosu preme Bogu bili su skromniji od ostalih“, piše Flavius.

Kada su Beduini pedesetih godina prošlog stoljeća (1953.) u blizini Ruina Qumrana, na zapadnoj obali Mrtvog mora pronašli zadivljujuće svitke, tekst rolne, iz vremena Isusa, a među njima i knjige Starog testamenta, starijeg 1000 godina od do tada poznatih Biblijskih tekstova, za stručnjake je bilo više nego jasno da se neizbježno nameće jedno senzacionalno pitanje:

- Ko je, ako ne ovi monaški autsajderi, mogao dovesti u pitanje autentičnost svih do tada poznatih svetih tekstova? Naravno niko drugi a učinili su to ovi skromni ljudi iz Qumrana, želeći da sačuvaju istinu. To im je bila jedina nagrada.

Ruine Qumrana su zapravo ruševine manastira Essenera. Oni su u nemogućim uslovima osnovali ovu naseobinu, da bi u njoj, daleko od svijeta, i u asketskoj pokornosti i pustinji zapravo uspostavili štampariju. Tu su „prepisivali“ i tako „umnožavali„ originale svojih svetih pisama, koje su potom dijelili svojoj braći u Palestini.

Bez obzira na sadašnje zabrane daljih iskopavanja i istraživanja (iz religioznih razloga), što značajno otežava razrješavanje mita o Qumranu, ipak se uspjelo doći do još jednog neočekivano senzacionalnog otkrića. Na glavnom groblju Qumrana

ukopavane su i žene. Dodatna istraživanja arheoloških bušotina zemlje, pored ostalog otkrivaju da su stanovnici Qumrana ipak živjeli u jednoj prekrasnoj zelenoj oazi, gdje su cvjetale palme, rasli drugi plodovi što je stanovnike Qumrana činilo potpuno neovisnim od bilo kakvih uticaja sa strane. „Oni su u slobodnom vremenu uživali u hladu palmi, i njihovim plodovima, živjeli slobodnim životom, voljeli i pili svoje vino„. Danas je od svega toga ostala samo pustinja, i ruševine u njoj.

Prve svitke-rolne je otkrio jedan pastir 1947 godine. Zvao se Muhammad adh Dhib. Na obroncima Qumrana od koje je erozija napravila neobične strukture koje podsjećaju na prste, Muhammedu je neočekivano u jednoj rupi propalo jagnje. Spašavajući jagnje spustio se konopcem niz provaliju i u njoj zatekao mnoštvo glinenih ćupova, u kojima su bile smještene pisane rolne. Uzeo je nekoliko rolni i ponio na pijacu u obližnjem mjestu. Dobio je za njih nešto novca. Naravno kupac je shvatio da na tome može zaraditi, te je rolne prodao lokalnom učenjaku dobivši mnogo više novca. Ovaj je znao šta dalje da učini sa pisanim rolnama, tako da su u narednih devet godina iz 11 pećina naučnici uz pomoć lokalnih Beduina izvukli sve rolne. Bilo ih je ukupno 870. Većina ih je od kože i one su dobro očuvane. Manji dio je pisan na papirusu, i oni su prilično propali, tako da su očuvani fragmenti nekih od njih manji od jednog cm. Pisani su na Aramejskom i Hebrejskm jeziku.

Svi autori koji se bave ovom tematikom, bez obzira na razlike u mišljenjima se slažu u jednom.

• Da Qumranski spisi sadrže po crkvu opasne poruke, zbog čega se i dan danas neki tekstovi, pod raznim izgovorima drže strogo zaključani, daleko od bilo čije znatiželje.

Zbog toga je Qumran i danas pokriven velom tajni. Ozloglašeni imidž koji ga prati, čini da se on još uvijek nije oslobodio i rekao svoju potpunu istinu. Naprotiv, teze i pretpostavke mu daju novu dimenziju i široku lepezu za nova zlonamjerna špekulisanja. Nesumnjivo je samo jedno. Da je naseobina postojala oko 150 godina prije novog računanja vremena pa sve do 68. godine n.e. kada su je Rimljani u svojim osvajačkim pohodima razrušili. Ostao je neriješen veliki upitnik i izazov za nauku. Šta je bio Qumran? Da li je to zaista mjesto gdje su spašeni od falcificiranja izvorni tekstovi svetih pisama. Šta kriju pisane rollne. Jesu li i danas apsolutno važeći religijski tekstovi prije svega Biblije istiniti ili su falcificirani. Krije li se zapravo jedina istina u Qumranskim spisima. Ako je to tako, šta je sve u njima zapisano? Zašto crkva (i moćnici) i dalje čine tu istinu nedostupnom, dok se svi zaklinju u nju ◆

(Nastavit će se)

Još jedan zapis o kulturi Bosanaca i Bošnjaka u Bosni i Hercegovini i u Sandžaku

SILOVANJE KAO TEMA U SEVDALINKAMA

Iz serijala polemičkih rasprava i zapisa o kulturološkoj muzičkoj baštini i tradiciji u Bosni i Hercegovini i Sandžaku.

Obrađujući ovu temu želim da ukažem na žestoke napade kojima se udara na moral, kulturu i tradiciju žene Bošnjakinje u Bosni i Sandžaku, te na kulturološku baštinu u cjelini kao identitetsku osobenost i vrijednost jednog naroda. Neposredan povod za to je zaštita i odbrana identiteta cijelog jednog naroda, te pojava nekih netipičnih, nedokazivih, pa čak i uvredljivih teza u medijima susjedne države o sevdalinci i o kulturološkoj baštini - Bosne i Hercegovine i Sandžaka u cjelosti. To me je direktno ponukalo da napišem ovaj tekst, koji nosi naziv:

SULJAGINA FATA

U glavnom gradu susjedne nam države je od prije nekoliko dana aktuelno pokretanje postupaka za silovanja koja je nemoguće dokazati, jer su se neka od njih, ako ih je u to vrijeme uopće bilo, mogla desiti u prošlom vijeku. Postavlja se pitanje da li se ona sa ovolike vremenske distance mogu na bilo koji način dokazati. U nedostatku tih dokaza o „slučajevima“,

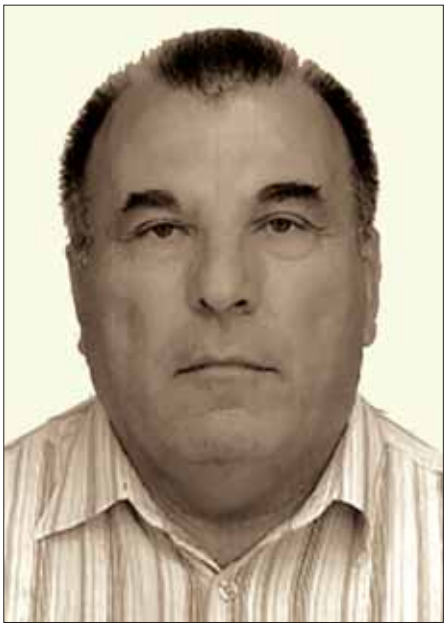

■ Piše: **Prof. Zijah Bihorac**

komšije su se zabrinule i za sudbinu lijepe Mostarke, Fate. Ono što odmah pada u oči je svesno ili nesvjesno prelaženje preko ogavnih stihova i drugih pojava sa komšijskog muzičkog prostora. Tamo se pojavljuju u pjesmama i ovakvi stihovi: “Troši me ove noći, troši me ja ću moći” ili “Smetaju ti moje crne gaćice” ili “Mali mrav u grudima nesto”, uz zaista nedoličnu odjevenost i golotinju na sceni. Ali se oni ne kače za te i takve stihove i pojave, kojih je u velikom broju, nego se kače za staru sevdalinku:

“L’jepi li su mostarski dućani” i lijepu Mostarku Fatu.

Pitanje je, prije svega, da li je Fata silovana ili se samo dobro udomila, ili nije bilo ni jedno ni drugo? Ostalo je u pjesmi to nedorečeno i nikada ni na koji način se ne može dokazati nemoralna tvrdnja ovih dana izrečena na društvenim mrežama da je Fata silovana.

Ovaj članak se širi portalima susjedne nam zemlje, a autorica Biljana Srbljanović, (po rođenju Taslidžanka-Pljevljanka) ne samo da postaje žena neukusa i budalaština, nego se nije ni udostojila da bar sazna pravi naziv pjesme o kojoj piše, nego se bavi samo nečim što ona gaji u svojoj glavi. Naziv pjesme glasi: “Lijepi li su mostarski dućani”, a ona ga je preinačila u “Suljagina Fata” Ali se zato ohrabrila i prva je koja piše o temi silovanja žena i to opjevanog u sevdalinkama. Zato se sada s pravom postavlja pitanje: sadrže li sevdalinke opise silovanja ili je riječ o tendecioznom pokušaju narušavanja dijela bosansko-hercegovačke kulturne baštine?

Sevdalinka kao lirska i melo-poetska narodna tvorevina u ovom obliku svojstveno pripada teritoriju Bosne i Hercegovine i Sandžaka, a smatra se da je nastala dolaskom Osmanlija na ove prostore. No i to je upitno, jer ima i drugačijih mišljenja zasnovanih na relevantnim izvorskim podacima. Opisuje melanholiju, odnosno čežnju za ljubavlju, tugu i bol i ne samo to. Sevdalinka ne sadrži nikakav senzacionalizam u sebi, a još manje neke neprimjerene pojave, jer da je u tekstovima sevdalinki tih elemenata, ona ne bi nikada dobila vrhunski kvalitet koji ima kao lirska narodna pjesma. Međutim, u posljednje vrijeme joj se, upravo, te osobine zlonamjerno pripisuju samo zato da bi se ona učinila lošom pjesmom koju narodu treba omrznuti. To se odavno radilo u javnom prostoru putem javnih

elektronskih medija, a evo počelo se pojavljivati u pojedinim tiskanim medijima i na portalima.

Temu je otvorila ova srbijanska scenaristica u egzilu koja je na svom Facebook profilu napisala kako se u sevdalinci "Suljagina Fata" pojavljuje i veliča pojavni oblik silovanja: Citiram filozofa, prof. dr Esada Bajtala koji kaže: "Od manje poznatih naučnih saznanja, danas eto saznajemo da je Suljagina Fata silovana, a to silovanje i u sevdalinci opjevano. Dr Himzo Polovina, koji je snimio ovu pjesmu, je, inače, bio ljekar, neuropsihijatar, i sasvim je sigurno da dobro razumije o čemu pjeva. "Čistoća" ove sevdalinke dovedena je u pitanje, te su rasprave o tome da li ona zapravo sadrži opise silovanja okupirale javni prostor. Prije se znalo koja je granica fizičkog dodira".

On dalje kaže: citiram: "Silovanje je za to vrijeme vrlo težak pojam, a kamo li kao praksa. Sevdalinka se pojavila prije četiri - pet vijekova. Dakle, u vremenu vrlo snažne islamske moralistike na djelu. Kad djevojke i momci tog vremena igraju u kolu, ne drže se za ruke nego je između njih maramica koja se zvala rubac. Dakle, drže se za maramicu kako ne bi došlo do dodira. Dodir između djevojke i momka onemogućava njoj udaju za bilo koga drugog, osim za onoga koji je uspio da je dodirne. To su mangupi znali iskoristiti tako što bi izrežirali ovu scenu dodira u tijesnom sokaku. Dovoljan je bio jedan svjedok. Na ovaj način mogli su dobiti onu koja njih nije htjela. Samo se dotle moglo ići. O silovanju se nije moglo razmišljati u kontekstu takvih moralnih pravila i tako "tvrde" moralne prakse", završen citat.

U ovom tekstu pažnja je usmjerena na pomenutu sevdalinku. Naime, pažnju zaokupljaju četiri posljednja stiha ove pjesme, a scenaristica Biljana Srbljanović preko njih smatra da su baš ti stihovi naročito problematični, jer se prema njenom mišljenju, govori o izvršenom silovanju djevojke.

"Haj, prevari se Suljagina Fata
Haj, prevari se, žalosna joj majka
Uđe Fata u magazu sama
Za njom uđe Mujo, zamandali vrata".

Šta vi mislite, može li jedno takvo mjesto (magaza) biti mjesto silovanja?

Nemoguće je da se čin silovanja uistinu dogodio zbog etike koja je vladala tokom osmanlijske uprave. Tada djevojkama nije bilo dozvoljeno kretati se bez pratnje. Ako je to i uspjela uraditi, ne znači da je momak prisilio na taj nemoralni čin.

Opet citiram gospodina prof. Bajtala: "To je potpuno besmisleno. Prvo, sam stih to ne dozvoljava. "Uđe Fata u magazu "sama". Šta znači sama? Sama, bez majke, tetke, strine... To je nemoguće. One nisu same hodale u 15. ili 16. stoljeću. Uvijek su bile u pratnji majke, oca, brata, strine, starije jetrve itd... Neko je tu morao biti. Drugo, i ako je ušla sama, onda je to bilo dobrovoljno. To ne znači da je Mujo zgurao u magazu ili nešto slično. Dakle, ovdje se radi o totalnom neznanju takve vrste kazivanja i on navodi još jedan primjer koji glasi, "Pošetala Adila na vodu, pa za njom prist'o neki delija, a za delijom ide njena majka i kaže njemu ovako: "Vrati se nazad, luda mi je i nejaka mi je. Hoće li mi se dijete prepasti? Tako ona njega odvraća od te pratnje. A on kaže: 'Hajd otale, Adilina majko. Kako ti je luda i nejaka? Sinoć mi je na krilu sjedila, brojila mi puca niz

njedarca, a ja njojzi po grlu đerdane".

Smatram kako i ovaj primjer pokazuje da čin silovanja ni u kom slučaju nije mogao biti ostvaren. Riječ je isključivo o maštariji, odnosno fantaziji.

Kakvo krilo, kakve puce, kakvi đerdani u tako moralno stroga vremena? Naravno da nije moguće nego je na sceni nešto drugo. Pusta želja, mašta koja se ne predaje pred stvarnošću. Djeluje mašta koja, kao nestvarni dodir sa svijetom, preuzima na sebe ono nemoguće. Željom vođena riječ samo je zamjena za stvarni događaj. Dakle, to je uživanje u govoru o užitku", govori prof. Bajtal. Završen citat.

Postoje mišljena da je nečija ideološka zadaća, možda da dovede ključni kulturni segment Bosne i Hercegovine u pitanje, da oskrnavi i obezvrijedi sevdalinku. Želi da je prikaže na način kao pjesmu loše osobenosti i loših osobina, a to sevdalinci ne pripada. Nema silovanja, nema ničega. Silovanje ne bi moglo proći neprimijećeno. Mrtva glava bi pala kad bi to neko napravio. Takva stvar ne bi mogla biti samo stih u pjesmi. Silovanje u sevdalinci je erotska izmišljotina i to je nešto što je neostvariva želja. Riječi su ponekad samo idealno stanje nečije želje i ništa više. Pošto se želja iskazije jasnim jezičkim izrazom, onda se pojavljuje i mogućnost različitih interpretacija.

Citiram prof. dr Bajtala: "E sad tu dolazimo do ključnog stava: Imam pravo da tumačim kako hoću, jer građa je naprosto takva. Međutim, imati pravo i biti upravu su dvije potpuno različite stvari. Svako ima pravo, a upravu je onaj koji ima logiku za svoje iskaze" objašnjava prof. dr Bajtal. Završen citat.

Medijsko i internetsko preoblikovanje sevdalinke je dobrano prisutno.

Internet je dao šansu svima da nešto govore javno, a mnogi to čine skriveni pod šiframa. Dakle, ovo možemo razumjeti kao mogućnost i fenomen širokog medijskog ludila. Sad se samo postavlja pitanje treba li ozbiljno shvatati nekog ko nema hrabrosti da se potpiše vlastitim imenom?

Pored već rečenog o ovoj sevdalinci, sad možemo kazati i još nešto. Sevdalinka je svojevremeno imala i terapijski smisao, kao što su to imale stare pjesme ilahije i kaside, a o čemu govori prof. Mehmed Bajraktarević. "Onaj ko pjeva, oslobađao se unutarnje tenzije i bola". Tako su se djevojke i momci, pjevajući pjesme sevdalinke, praznili zbog neispunjenih želja.

Prema sevdalinci se nekada ranije niko nije odnosio tako neodgovorno i optužujuće, vrijeđajući i ponižavajući ovu vrijednu melo-poetsku tvorevinu kao što se to čini sada. Ali za nju je književna kritika još odavno rekla da, kao poezija, spada u sam vrh svjetske narodne lirike. Tim melo-poetskim, zlata vrijednim zadatkom, otišla je puno dalje od naše države i to u vrijeme kada nije bilo radija, televizije, telefona, interneta i sličnih drugih savremenih mogućnosti. Tako je preko Crne Gore, Srbije, i drugih daljih zemalja doprla vrlo daleko i to putem različitih načina, oblika i varijanti. Njena šifra, koju nosi njena melodija, je uspjela da je gurne na kraj svijeta. Ljudi su je pjevali bez razumijevanja teksta, jer su imali taj osjećajni odnos preko melodije koji govori da se tu radi o snažnoj ljubavi, ljubavnoj čežnji, često i o ljubavnom bolu i bolu, uopće, a sve to na jedan senzibilan način. Ponovo citiram prof. Bajtala: "Sevdalinka, sarajevska Hagada i bosanski stećci su tri ključne tačke koje Bosnu čine Bosnom. Sevdalinke osim u Bosni i Sandžaku više nigdje nema. Potekla je odavde, a nema gdje nije bila slušana.

Oni koji napadaju sevdalinku to čine iz stvarnog psihološkog stanja koje se, to je izvjesno, politički nameće: negiraj sve što je bosansko! Neki ovo rade svjesno, a neki su možda i dobro plaćeni da to čine", završen citat.

Na kraju da kažem i ovo. Muzika je nematerijalna, neimitirajuća i univerzalna vrijednost i po tome se apsolutno razlikuje od svih drugih vrsta umjetnosti, jer je ona produkt duše i njenog stanja, a nikako produkt materijalnog umjetnog stvaralaštva koje je okom vidljivo ili na neki način opipljivo, ali je umjetničko, odnosno umjetnost.

NAPADI NA SEVDALINKU I NJENO KVARENJE

Prema sevdalinci se, nekada ranije, niko nije odnosio tako neodgovorno i optužujuće, vrijeđajući i ponižavajući ovu vrijednu melo-poetsku tvorevinu kao što se to čini sada. Veoma je opravdano pitanje zašto se to čini? Ali, jednostavan je i odgovor. Preko negiranja sevdalinke, kao i preko negiranja mnogih drugih vrijednosti u današnjoj stvarnosti, negira se prije svega Bosna. Negiraju se Bosanski jezik, Bošnjaci kao narod, jer smo mi u svijesti nekih muslimani što je jednako vjerska grupa. Za Mešu Selimovića se govori srpski je pisac, isto i za Derviša Sušića, Ćamila Sijarića, Skendera Kulenovića, a također, i za Safeta Isovića da je srpski pjevač i puno toga još. Neko hoće da negira i to malo što je uspjelo da se sačuva i spasi.

Sevdalinka neće biti uništena, ali će sasvim sigurno ponovo biti pjevana zato što ima stvarnu i veliku lirsku i muzičku, bolje reći melo-poetsku vrijednost i što je našla mjesto u udžbenicima i literaturi za sve nivoe obrazovanja. Uz to, u njoj se svako može prepoznati.

Sasvim sigurno je da će doći vrijeme, kada će se pojaviti neko ko će sevdalinku pjevati makar približno Safetu ili Zaimu, Zehri, ili Himzi, Zori itd. i na taj način je približiti ljudima. Potvrda tome je, na našu sreću, što se pojavljuju mladi dobri pjevači: Eldin Huseinbegović, Alma Subašić, Elma Hadžić, Azra Husarkić, Hamza Šantić, Sadik Hasanović, Sanjin Berbić, Damir Galijašević, Vedin Mustafić, Merima Džafić, Emir Grahić i drugi. Međutim, mnogo više zabrinjava to što nema više stručnih ljudi, etnomuzikologa i muzičkih učitelja i producenata poznavalaca sevdalinke, kakvih je bilo ranije: pok. Jozo Penava, rahm. Ismet Alajbegović Šerbo, rahm. Zaim Imamović, rahm. Omer Pobrić, pok. Rade Jovanović, pok. Beluš Jungić, pok. Zvonimir Nevžala i drugi, da mlade upute u pjevačke vještine i muzičke vrijednosti sevdalinke. Zahvaljujući mladima sevdalinka neće nestati uprkos svim nastojanjima koja su i sad u igri: omalovažavanje njene melo-poetske vrijednosti, pogrešna interpretacija i mijenjanje teksta, naprimjer. Nema za te pojave nikakve valjane ni osnove, ni argumentacije, te za takav način tumačenja pjesme sevdalinke.

Pored sevdalinke "Lijepi li su mostarski dućani", o kojoj je prethodno bilo govora, ima još mnogo sevdalinki

kojima se pripisuju neke osobine koje uopće nisu u duhu bosanske lirske narodne pjesme. Ali je sevdalinka, ipak, ključ i vrh bosanske kulturne baštine i sve one odreda tretiraju vrhunske vrijednosti, kao što su: moralnost, etičnost, tradicionalnost, običajnost, kulturalnost, porodičnost, ambijentalnost, ljepota stiha i ljepota melodije, te im je veoma teško pripisati nešto što iskače iz tih vrijednosti. Ako se to i dogodi, to je samo rezultat namjere i tendecioznosti. Kao što smo već rekli, osnovni cilj u tom slučaju je omalovažiti nosioce tradicije i vjekovne kulture, te omalovažiti značaj te pjesme. Da ne bude nikakve zabune, to se radi i sa vana, ali i iznutra. Sevdalinka se može uspješno oduprijeti napadima s vana, jer je to najčešće plod neznanja, nerazumijevanja, a ponajviše zavisti.

A sada ću se kratko osvrnuti na direktno kvarenje i omalovažavanje melopoetske vrijednosti u sevdalinci koje se događa iznutra što je mnogo opasnije i učinkovitije od vanjskog napada. Za primjer ću uzeti tri pjesme u kojima se ide dotle da direktno udaraju na moral, tradiciju, običajnost i kulturu žene Bošnjakinje, te da se promjenom samo jednog izraza u stihu mijenja cjelokupni smisao i stiha i pjesme u cjelini. To su pjesme: "Vezak vezla Omer-begovica", pjesma "U haremu Aziz Abdulaha" i pjesma "Muju majka luda oženila". Ako neko pokuša da brani devijacije u ovim pjesmama i način na koji se te pojave ispoljavaju, on zaista nije u pravu i ozbiljno nanosi štetu ugledu, ženskom ponosu i vaspitanju žene Bosanke, prije svega Bošnjakinje koje su u vrijeme nastajanja ovih pjesama, a to je početak prošloga vijeka i malo kasnije, zaista držale do vrhunskih moralnih, tradicionalnih i porodičnih vrijednosti.

Pjesma "VEZAK VEZLA OMER-BEGOVICA", koja tekstom sasvim odudara od do sada izrečenih vrijednosti, je jedna od njih. Ovu pjesmu pjevaju: Smail Mehurić (video zapis), Mile Janjić (audio zapis), Vanja Muhović (video zapis) i Rajko Simeunović (video zapis). Pjesma je najvjerovatnije nastala početkom prošloga vijeka, moguće je i ranije, a izvedba Smaila Mehurića datira iz vremena od prije devedeset i nekoliko (90+) godina. Koliko god joj se pripisivao šaljiv tekst i šaljiv način pjevanja, ona je stvarnom i donekle skrivenom porukom i poukom najmanje šaljiva pjesma. Tekst i meodija, bez obzira ko je autor ili kreator teksta, duboko zadire u tradiciju, kulturu i etiku koja je bila veoma važna karakteristika tog vremena i prema kojoj su se tada ponašale sve muslimanske žene na prostoru Bosne i Sandžaka.

Sjetimo se načina odijevanja u tom vremenu: crnih mahrama preko lica (peča, feredža) i dimija, sjetimo se igranja u kolu kada nije bilo uopće dozvoljeno da se momak i djevojka drže za ruke. Dakle, žene tadašnjeg vremena, koje su dobrovoljno prihvatale takav način ophođenja u društvu i znale zašto to rade i zašto trebaju poštovati već pomenute tradicionalne vrijednosti i tadašnje standarde, tadašnje običaje, ponajprije odnose u porodici, tekst ove pjesme i njegovo javno prezentiranje i danas ih posramljuje i vrijeđa. Pored već rečenog, pjesma, kako je pjevaju pojedinci, na vrlo nemoralan način zadire u ličnu slobodu,

osobenost i svjesnost žene, a posebno narušava one porodične vrijednosti za koje nije bilo prostora i mogućnosti da se događaju, mijenjaju ili čak dogode. Nezamislivo je i krajnje drsko i bezobrazno da Omer-begov sestrić ima bilo šta sa daidžinom ženom begovicom, osim da je duboko poštuje kao dajnicu, jer je ona član porodice. Uz sve rečeno, ne možemo, a da se ne osvrnemo na terminologiju u ovoj pjesmi. Ona je toliko slobodna i bestidna da ne može ženskog slušaoca ostaviti ravnodušnim i neposramljenim: puca li ti jelek na plećima, tresul ti se dojke na prsima, spadaju li gaće sandalije, da bi na kraju došlo do vrhunca u bezobrazluku i nemoralu koji se provlači kroz pojedina

pjevanja pjesme: već mi kuca satić pod učkurom, crven satić u mrkoj kadifi, ti ponesi mlađana ključića, ne bil kako satić popravio. Mislim da ovome ne treba nikakav poseban komentar, jer tekst sve govori.

U kritičkom osvrtu možemo da govorimo i o pjesmi: "U HAREMU AZIZ ABDULAHA". Ja ne znam ko je autor teksta koji uz saz pjeva gospodin Rajko Simeunović, ali znam ko je stvarni autor teksta ove pjesme (Safet Kafedžić) koju u originalnom tekstu pjevaju rahm. Safet Isović, Šefćet Hamidović Ringo, Hamid Ragipović Besko i Ferid Avdić, za koje mislim da su osim Safeta najautentičniji živi pjevači sevdalinki. Pomenuta verzija pjesme u izvedbi sazlije Rajka Simeunovića je iritantna zbog teksta i zbog muzičke obrade istog. Slušajući izvedbu i verziju ove pjesme u njegovoj interpretaciji, koja nije ni slična originalnom tekstu, čujemo i odmah zapažamo da ima izraza koji kvare izvornost teksta i njegovu vrijednost. U pjesmi se neočekivano pojavljuju imena Zahida i Aiša kojih u originalnom tekstu nema, tamo je samo ime Fatima. To je jedino ime koje se u originalnom tekstu javlja između trista šezdeset i pet (365) djevojaka. Izraz "bula", koji se u ovoj varijanti javlja, u originalnom tekstu, takođe, ne postoji. Kreator ili autor ovog teksta ili ne zna značenje izraza "bula" ili je tendeciozan, upravo, znajući njegovo značenje. Ovo je dvoznačna riječ turskog porijekla i ima je u Bosanskom jeziku. Prvo značenje ovog izraza se odnosi na vjerski poučenu ženu koja na tevhidima uči prikladne kur'anske dove za dušu umrloga i ilahije i izraz se uvijek izgovara sa poštovanjem prema toj osobi. Nevjerovatno je da se tako nazvane žene u tolikom broju nalaze u haremu i čekaju na red za izlivom ljubavnih osjećanja. Neko može sad postaviti pitanje šta je to harem? I ovo je riječ turskog porijekla, ali se udomaćila i u Bosanskom jeziku i ima tri značenja. Prvo značenje ove riječi je vezano za kuću kod muslimana i to je dio kuće u kojem su se okupljale samo žene, a muškarcima je tamo bio strogo zabranjen ulaz. Drugo značenje mu je mnoštvo ženske djece u muslimanskoj porodici. Treće značenje se odnosi na ograđeno dvorište oko džamije ili drugog vjerskog objekta u čijem se jednom dijelu nalaze mezari, najčešće vjerski zaslužnih ljudi. Da se opet vratimo izrazu "bula". Prvo smo značenje već odgonetnuli i objasnili. Međutim, ako to znamo, pitamo se šta je to drugo značenje ovog izraza? Ispravan izvorni izraz podrazumijeva ženu muslimanku u dimijama pokrivenu feredžom. To, uopće, ne bi bilo problematično da se taj izraz, šta god on značio, ne upotrebljava u podrugljivom tonu i sa jedinim i lako prepoznatljivim ciljem da se žena muslimanka omalovaži, ponizi i učini manje vrijednom. Ovo tumačenje bi se moglo pripisati pomenutoj verziji pjesme izvedenoj uz saz. To čine i sami muslimani i to oni koji misle da je time sloboda žene muslimanke ograničena, da ne kažemo, ugrožena. Ja se sa takvim mišljenjem nikako ne mogu složiti, a takvo moje mišljenje potvrđuju same žene koje, baš tako odjevene, danas sretamo na ulici, u prodavnici, u školi i na svakom drugom mjestu i ni po čemu se apsolutno ne ponašaju drugačije od žena odjevenih na drugi način. Ono što treba da zabrine sve nas jeste činjenica da nedobronamjerni i tendeciozni ljudi iz susjedstva koji ne prave razliku između značenja ove riječi, već u okviru dobro osmišljene, pripremljene i sveobuhvatne strategije za podrugivanjem i omalovažavanjem nastoje da potru sve što je bosansko ili asocira na bošnjaštvo i bosanstvo. Primjera za to imamo kolko god hoćete, ja sam već neke ranije naveo, jer nipodaštavati nečiju kulturnu baštinu, tradiciji, običaje, etički skladan princip, znači omalovažavati i nipodaštavati identitet jednog cijelog naroda. Zato je nužno o tome stalno voditi računa, jer se branjenjem kulturne baštine jednog naroda, zapravo, brani identitet jednog naroda.

Ne možemo ništa zamjeriti pjevačima treće generacije kada pjevaju pjesme na nove tekstove, a tu prije svega mislim na Šerifa, Nihada, Šiketa, Hakalu, Hazreta, Ferida, Halida, Riza, Dika i mnoge druge. Svi oni uglavnom pjevaju novo-napisane i novo-komponirane pjesme i uglavnom to dobro rade, ali pitanje umjetničke, muzičke i tekstualne vrijednosti tih pjesama je dosta upitno. Možda se i iz tih pjesama pojavi pokoja koja će ostati zapamćena i dugo pjevana. Međutim, kad pjevaju prave sevdalinke, uvijek se tu javi poneki problem. Ili se mijenja tekst, ili melodija, ili aranžman i instrumentarij, zatim pogrešno akcentovanje, miješanje ijekavice i ekavice, čime itekako pokvare i svoje pjevanje i samu pjesmu. To su ti napadi sa prostora u kojima sevdalinka vijekovima opstaje kao prvorazredna narodna pjesnička vrijednost, dakle, kvarenje iznutra.

Ono što je mnogo opasnije po ovu melo-poetsku vrstu i od čega se teško brani, jesu baš ti napadi. Kvarenjem tekstova i mijenjanjem melodija ona je zaista dobrano uzdrmana. Ovdje želim naglasiti još nešto. Niko nema ama baš ništa protiv novih stilova i muzičkih izraza, ali neka se to ne radi na sevdalinci koja je uokvirena i melo-poetski zaokružena i zašto to mijenjati i kvariti. Uspostavljeni standard kao vrhunac vrijednosti u sevdalinci ničim i nikako ne bi trebalo da bude narušavan. Neka mladi stvaraju nove tekstove, nove melodije, nove aranžmane, ali neka se ne koriste onim što je jednom zaokruženo i zapisano kao vrhunac u kulturnoj baštini Bosne i Sandžaka, već neka prave nešto sasvim novo što do sada nismo imali u kulturnoj baštini. Utisak je da mladi nemaju za to ni dovoljno znanja, ni dovoljno ideja, ni dovoljno hrabrosti, ni dovoljno inicijativa i samoinicijativa, pa ni želje, čast i poštovanje porijetkim izuzecima.

Takođe, sam pjesmu "Majka Muju luda oženila" uzeo kao primjer da pokažem koliko samo jedna promijenjena riječ u prvom stihu, a time i u samom nazivu pjesme, može da promijeni smisao i stiha i same pjesme. Preslušao sam ukupno deset snimaka različitih pjevača i oni bez izuzetka prave istu neoprostivu grešku. Umjesto pridjeva "luda" u značenju i suviše mlada, svi upotrebljavaju pridjev "mladog". Umjesto da pjevaju kako je u vjekovno starom tekstu koji ima veoma određeno značenje i smisao, oni su izraz "luda" zamijenili izrazom "mladog" bez obzira što se ostatkom teksta pjesme ukazije na sve ono što se ne veže za izraz "mladog" već za izraz "luda". Mlad je i onaj koji ima petnaest godina i onaj koji ima dvadeset, dvadeset pet, ili trideset godina. Pitanje je da li bi onaj od dvadeset pet ili trudeset godina plakao u đerdeku i tražio majku da mu kaže šta treba da radi. Ja mislim da to nikad ne bi uradio, ali Mujo plače i traži staru majku. Šta mislite zašto? On je i suviše mali, nedorastao i neformirana ličnost, nejak i slabašan i nesiguran u sebe, bez ikakva životnog iskustva da bi razumio ukupnu situaciju oko sebe. Eto zašto je onaj koji je nekada davno spjevao ovu pjesmu upotrijebio izraz "luda", jer da ga je zamijenio atributom "ludog" ili "mladog", "Majka Muju ludog oženila", to bi značilo nešto sasvim drugo. Sve ovo govori u prilog činjenici da tekst treba znati i razumjeti, inače, greške su neminovne. Muju "luda", asocira na suviše mlad, neiskusan, nejak i zbunjen, bez iskustva, dok drugi izraz "mladog" označava momka u mladosti, bez konkretnog sigurnog znanja u kojoj je dobi mladosti. Međutim, na moj upit pjevaču zašto mijenja izraz, svi pjevači, učesnici su odmah graknuli braneći pjevača koji je pjevao, a nisu branili originalnost i jasnoću teksta ove pjesme.

Dalje, ova pjesma po strukturi, motivu i tematici se veže za one karakteristike koje obilježavaju baladu i dijelom romansu. Pravi naziv pjesme već znamo, ali je pjevači: rah. dr Hašim Muharemović, Avdo Lemeš, Fadil Gačić, Rajko Simeunović, Muhamed Pašić, Bejto Ferhatović, rah. Emina Zečaj, Enes Imamović, rah. Behka i Ljuca, te Damir Imamović pjevaju svako na svoj način u i različitim tekstualnim oblicima. Osim Damira Imamovića, koji u dvije interpretacije upotrebljava i jedan i drugi izraz, svi drugi pjesmu započinju stihom "Majka Muju mladog oženila". Da li neko sada sa sigurnošću može ustvrditi koliko je Mujo bio mlad? Ostatkak pjesme šaraju i drugim izrazima, pa čak i stihovima. Izraz "mladog" pokazuje da je Mujo mlad i ništa više od toga, a izraz "luda", već smo objasnili, da znači mnogo više od suhoparnog uzraza "mladog". Izrazi koji se različito javljaju u daljem tekstu su: šargija, duvak, sedefli tambura, tanbura, đerdek, đerđef, tenešir, zatim stihovi "na silu mu djevojku dovela, sada meni moja Hasna veli", bez prethodno vezivnih stihova, zatim "da l moj Mujo drugu dragu ljubi, U grudi se nožem (ljućem) udario" u kojima se u potpunosti gubi tekstualna i logička veza. Mujo uz sedefli tamburu pjeva pjesmu o djevojci koju voli (Hasna), a ne o djevojci koja mu je na silu dovedena.

Izgovor kako će na koncertu u Sloveniji pjevati "luda", šta će Slovenci o tome misliti, a ja sad pitam sve pjevače, da li Slovenci znaju šta je đerdek, šta je duvak, šta je tenešir, šta je đerđef, šta je sedefli, osim ako nisu iz Bosne ili iz Sandžaka. Zašto bi im onda bilo nužno objašnjavati značenje izraza "luda". Da li je nužno objašnjavati nekom značenja svih ovih izraza, a svi se u pjesmi javljaju. Ja mislim da nije. Ko želi da sazna, on će to lako saznati, a ako želi da čuje samo pjesmu, on će je poslušati i to mu je dovoljno. Koliko mi danas slušamo pjesama sa drugih prostora čiji tekst i izraze uopće ne razumijemo, ali formiramo stavove i mišljenja o kvaliteti pjesme: odlična, prava, svaka čast i sl. npr.: "Dilayla"- na engleskom, "Podmoskovske večeri"- na ruskom, "Ljulje mir"- na albanskom, "Pogledaj me Anadolko"- na turskom jeziku idr.

Pored ove pjesme ja ću navesti još nekoliko primjera, ali ih neću komentarisati, o tome možemo nekom drugom prilikom. Evo njihovih naziva: Mujo kuje konja po mjesecu, Trepetljika trepetala (Treptelija ili Trepetlija trepetala), Tamo dolje niz mahalu, Vasvija hćeri majčina, Moj dilbere, Vrbas voda nosila jablana (narodne), te Na đerđefu vezak veze Fata (Mile Bogunović), Stara staza (Nikola Škrba), Negdje u daljine (Rade Jovanović), Sjećaš li se kad si lani (Musa Ćazim Ćatić), Kona na bunaru (Safet Kafedžić), Kraj mezara majka plače (Jozo Penava) itd. Dakle, tekstove pjesama kojima se autor zna (u zagradi su imena i prezimena autora) nije nikako dozvoljeno mijenjati bez autorove saglasnosti. ◆

KISMET

U priču ti ostalo - narodna izreka

Odavno silnijih svatova u plavski kraj iz Bihora ne dođe. Zadovoljstvo da od čuvena roda djevojku uzimahu, pokazivahu na konjima, pod kojima se zemlja tresaše. Razvijeni barjak, pjesma i igra, ukazivahu na radost. Nikakvo bešare nije upućivalo da će Sulja nešto omesti, da po meraku, uda svoju najstariju ćerku Šefku. Danima su pred svadbu, starije hanume učile njegovu najmlađu Umihanu, da svadbeni cvijet na desnu stranu kači oženjenim muškarcima i udatim ženama, a na lijevu, momcima i djevojkama, u čemu će joj, dodavanjem cvjetova sa bakarne tablje, pomoći sestra od daja.

■ Piše: **Senada Đešević,** profesor

Nakon ispušene cigarete, ispijenog šerbeta i kahve, ispaljivanjem kuršuma iz ljevora, stari svat dade do znanja, da je Šefka, od danas, za navijek, njihovo čeljade.

- Majko, Umihana. Đe je, Umi....? Usred riječi, pucnji prekidoše Šefku. Ne čekajući majčin odgovor, ljuta na sestru, odlučno uze uzdu u ruke i ne okrećući glavu na dozivanje rodbine, pope se na konja i suznih očiju i zebnjom u srcu, krenu sa svatovima ka Bihoru.

Prosipajući vodu iz ibrika za svatovima radi napretka, Suljovica osjeti nesnosnu mučninu u utrobi.

- Na hajr i na dobro. Oljedi' se. Samo da se s lakotom ovo danas okonča.

Po završetku kićenja svatova, prikupljeni novac Umihana podijeli sa sestrom. Svoj dio umota u svilenu maramu i ostavi u mazgali. Sva usplahirena, istrča iz kužine da se pozdravi sa sestrom u oboru, koju braća već bijahu izvela i predala đeverima. Trčeći niz usku putaču, zli usud je ne mimoiđe. Zalutalo zrno pogodi djevojčicu pravo u tjeme. Ne ispuštajući svadbeni cvijet iz ruke, kao pokošena pade na travu. Rumena krv šiknu, na tek pronikli božur i selim, ostavljajući za sobom nevine, dječije snove.

Dok su svatovi, zadivljeni mladinom ljepotom, uveliko hrlili ka bihorskom selu, Suljovica se, nakon svog junaka, za sofrom obrati sretiocima:

- Fala vi svijema. Nikat zla nemalji. Zdravlje i napredak imalji, što dođoste da ni uveljičate vesejlje. Krijući suze u očima, prinese tepsiju sa hačajlijom i nastavi:

- Moja Šefka, nafaku i seljamet imala. Nikat mi riječ nije povrnula.

- De! Uzmi zalagaj ljeba. Zamrije. Evo neki dan ništa nijesi turila u usta. – nudeći je da jede sa njima, prekidoše je musafiri.

- Samo vi jeđite. Loj vi se obreo, dabogda. Srce mi je puno kad ju s meljajćadima ispratismo. Halaljite, odo' da napojim stoku na močilo. Vas dan, nemade ko da ji pušti. I hajvan ima dušu. – zatvarajući vrata za sobom, namjesti šamiju i izađe iz sobe. Nemir koji osjećaše u duši, ne dade joj mira. Rikanje žedne stoke još veću zebnju stvori u njoj. Podižući pantolače da ih ne okalja u baruštini ispred hizbe, primijeti crvenilo pomiješano sa džifom od gnoja, koje se slivaše na ćošku od kuće. Prestravljena, pohita, tragom krvi. Brišući znoj sa čela noge joj se odsjekoše u koljenima. Zadihana, ispred kužine ugleda tijelo, koje širom otvorenih očiju i osmijehom na licu, ležaše u lokvi krvi.

- Sineeee! Sine, mooooj! – ostajući bez glasa u grlu, nesrećna žena sa glave zbaci rešmljenu šamiju i snažno poče da čupa svoju brenovanu kosu. Gušeći se u bolu, ne gledajući ima li koga u blizini, silno zgrabi svoje dijete i odnose ga u

hizbu. Kupajući ga svojim suzama, spusti ga nježno u jasla i pokri sijenom. Mada joj je srce iz srca iščupano, njen fis joj ne dozvoli da zli kismet prekine započeto veselje, taze prijateljima. Pustiće da joj, po adetu, u novom domu sjutra ćerka predvori, pa će šturni haber i breme koje će nositi dva dana rastelaliti čeljadima**.**

Čekajući ženu da mu opere noge, Suljo se zahvaljivaše Allahu koji mu pomoga da Šefku razilakom da, i svima, koji, bez ikakve hilje dođoše da je isprate i ispoštuju domaćina, kakav je on bio. Uspravna, sa leđenom i brzinom punim vode u rukama, Suljovica uđe u sobu. Nikakvim išaretom ne dade do znanja starješini kuće, kakvu žalost krije u grudima. Dok mu je izuvala vunene čarape, Suljo je priupita:

- Ženo, đe je Umihana? Dva dana ju ne vi..?

- Ljegla je da spava. Maksum je to. Umorila se kiteći svatove. – prekide ga i nastavi nježno da mu trlja noge, kako je to uvijek činila.

Suljo klimnu glavom, i, nakon što mu žena portikom obrisa noge, opruži se na pustaćiju koliko bijaše dug i širok. Što od umora, što od višednevne gužve, ubrzo zahrka. Znajući da će mu to biti posljednji san koji će odspavati punog srca, Suljovica ga pokri ponjavom i ne dirajući ga do zore, ostavi da spava.

- Neka ji, neka spavaju. Umorni su, ljelje mene. Stariju šćer ispratismo kako basta našoj kući. I mlađu će majka, šutra ispratit. Ovo će joj biti prosidbaaa. Kanaaaa. Udajaaaa. Koljijevka đeciiii. Sve će joj majka odjednom. - redila je Suljovica tihim glasom, dok je namještala postelju svojoj ćerki ka kibli. Iz sloga izvuče tkano janje koje prebaci preko šiljteta i prekri rakamljenim čaršafom od kamrika, pripremljeno za Umihaninu udaju. Nakon što preklanja sabah, otključa ključanicu na vratima i uputi se ka hizbi. Već pri samom pragu osjeti težak vonj ustajale krvi. Uzevši u naručje svoje čedo, privi ga uz grudi i milujući je, unese u kuću. Pritom joj padoše na um posljednje ćerkine riječi

prije svadbe, koje joj, još više razdrobiše lubinu:

- Majko, hoće lj' se pominjat, ova dan, i hoće lj' u priču ostat'?

Prije no što položi tijelo nasred janjeta, očešlja joj gustu, crnu kosu, natopljenu krvlju i obuče haljinicu od cica, koju joj je ručno sašila za Šefkine prvičare. Preko stomaka joj položi makaze, radi sprečavanja naduvanja stomaka. Izvezenim jorganom, koji je u spremu donijela, pokri mejta, preko kojeg stavi tespih. Vadeći šamiju iz sehare, kojom planiraše da prekrije Umihanino lice, sačeka prve zrake sunca da ga posljednji put svojom toplinom pomiluju.

Znajući da je Šefkino dvorenje u Ademovih predstavljalo završetak svadbe, uzdišući, sjede više Umihanine glave i poče da tuži:

- Sineeee, kako te pogodi proljećna strijelaaaa!? Kako ukahnu majku, rano mojaaa?

Nikada, do tog jutra, Suljo nije prespavao sabah. Tiho ženino naricanje, u snu ga probudi. Bacivši sa sebe ponjavu, skoči sa pustaćije. Izbezumljen, gurnu vrata od sobe i imade šta da vidi. Nasred sobe mejt, više glave, Suljovica tuži. Misleći da je vesvesa, trljajući oči, podiže šamiju i razgoropađenih očiju ugleda blijedo lice, na kojem je nevini osmijeh njegove miljenice, pokazivao znake zadovoljstva. Tražeći očima odgovor, nesvjesno poče učiti El-Fatihu.

Crni haber se brzo ču. Rodbina, Šefka sa domovinom, komšije, prijatelji, okupiše se na Suljovo ognjište. Sehireći se, gologlave žene usput stavljahu šamiju na glavu, i zdraveći Suljovici glavu, prenraženo počeše da sjedaju oko mejta.

- Otužite mi juuuuu! Ne mogu više, ljelje meneee! Ovo joj je zadnje! Ljiše mi ostatka i tice u goru, danas mi se kuća ugasila! Jedna za drugom, tužilice su se ređale da otuže maksuma, dajući prednost hadžijinicinim dovama, koje će joj olakšati put ka ahiretu. Pocrnjela u licu od nespavanja i ugase kakva ih je snašla, ucveljena majka nije zaboravila da se zahvali svima koji dođoše na posljednji ispraćaj njihove ljubimice.

Spuštajući sa tabuta mejta na tahte, iz groba se pojavi nur, koji će vjekovima obasjavati očajno majčino lice, noseći Umihaninu priču, koju, i poslije toliko godina, valjaju talasi Plavskog jezera.

Priča je napisana po kazivanju mog rahmetli oca, Etema Markišića. Inspirisana je istinitim događajem koji se desio u Plavu u 20. vijeku. U njoj su očuvane sve jezičke osobine plavsko-gusinjskog kraja, kao i običaji, tradicija, kultura i žena/heroina jednog naroda.

Senada Đešević, profesorica crnogorskog-srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika i književnosti, rođena je 1967. u Vojnom Selu kod Plava, gdje je završila prva četiri razreda osnovne škole.
U Plavu je završila druga četiri razreda osnovne škole, kao i srednju školu. Visoko obrazovanje je stekla na Filološkom fakultetu u Beogradu, odsjek za srpskohrvatski jezik i južnoslovenske književnosti.
Profesorica je odavno prepoznata kao nastavnica čiji je rad sa učenicima kako u učionici, tako i van učionice, prepoznat ne samo u državi, već i u regionu.
Promovisala, lektorisala i objavila je brojne stručne radove, osvrte zbirki kratkih priča, romana poznatih ličnosti, autobiografija, zbirki pjesama u časopisima i zbornicima u zemlji i inostranstvu.
Na nivou države organizovala je brojne manifestacije, okrugle stolove, tribine, ogledne časove, pozorišne predstave.
Učestvovala je u mnogim međunarodnim i državnim projektima.
Radi na usavršavanju nastave kroz razne seminare, projekte, radionice, kurseve.
Osnovala je klub filantropa „Solidarnost je naša vrlina". Snimila je amaterski igrani film sa učenicima iz JU SMŠ „Bećo Bašić" iz Plava, 2016. (u trajanju od 90 minuta), pod nazivom „Mi djeca sa stanice Zoo."
Režirala je osamnaest pozorišnih predstava.
Od 2009. godine radi na prikupljanju narodnih umotvorina na prostoru plavsko-gusinjske doline. Kao krunu tog rada objavljena je zbirka „Plavsko-gusinjske lirske narodne pjesme" Senade Đešević, u izdanju Fakulteta za crnogorski jezik na Cetinju, 2019.
Dobitnica je mnogih državnih, regionalnih i svjetskih priznanja od kojih se posebno ističu:
-Nagrada za najboljeg nastavnika svijeta „Global Teacher Awards" 2019.god.se dodjeljuje nastavnicima koji daju poseban doprinos svojoj profesiji.
- Svjetska nagrada American European Talent Show EA– Ličnost godine, u New Yorku u Americi, 2019.
- Titula najbolji nastavnik bivše Jugoslavije, 2019. i mnoge, mnoge druge.
Najnovije nagrade su:
-„Beharov zeman" za priče „Ajšino čevre", „Obraz" i „Kismet" za njegovanje govorne tradicije Bošnjaka na cijeloj teritoriji govornog bosanskog jezika na literarnom konkursu „Isnam Taljić" Sjeverna Amerika, 2022.
-Plaketa „Najbolji mentor" u organizaciji Međunarodnog festivala „Moja prva knjiga", Tuzla. 2022.
Živi i radi u Plavu. Profesorica je za crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost u JU SMŠ „Bećo Bašić." Nosilac je zvanja „nastavnik - viši savjetnik".

Povodom promocije knjige DRUGA OBALA akademika Faruka Dizdarevića

DRUGA OBALA je knjiga o nama

U organizaciji Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka, 25. oktobra održana je promocija knjige DRUGA OBALA, autora akademika Faruka Dizdarevića.

■ Piše: **Muharem Hamzić**

U prepunoj sali Vijeća Kongresa bošnjačkih intelektualaca, ovom izuzetnom kulturnom događaju prisustvovali su brojni javni i kulturni radnici, književnici, pisci, slikari iz Sandžaka, Sarajeva i Bosne i Hercegovine.

Promociju je moderirao Muharem Hamzić, potpredsjednik Udruženja.

Knjiga *DRUGA OBALA* je 27. naslov autora akademika, nesvakidašnjeg stvaraoca i intelektualca Faruka Dizdarevića. Njegovo djelovanje i kulturno poslenje je snažno udarilo pečat jednom vremenu u trajanju od 50 godina njegovog stvaralaštva i rada. Knjiga se pojavljuje u trenutku njegovog dvostrukog jubileja, 50 godina neumornog i bogatog rada i stvaralaštva, a uskoro i 80 godina života.

O knjizi su govorili promotori prof. dr. Rifat Škrijelj, rektor Univerziteta u Sarajevu, dr. Nazif Veledar, autor Leksikona poznatih Bošnjaka i kapitalnog djela Enciklopedija Bošnjaka i književnik Hadžem Hajdarević, aktuelni predsjednik Društva pisaca Bosne i Hercegovine.

Prvi promotor prof. dr. Rifat Škrijelj je istakao ...„da knjiga *DRUGA OBALA* sačinjena je od niza tekstova koji prikazuju širinu Dizdarevićevog pogleda u kulturnom stvaralaštvu naših prostora. Piše Dizdarević o Huseinu Bašiću, Avdi Međedoviću, Hadžemu Hajdareviću, Ćamilu Sijariću, Abazu Dizdareviću i drugima. Svi tekstovi pisani su s istim ciljem, da predstave i pisca/slikara/kulturnog djelatnika i njegovo djelo.

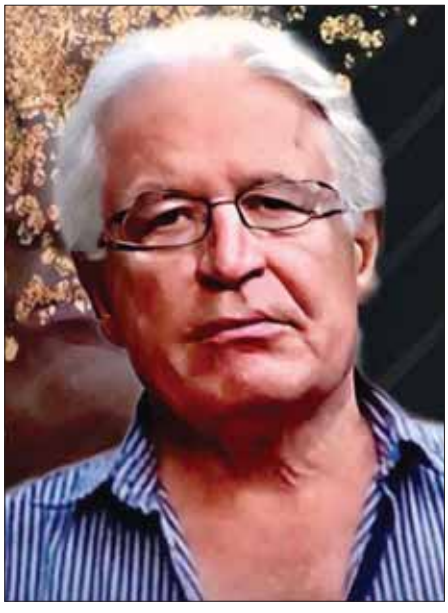

Faruk Dizdarević

DRUGA OBALA je knjiga o nama. Ona je naš odraz u ogledalu, viđenje onog drugog, drukčijeg kojeg nismo uvijek u stanju vidjeti sami. Drugi nam moraju ukazati na njihovo postojanje. Nije dovoljno samo proizvoditi kulturu, kultura se mora bilježiti, o kulturi se mora promišljati jer se reflektuje na naše živote.

Koncipirajući knjigu u četiri dijela: književna kritika, likovna kritika, razgovori i dio posvećen životu i djelu samog autora čitatelji dobivaju jasan pogled na kulturnu scenu naših prostora. Čitajući Dizdarevića učimo o našoj kulturi, o našoj prošlosti, ali i promišljamo o onome što dolazi. Promišljamo o tome ko su *veličine* o kojima ćemo govoriti na promocijama za pedeset godina. Hoćemo li se i dalje sjećati istih imena ili će ih *pomesti* vrijeme? Bilježiti i pisati moramo, a čini mi se da danas najmanje pišemo i čitamo. Zato bez obzira čime se bavili u životu ne smijemo zaboraviti na važnost očuvanja kulturne i naučne baštine. Ne smijemo zaboraviti da čuvamo naše biblioteke, arhive, muzeje koji svjedoče naše postojanje.

Knjiga *DRUGA OBALA* pokazuje veličinu Dizdarevićevog obrazovanja i poznavanje kulturne scene bivše Jugoslavije i svega onoga što dolazi poslije. Knjiga *DRUGA OBALA* čuva nas od zaborava.

Pitao sam se šta je to *DRUGA OBALA?* Da li je onda *prva obala* – obala našeg rođenja? I da li su te dvije obale spojene mostom kojim protiče život? Na tom mostu akademik Faruk Dizdarević je posadio cvijeće – djelo ozbiljnog intelektualca i svi koji budu hodili tim mostom mogu uživati u mirisu kulturnog

Prof. dr. Rifat Škrijelj, dr. Nazif Veledar, akademik Faruk Dizdarević, književnik Hadžem Hajdarević i moderator promocije Muharem Hamzić

stvaralaštva akademika Dizdarevića."

Govoreći o knjizi *DRUGA OBALA* dr. Nazif Veledar je naglasio da ova knjiga predstavlja „dragocjen prilog kulturnoj literaturi kod nas, a i šire. Analize i ocjene u njoj čine je bitnom za svakog onog ko želi da se bavi kulturom i naukom i ko želi da razumije kulturna zbivanja ovih prostora. A da pojedinci iz naših redova o književnosti, likovnoj umjetnosti i drugim oblastima znaju pisati objektivno, savjesno i uspješno, najbolji dokaz je i knjiga *DRUGA OBALA* i reakcije na nju. Ona je naišla skoro na opću podršku. U isto vrijeme je pozdravljena kao objektivan doprinos kulturi. Pomenuta knjiga ima posebnu vrijednost jer je napisao jedan od najsvestranijih bošnjačkih intelektualaca, čovjek suverene erudicije, žanrovski raznovrstan, koji se desetinama godina bavi književnim radom, teatrologijom, historijom, etnomuzikologijom, likovnom i književnom kritikom.

U izučavanju života i rada pojedinih književnika, slikara, ljudi od pera i nauke, Dizdarević posvećuje veliku pažnju značaju sredine i vremena te općih kulturno-povijesnih prilika. Kultura ne priznaje granice. Dizdarević u knjizi *DRUGA OBALA* piše o stvaraocima iz Sandžaka, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Srbije...

Faruk Dizdarević je bio i ostao slobodoumna ličnost, a koncepcije ove njegove knjige toliko su duboke i svestrane da svako u njoj može naći ponešto za sebe. Nije slučajnost da je rođen u Bijelom Polju, vrelu darovitih ljudi, rodnom mjestu brojnih pjesnika, putopisaca, diplomata itd.

Knjigu *DRUGA OBALA* autora Faruka Dizdarevića treba čitati jer se od njega

Faruk Dizdarević (1943. Bijelo Polje), istoričar kulture, književnik, publicista, esejist, književni, likovni i pozorišni kritičar. Osmogodišnju školu i gimnaziju završio je u Bijelom Polju, a Filozofski fakultet u Beogradu. Nakon studija radio je izvjesno vrijeme u prosvjeti, a potom je od 1973. do 2008. godine obavljao funkciju direktora Doma kulture u Priboju n/L. Posjeduje širok spektar zanimanja i suverenu erudiciju. Žanrovski je raznovrstan. Pored publicističkog, naučno-istraživačkog i književnog rada desetinama godina bavi se književnom i likovnom kritikom. Objavio je dvadeset sedam naslova knjiga.

Tekstovi su mu objavljivani u dnevnim novinama, časopisima, zbornicima i katalozima. Učestvovao je na više naučnih skupova, simpozijuma i okruglih stolova (Podgorica, Bijelo Polje, Sarajevo, Priboj, Petnjica, Gradačac, Beograd, Plav, Mostar, Užice, Tešanj...). Zastupljen je u ***Leksikonu znamenitih Bošnjaka*****,** priređivač dr. Nazif Veledar; ***Leksikonu Bošnjaka/Muslimana Crne Gore***, priređivači akademik prof. dr. Šerbo Rastoder i mr Sait Kačapor; ***Biografskom leksikonu Zlatiborskog okruga***, glavni i odgovorni urednik Milija J. Knežević; ***Poznati Bošnjaci Sandžaka i Crne Gore*** priredio dr. Mustafa Memić; ***Leksikon pisaca prosvetnih radnika***, priredili dr Miodrag Ignjatović i Milivoje Trnavac; ***Ko je ko u Bošnjaka***, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca; ***Enciklopediji Bošnjaka,*** priređivač dr Nazif Veledar.

Tekstovi su mu prevođeni na njemački, češki, poljski, rumunski, ruski, bugarski i engleski jezik. Dobitnik je preko trideset nagrada i priznanja za svoje književno i djelatno angažovanje u kulturnom i društvenom životu.

Član je Udruženja književnika Srbije, Društva književnika Bosne i Hercegovine, Vijeća Kongresa Bošnjačkih intelektualaca, član (inostrani) Dukljanske akademije nauka i umjetnosti sa sjedištem u Podgorici.

Brojni posjetitelji na promociji

mnogo toga može naučiti. Toplo je preporučujem svima (studentima, profesorima, kulturnim i društvenim radnicima, đacima, slikarima, književnicima, psiholozima, filozofima, sociolozima, teatrolozima i naravno svim građanima bez obzira na profesiju) koje zanimaju ove teme."

Književnik Hadžem Hajdarević je u svome izlaganju o Dizdarevićevu autorskom i kulturnom pregalaštvu, u povodu objavljivanja knjige *DRUGA OBALA*, istaknuo, između ostaloga, sljedeće:

Malo je danas ljudi poput Faruka Dizdarevića koji su voljni i spremni da prilježno i odgovorno svjedoče o autorskim, kulturnim i umjetničkopromotivnim događajima, projektima, stvaralačkim ostvarenjima iz oblasti književnosti, slikarstva, etnomuzikologije, te afirmiranja dostignutih vrijednosti ovdašnjega kulturnog naslijeđa. Da nije ovakvih pojedinaca kao što je akademik Dizdarević, mnogo bi se šta zanemarilo, nepovratno zaboravilo, izgubili bi se nužni međugeneracijski kontinuiteti u oblikovanju i promoviranju kulturnih sadržaja. Knjiga *Druga obala*, s vrlo jasnim ali i metaforiziranim naslovom, najdirektnije to posvjedočuje. Još jednom je otvoreno pokazano kako je svaki pristup bilo kojemu umjetničkom ostvarenju svjevrsno povezivanje dviju obala – one autorske "obale" i one neposredne konzumentsko-percepcijske "obale", zato od tog blagovremena i pouzdana *premoštavanja* ovisi budućnost autorske stvaralačke energije i njena razumijevanja u vremenskim i prostornim kontekstima. Ono što sam lično osjetio pri čitanju Dizdarevićevih studija iz oblasti književnosti, etnomuzikologije, slikarstva, jest to da ovaj svjedok, promatrač i nenametljivi tumač umjetnost razumijeva kao jedan od fundamentalnih Božijih darova čovjeku. Čovjek nije biće koje *stvara*, stvaranjega je "privilegija" Boga, čovjek je biće koje *otkriva* radost vlastitog stvaranja unutar postojećega Božijeg reda i poretka... Malo je ljudi na našim prostorima koji su umjetnosti prišli na ovakav svestran i krajnje sistematičan način. Iz tog je razloga knjiga-mozaik eseja, književnokritičkih i slikarskokritičkih prosudbi, te razgovora s određenim brojem umjetničkih stvaralaca, nazvana, evo, kao *Druga obala*, jedno od najvrjednijih kulturnoprosudbenih svjedočanstava vremena u kojemu živimo.

Autor knjige akademik Dizdarević se zahvalio promotorima njegove knjige, organizatoru promocije Udruženju građana porijeklom iz Sandžaka, moderatoru, Vijeću Kongresa bošnjačkih intelektualaca u čijem prostoru je održano predstavljanje knjige *DRUGA OBALA* i prisutnoj publici. Zatim je rekao: ... „ U ovoj knjizi analizirao sam neka djela autora koji su svojim imenima u vrhu piramide, ali i neka koja dovoljno ne opsjedaju pažnju kritike (to su uglavnom mlađi autori) no koja besumnje zaslužuju širu receptivnu prohodnost. Dakle, nisam htio da govorim samo o djelima poznatih umjetnika. Temeljni kriterijum za mene jeste da djela afirmišu bolju stranu čovjekove ličnosti". Dizdarević je, zatim, istakao da se u sudaru savremenog doba i tradicionalnih vrijednosti polako zaboravlja da knjiga nosi, pamti „duh čovječanstva". Tehnološki progres oduzima mjesto koje knjiga s pravom zaslužuje – mjesto kao potsticaj za svaki drugi vid djelatnosti. „Danas se omalovažava vrijednost knjige a time direktno narušava kulturna slika, strada jezik i njegovo nasljeđe, gubi se smisao za duhovne vrijednosti koje obogaćuju svakog čovjeka.

No, uprkos katastrofičnim vizijama i predviđanjima knjige se i dalje štampaju, pa i čitaju i tako će, smatram, ostati dok je ovoga svijeta i vijeka. A dokle će ovaj svijet i vijek – to je drugo pitanje. Do tada, između ostalog, treba knjige pisati i preporučivati čitalačkoj publici. Ovim večerašnjim programom dajemo izvjestan doprinos tome " ◆

SLOVO O POSTMODERNISTIČKOM UMJETNISTIČKOM POSTUPKU MIRSADA KOLJENOVIĆA

Za Mirsada KOLJENOVIĆA (1963.) slikara iz Podgorice, sa korijenima iz Plava i Gusinja, život je umjetnost, a sam smisao njegove umjetnosti je život. Po životnom izboru Koljenović je u biti slobodan umjetnik, sa jedinstvenim originalnim pogledom na svijet. Kao takav, on tvori posebnu školu narativnog postmodernizma. On, kao umjetnik tajanstvenim bojama satkanih iz realnosti i imaginacije, između jave i sna, stvara viziju svoga svijeta o čemu najbolje svjedoče izložene autorove slike na ovoj antologijskoj izložbi u GALERIJI POLIMSKOG MUZEJA u gradu BERANE (od 28.XI - 15.XII 2022.) gdje imamo priliku doživjeti smisao umjetničkih igrokaza na preko 30 sjajnih eksponata.

Sam konkretni život i njegovi misaoni imaginarni putokazi su bili presudni za izgradnju umjetnikovog opusa, bez posebnog utjecaja pojedinih vrhunskih slikara iz Crne Gore, Sandžaka i okruženja, ali uz njegov poseban respekt prema stvaraocima koji su uz pomoć države stasavali i bili prisutni na brojnim

Piše: **Akademik dr. Šefket Krcić**, redovni profesor etike i estetike

domaćim i međunarodnim kolektivnim izložbama.

Bezbeli, o tome svjedoči jedna paradigma. Još prije više od jedne decenije, interesantno je zapažanje likovnog kritičara Milana Marovića, koji je u spisu TRAKTAT O LIKOVNOM IZRAZU M. KOLJENOVIĆA posebno naglasio.

Slikara mladog Mirsada čeka naporna stvaralačka budućnost. Nije teško zaključiti do više naizimaničnih ciklusa njegovog stvaralačkog čina, tako da crvena simfonija sa preko stotinu slika, himnos alergo opus, predstavlja svojevrsnu uverziru, Adanre opere, tako da je na pomolu raskošna simfonija gdje se umjetnički ciklus Plava simfinija, šarena simfonija i td. uzdižu u svojoj razini stvaranja novih vizija. Da podsjetimo, čak je i riječima ovaj teoretičar iskazao svoje likovne stavove u knjizi Mirsov traktat o slikarstvu. On se bisto tako i hrabro upušta ukrašavajući svoju imaginarnu putanju, posebno dokazujući svoj umjetnički dar na izradi običnih maketa i raznih instalacije a sve u bliskom likovnom uzražaju, što opravdava nazov pokreta likovni SIMFONIZAM.

Za razliku, od brojnih slikara koji su široko podržavati i podsticani od strane Akademija i pojedinih gale-

rija, koje su se zauzimale za njihovu afirmaciju, poput Stanića, Gvozdenovića, Popovića, Đurića, Karaila i drugih, umjetnik Mirsad Koljenović je individualno krčio sebi put kroz neizvjesni put stvaralačkog prekuca, van klanova i grupa, osvajajući nove duhovne prostore za svoju slikarsku egzistenciju.

U tom smislu, umjetnik Koljenović promatrača osvježava novim likovninim motivima i simbolima, koji su dati kroz slikarske cikluse svojevrsne disciplinirano kazao, kroz SIMONIJSKE multidisciplinarne umjetničke krugove ili cikluse dinamičnog kreativnog postupka, kojima on na poseban način dočarava maštu promatrača. U tom smislu, Koljenovićeva kreacija je dragocjena za stvaranje buduće škole umjetničkog postupka i stvaranja pri postupku buđenja umjetničkog življenja, kao put da se mladi otrgnu od apsurdnih zloupotreba informatičkih tehnologija.

Ono što posebno impresionira i privlači pažnju promatrača su etape i umjetnički slojevi Koljenovićeve slike, posjeduju tri estetska sloja:

1. Predmetno - prikazivački, 2. Duhovno - metafizički i 3. Simfonijski sloj, koji povezuje sliku, muziku i živu riječ, koja se rađa iz umjetnine.

Upravo iz tih razloga treba voditi razgovor o Koljenovićevom likovnom kreativnom izrazu, koji predstavlja zapažen duhovno - umjetnički potencijal za stvaranje i obogaćivanje dinamičnih kulturnih sadržaja u Crnoj Gori, regiji Sandžaku i šire u regionu.

Iz tih relevantnih razloga, ove Koljenovićeve slike zaslužuju da krase zidove naših institucija i domova. Zacijelo, kuće bez slika i knjiga nisu dom za življenje.

Helem, na koncu, ovog kraćeg osvrtanja na likovnu kreaciju Mirsada Koljenovića, kao istinskog životnog umjetnika, zaslužuje da se objavi opsežna monografija studija, kojom bi se temeljno rasvijetlio životni put ovog sjajnog i tihog umjetnika našeg savremenika. Zato, upućujem iskrene čestitke Galeriji POLIMSKOG MUZEJA organizatoru ove dragocjene umjetničke izložbe, s ciljem da će ova likovna predstava, kazao u duhu slavnog Artura Šopenhauera podstaći mlade stvaraoce da se bave i studiraju slikarstvo, grafiku, karikaturu, kako bi opsežnije govorili kroz ovu umjetnost o društvu, prirodi i vremenu u kojem živimo. Jasno, naš umjetnik M. Koljenović se nalazi pred novim postmodernističkim umjetničkim izazovima i otvorenim pozivima da u zemlji i svijetu predstavi svoje originalne umjetnine. Želimo mu puni stvaralački uspjeh kao i da se o njegovom umjetničkom postupku objavi monografija studija ◆

Iz zbirke pripovjedaka „Bihorske mjesečine“

BIJEG OD KUĆE

Bilo je to vrijeme devedesetih dvadesetog vijeka kada se iz Bihora masovno bježalo i napuštao kućni prag. Jedina krivica bila im je što pripadaju svojoj vjeri i naciji. Takvu sudbinu doživio je i mladi intelektualac Rašo, tražeći spas u tuđi svijet.

Svako ko jednom dođe u Bihor, poželi da u njemu ostane, da stvara sreću i bolju budućnost. Slično tome planirao je i Bihorac Rašo. U Bihoru završio je osnovnu školu, i proveo najljepše dane svog djetinjstva, saživio se sa rijekom Popčom, pećinom Ledenjačom, pašnjacima po kojima je često napasao jaganjcad.

Mjesec je maj, sve se budi i veseli. Bihor, okupao se đurđevdanskom rosom, obukao zeleno odijelo ukrašeno mirisnim cvijećem i bijelim beharom. Od ranog jutra sunčevi zraci miluju svu tu ljepotu, sva živa bića, pa prosto ne možeš da odoliš toj raskošnoj ljepoti Bihora.

Igrao se Rašo lopte i raznih igara sa vršnjacima, a posebno čobanskih: klisa, gudže, šodaljke, zapljuvača. Uživao je u igri i pobjedi istih, ne pomišljajući da će ga neka avet istrgnuti iz majčinog okrilja, kućnjeg praga i odvesti negdje daleko u tuđi svijet.

Odrastajući pored roditelja, braće i sestara, postao je prava momčina, sportista Bihora, fudbaler kluba – Petnjica.

Roditelji, ponosni na svog sina učiniše sve dajući i zadnju paru da školuju svoje dijete. Žrtvuju se, samo da život sinu sjutra bude lakši i ljepši.

Završi Rašo fakultet, zaposli se u

Piše: **Reho Ramčilović, prof.**

obližnjoj školi, a roditeljima od sreće i ispunjenja želja na lice se vrati osmijeh, nada i spokoj u duši. Opraštaju oni i Bogu i sebi sve što su se cijelog života patili i sav onaj trud natopljen znojem.

Sve muke zaboraviše, život im se ispuni radošću i sve im prosto i lijepo. Roditelji, mladog Bihorca Raša, svuda o njemu s ponosom pričahu i kako su srećni i zadovoljni što je došlo vrijeme da i na njihova vrata zakuca sreća, obasja ih sunce sjajem. Brzo Rašo, svojim poštenjem, ponašanjem i radom, posta ugledni građanin. Od prve plate kupi majci tespih svetlucavih, raznobojnih đinđuha, znajući da će je to najviše obradovati i podsjećati na sina dok ibadeti pet vakta namaza. Ocu kupi sahat da ga podsjeća na vrijeme u izvršavanju svojih obaveza koje jedan težak u Bihoru ima.

O, Bože, kakva radost, toplina i sigurnost se useli u dom Rašovih roditelja, čini im se da je cio svijet njihov. Pokloni od sina ljepše sijahu i od zlatnih olimpijskih medalja i veći značaj imaju i od onih najskupocenijih tespiha i sahatova u Kapali- Čaršiji u Istanbulu, koji su nedaleko poznati po raskoši, vrijednosti i sjaju.

No, gle čuda, zaista sve što je i lijepo kratko traje, potvrdi se to i u sudbini Rašovoj i sudbini njegovih roditelja. Sve se brzo promijeni, a do tog prokletog dana, disahu jednom dušom i svi ujedno vjerovahu, da nigdje ljepše i toplije Sunce ne sija i ljepše zore ne sviću no u njegovim mjestu. Činilo se mladom čovjeku dok se noć odvaja od zore i bježi od Sunca, da osvit sabaha uz glase mujezina koji najavljuje sabah namaz, nema ništa bolje od te pojave na ovom dunjaluku. Neopisiv je prizor kada iza gordog Đuđa sunce prospe prve zrake, obasja brda i doline, umije selo bještavom svjetlošću, o ono se polako budi iz slatkog sna kojeg pozdravljaju umilni pojevi ptica.

Ponadao se Rašo da će ovaj ugodni život, uz svoje najbliže, vječno trajati i da će uskoro sebi naći buduću saputnicu. Maštao je o svemu najljepšem, upijao mirise i jeo plodove pitomog Bihora, radujući se svakom svitanju dana.

Ipak, ta idila dugo ne potraja, kao i mnoge druge mlade Bihorce, i Raša ovaj lagodan život izdade, sve se preko noći promijeni. Nadviše se tmasti oblaci kao

crni medvjedi nad bihorskim krajem, i to baš u maju, ugasiše onaj sjaj, spokoj, za mirnim životom. Ti tmurni oblaci, koji sa sobom doniješe hladnu kišu, tugu i nemir među ljudima, nadviše se čak i do Bosne.

Bilo je to užasno vrijeme pri kraju prošlog vijeka. Poče se narod dizati na neke bune i mitinge ne znajući ni sami šta hoće. Rat ubrzo zagospodari cijelom Bosnom, krv se već prolijevala među komšijama, kumovima i dojučerašnjim prijateljima. Čuju se glasine po Bihoru, poginuo nekom brat, amidža, nekom komšija ili rođak u Bosni. Strah i neizvjesnost uli se u srcima Bihoraca koji svoju rodbinu imaju u toj zemlji.

Baš jedne majske večeri, pri zalasku i posljednjeg zračka Sunca, na pragu Rašove kuće, zakuca čovjek na vrata i reče mu: "Da se sjutra javiš u stanicu policije u Petnjici".

Cijelu noć je razmišljao o tom pozivu, šta može biti, šta hoće od njega. Prolazile su mu razne, crne misli kroz glavu, teške kao kamenje, a sana nigdje. Čini mu se da se i gordi Đuđ iznad sela svalio na njega, po kojem je ranije bezbroj puta se pentrao i brao zrele kupine i jagode. Sve ga pritislo, razni mu se planovi, ideje motaju po glavi, no pravog izlaska nigdje na vidiku. Najteže mu pada kako se rastati od majke, braće, sestara, a da ih ne ucvili, osramoti, jer sva je prilika mora napraviti bijeg sa kućnjeg praga. Pred samu zoru, donio je konačnu odluku, što prije pobjeći od kuće, u protivnom na pravdi Boga nastradaće kao i mnogi ranije ugledni Bihorci, koji su prebijeni, poniženi i osramoćeni.

Jutro je ubrzo i neosjetno svanulo, okupano bisernom rosom, ptice već svojom pjesmom najavljuju lijep, sunčan dan. Sve se rascvjetalo, sve je šareno i zanosno po Bihoru- milina jedna. No, za mnoge majke ta raskoš se ne vidi, u njihovim srcima se uselila neka tuga, strah, iščekivanje, pa tu ljepotu ne doživljavaju. Neizvjesnost i bol u grudima Raša je sve jača. Stiže i poruka od komandira Čeka, po doušniku, da hitno ponese automatsku pušku sa trista metaka, pošto mu je to –neko- na uho došapnuo da posjeduje. Nažalost, ovakve poruke i prijetnje stizale su i mnogim drugim otmenim i obrazovanim ljudima u ovom kraju.

Važno je da se sprovede volja nečija i da komandir bude neka ličnost u Bihoru, da potamani mnoge slične Rašu. Panika, strah, ludilo vlada među Bošnjacima, a službenici navodno reda, iživljavaju se, izmišljaju razne povode i metode kako bi ugledne ljude protjerali sa svojih ognjišta, a uhapšene što više mučili.

Mnoge su majke u to vrijeme zakukale, ostale bez svojih sinova, a uskoro

će galiba i Rašova majka. O, kako je žalosno kada se od rodne kuće, praga, mora bježati, tražiti neki drugi dom, u kojem je uvijek hladno, tužno.

Rašova majka, starica od sedamdeset i nešto ljeta, predosjećala je da se nešto dešava kod sina, promijenilo se njegovo vedro i nasmijano lice, neka ga briga mori, ali se nije usudila da ga bilo šta pita. Plašila se da ne uvrijedi svog sina, jer mu je neizmjerno vjerovala, a zna ga kao stamenog, ponosnog i čvrstog čovjeka. Mnoge je noći starica budna probdjela na prozoru, krišom posmatrala i osluškivala da se neko noću ne prikrade njihovoj kući. Spremna je bila zamijeniti sina, umjesto njega poginuti, i samo je čekala da zalupaju vrata pa da se pojavi i otjera te zvjeri sa praga uz odlučnost da na kućnjom pragu i pogine.

Napokon, slutnja starice se i obistini, u gluho doba noći začuše se bahati koraci, a malo kasnije lupanje i vika na vratima: "Otvorite da ne odvaljujemo vrata, znamo, ptico, da si tu!"

Skoči majka da otvori vrata, da se ispriječi umjesto sina, no on joj ne dade, uz molbu: "Stani majko, molim te, za Boga miloga, ove ću pogani ja otjerati sa praga". Posluša starica sina, umiri se, a sva trepti od straha za sinom, ali, ipak, ćuti kao zalivena.

Rašo se obrati ljudima, zvjerima iz unutrašnjosti riječima: "Sačekajte, samo da se spremim i, eto, izlazim!". Dok se on spremao za daleki put, razjareni vuci spremni čekaju da ugrabe nevinu žrtvu i kao veliki trofej je predadu Čeku, koji jedva čeka da ga se dokopa, da mu život uzme.

Majci se tihim glasom obrati: "Majko, sabor, budi hrabra, kao što si uvijek i bila, ne lij suze, ne paniči, sve će ovo proći. Znaj, ja ovim dušmanima, živ se neću predati, ja ću im sada pobjeći sa suprotne strane kuće, samo se ti utahiri!"

"Majčice, oprosti svom sinu što te moram ostaviti, ali ti tvrdu riječ dajem da te neću zaboraviti, ubrzo ću se tebe vratiti". Poljubi majku u oba obraza, čvrsto je prigrli, a majčine suze se stopiše sa njegovim dok se halalljuju, umiše

svoja lica toplim suzama. Zadnje riječi sina odzvonjavaju u majčinim ušima-halali, halali majko, i na Boga se osloni. Majka mu kroz plač odgovara: ”Halalusum sine, neka mi te sreća i igbal prati, neka ti je hairli put kojim si namjerio poći, a bogme ja te više, strah me, vidjet neću“.

“Vidjećeš, majko, vidjećeš, ostaj mi zbogom“. Još jednom se povrati, poljubi je, pa što tiše otvori prozor i sa njega skoči. Uteče zvjerima koje su ga čekale pred kućom, a oni ostaše i dalje da čuče kao psi čekaju žrtvu.

Osta majka, plačna, ranjiva srca da brine što će biti sa sinom, proklinjući sve one koji su mu izmišljali da ima oružja, da se umiješao u neke nedozvoljene radnje.

Noć je mrkla, prst se pred oko ne vidi. Rašo se nekako otetura niz livadu koja se prostire kao šareni ćilim ispod kuće, mada se to šarenilo ne vidi, jer svu tu nepodnošljivu stvarnost pojačava kiša, koja je kao zainat, navalila pa lije kao iz rukava. Nebom sijevne šimšik, meće iznad Đuđa, zagrmi, a kiša pljušti kao i majčine suze što joj se slijevahu niz obraze. Rekao bi čovjek, sve plače i žali zbog rastanka sina i majke.

Prođe Rašo brzo preko livade po kojoj je napravio i prve korake u životu, brzo se nađe sa druge strane rijeke Popče, sjede da osluhne šta li se dešava oko njegove kuće, pošto se ništa nije moglo vidjeti. Čuo je samo neke nerazumne glasove kao psi kad mumlaju, a svijetlo sa prozora njegove kuće jedva dopiraše do očiju mu, od velike tame i kiše koja nemilosrdno pljušti.

“Čuvari reda“, kada shvatiše da su nadmudreni, izvikaše se na bespomoćnu staricu uz prijetnju: “Uhvatićemo ti sina, prebiti ga, život mu više neće valjati“.

Hrabra starica na tom im reče: ”Znam da bi to uradili nesoji jedni, gubite mi se s praga!“ Odoše oni uz ljutnju i urlanje od kuće, sasvim osramoćeni i bez željenog trofeja kod Čeka.

Dok su se oni udaljavali od kuće, Rašo se već popeo na vrh Đuđa, stade da se odmori i da još jednom baci pogled u pravcu kuće. Tišina i tama vladaju krajem, samo Rašovo srce kuca, razne mu se misli roje u glavi, a sa prozora njegove kuće žmirka jedva vidljiva svjetlost. Zna on dobro da je na prozoru majka koja plače i osluškuje ne bi li što čula. Plače i sin za majkom, najbližim svojima i za živopisnim zavičajem, ali povratka nema, bijeg iz Bihora je neminovan.

Selo spava mrtvim snom, obgrlila ga tama, rekao bi čovjek da je negdje propalo. Rašo zadnji put pogleda u pravcu svoje kuće, nemilo mahnu rukom pa okrenu na svoj daleki put.

Zoru je dočekao na nekom brdu iznad Rožaja, predahnuo, umio se vodom sa obližnjeg potočića pa nastavio put ka Novom Pazaru, Beogradu i za puna četiri dana obreo se u Njemačkoj.

O provedenom i pređenom putu, o njegovom tumaranju i prebacivanju do zamišljenog cilja, samo on i Bog znaju šta je preživio i koliko se namučio. Ali, uporni, hrabri i snalažljivi Bihorac sve je prepreke savladao.

Napokon, našao je sebi stan i posao. Poštenim i vrijednim radom gazdi Njemcu se svidio pa je sve učinio da mu -napravi- stalni boravak u toj zemlji.

Skrasi se Lagatorac, poče zarađivati pristojnu platu i kovati svoju srećnu budućnost, kad već to nije mogao u svojoj domovini. Vrijeme je neumoljivo prolazilo, majka je ostala sama, od tuge i bola za sinom se puno razboljela, srce joj je dosta oslabilo. Otkucaji srca su rijetki, slabi, a to je vjerovatno od čežnje i bola za dugo neviđenim sinom. Puno je starica propatila, izlila potok suza, mnogo je gorčine u njenoj duši i srcu prošlo od kako joj je sin protjeran sa kućnjeg praga. Osjeća ona da joj se bliži odlazak sa Dunjaluka i sve češće pominje sina u tuđini. Priželjkuje da ga još jednom vidi, da se čestito nagleda, porazgovara sa njim pa poslije i da umre ne bi joj bilo žao.

Stariji sin, koji je preuzeo brigu o njoj, ubjeđivao je da će joj mlađi sin uskoro doći, da će sa njim opet biti srećna, samo malo sabora i strpljenja.

Majka jeste bila i sabordžija i hrabra i svoj djeci bila uzor kako se u teškim trenucima života treba vladati i uvijek govorila: ”Da se na Alahovu pomoć treba osloniti“. No, ovoga reda majčino srce nije izdržalo, napustila ju je nada, srce joj je prepuklo od tuge i bola i na samom izdisaju obratila se drugom sinu koji je bio uz nju: “Sine, ja preseljavam na Ahiret, halalite mi, a ja vama sve halalljujem, sve mi je bilo dobro i lijepo. Ostavljam Vam blagoslov, da vam Bog sve najbolje da i da u svemu što poželite i uspijete, a posebno mojoj unuci Meci koja se najviše brinula o meni“. No, veliku želju i bol u duši i srcu nosim sa sobom i do kijametskog dana neće me mimoići za sinom.

Izusti starica ove riječi, pogleda još jednom oko sebe, baci i zadnji pogled prema prozoru, ne bi li vidjela svog sina, pa polako, kao da zaspa, izdahnu. Sklopi oči, preseli na Ahiret. Gorke sudbine i teški dani zadesili su mnoge tada ljude po Bihoru, a da to nije ganulo one koji su tome sebet. Spremao se baš tih dana Rašo da dođe i da još jednom vidi svoju majku, samo je čekao da mu i formalno -udare- vizu. Glas da mu je upravo majka preselila, u trenutku spremajući se za povratak u domovinu, slomi ga, srce mu se steže, a bol za majkom i tuga ga obuzeše. Sve se promijeni, učini mu se da se cio svijet srušio na njega, proklinjući sudbinu koja ga je zadesila.

Tamo u tuđini, osnovao je Rašo porodicu. Bio je u potpunosti zadovoljan sa postignutim u veoma kratkom periodu, a posebno sa svojom familijom, ali bol, čežnja i želja za majkom do smrti će ga boleti, i neće mu dati smiraja.

Napokon, stigao je u rodno mjesto, obišao mezar svoje majke, izučio El-fatihu, uz molbu da joj Alah podari dženet i da mu oprosti za nanijete boli. Ubrzo opremi majci mezar, pozva bližnje da svi zajedno izuče dovu za njenu dušu i zatraži halal od majke za njenu napaćenu dušu.

Vrati se Rašo porodici u Njemačkoj, nastavi da živi u tuđini sa svojom porodicom i gradi svijetlu budućnost i sreću, pošto mu to u njegovoj domovini ne dadoše.

U srcu osta i dalje sjeta, bol, sjećanja na Đuđ, na razne čobanske igre, na bezbrižno djetinjstvo, a pred očima vječiti lik majke i oca, kojih će se sjećati sve do povratka njima ◆

1312
BH POŠTA
www.posta.ba
POST EXPRESS
BHP–1312
VAŠA BRZA POŠTA
BHPOST EXPRESS

Još jedna sudbinska priča, izuzeta iz zbirke priča u pripremi "Kahar"

MEDET

Iznad tek probuđene kasabe, nebom su klizili gusti, tamni oblaci, iz kojih se, k'o iz vodopada, na zemlju ručila jesenja kiša. Sa povijenog drveća, olujni vjetar je nemilosrdno lomio grane, trgao požutjele listove i rasturao ih po mokrom tlu.

Jedna strana Bolničke ulice bila je sva razrovana, u kanalima se nakupljena kiša miješala sa iskopanom ilovačom, pretvarala se u mutnu bujicu i preko ivice polahko prelivala.

Pod debelim kišnim kabanicama nekoliko radnika je kroz iskopane otvore krampama usmjeravalo nabujalu vodu. Sa lica im se slivala kiša, ulivala se u gumene čizme, natapala odjeću, ruke i prste im ledila.

Sa neravnog asfalta, nagomilano blato su raznosili rijetki prolaznici i po neki auto.

-Koleginice, mislim da autom ne možemo dalje, pa ćemo ga ovde ostaviti. Možeš li odavde peške? - otvarajući kišobran i prdržavajući vrata zelene škode, jedan povisok momak pruži ruku mladoj ženi.

- Kolega Zvonko, naravno da mogu – izašavši iz auta, žena otvori kišobran.

Prema planiranoj posjeti, dva službenika Socijalne ustanove, zakoračiše na mokri, blatnjavi asfalt. Sa kišobrana im je lila kiša, prskala cipele i na ivicama mantila šarala blatnjave kapljice. Od naleta snažnog vjetra, kišobrani su im se sami sklapali, oni ih čvrsto držali za ručke i ponovo otvarali.

-Aman, pasjeg vremena i dana. Gde baš danas pođosmo u ovaj obilazak?- žena uzdahnu.

-Koleginice Kika, jest loše vreme, ali mislim da se baš danas trebamo uveriti u tu porodičnu bedu, o kojoj nam je pre neki dan, onaj meštanin govorio.

■ Piše: **Šefka Begović - Ličina**

-Da, da, imaš pravo – žena od hladnoće zadrhta i vidje da joj iz dubokih cipela pišti voda, zaledi joj noge.

Oboje primjetiše kako se na obje strane razrovane džade, sa avlijskih zidova sliva obilna kiša i dolje na zemlji postaje mutna bujica, koja je, k'o luda, jurila niza stranu. Ispod mokrih streha izvirivao bi po neki pokisli vrapčić na koga je frktala šarena mačka.

Na kraju naselja ukazaše im se stare, oronule ćerpičare, sa čijeg je duvara visio raskvašeni ćerpič i najavljivao im skori krah. Gole ledine i trnovito žbunje su razdvali kuće, kojim se još iz daljine naslućivala bijeda.

-Dečko, znaš u kojoj kući živi Nemka…? – gotovo istog trenutka zapitaše dječačića istrčalog iz jedne kapije, odakle im on presječe put.

-Je li to ona slijepa i sakata?

- zaklonivši se pod strehu, dječak se okrenu ka njima.

-Jeste, baš ona.

-E, ona živi tamo u onoj zadnjoj kući, dolje u podrumu - zadnje riječi mu zagluši škripa nabrekle, drvene kapije.

Uputivši pogled ka oronuloj kućici, kolege Zvonko i Kika se pogledaše. Bez ijedne izgovorene riječi, krenuše u susret najavljenoj bijedi.

Zureći u kuću, službenica Kika zagazi blatnjavi put. Gazeći lepljivo blato, primjeti da joj od uzbuđenja nogama prestaje biti hladno. Idući uskim puteljkom, razminu izvrnute ogromne, natruhle krlje, razbacane ulupljene i izbušene limene kante, okrnjene čimkane šerpe, sa kojih je kiša spirala blato i otkrivala nekadašnje šare.

Kuća, kojoj se krov bio nakrivio na jednu stranu i gotovo doticao zemlju, ličila je na neku zapuštenu straćaru. Na krovu su bile vidljive šupljine od polomljene ćeremide, iz kojih su izvirivali i šuškali pocijepani najloni, sa kojima se kiša neprestano igrala. Ogoljene krovne polutruhle i nagorjele grede, zjapile su ispod polomljenog krova, sa čije se ivice njihalo jedno parče zahrđale teneće.

Prilazeći kući, Zvonko i Kika se podvukoše ispod tela razapetog između iskrivljenih taraba i zida kuće, po kojem su bile rastrte neke tranje. Oboje preskočiše blato i u njemu nečiji pocijepan džemper, vjerovatno jakim vjetrom oboren.

„Ljudi, molim vas dođite da vidite bijedu jedne familije u našem komšiluku. Žena je slijepa, sakata i bolesna. Sin joj je sezonski radnik, nedavno mu žena pobjegla i na nečare ostavila troje male djece… Najmlađe je u bešici. Komšiluk hi hrani, čini hizmet…"- sjatiše se surove vijesti.

Preskačući trupine, postavljene umjesto praga, Zvonku i Kiki užas poželje dobrodošlicu.

Otvarajući ulazna vrata, sklepana od krivih i čvornatih daski, Kika pomisli da sanja ili gleda neki horor film, čiji kraj jedva čeka.

Bijeda pred nju iskoči, noga joj na ulazu klecnu, um joj se zamrači, dušnik zatisnu.

Sa zemljanog poda je zapahnu užasna kiselkasta memla, zapeca joj nozdrve i ona nekoliko puta kihnu. Nekoliko trenutaka se jedva priviknu na tamu i kraj vrata na nekoj drehavoj krpari razazna opruženog čovjeka. Umjesto jorgana, bio je pokriven radnom kabanicom, pod glavom mu je bila zgomilana poderana odjeća, na nogama je imao nazuvene gumene čizme i k'o na perju, spavao je čvrstim snom.

Na zahrđalom šporetu od lastre bili su natrpani neoprani sudovi puni ostataka zagorjelih i spečenih jela, ulupljeni sahani su bili prepuni buđi. Sa nakrivljenih sulendara slivala se debela džifa čađi i neprestano dolje kapkala.

-Bože, pomozi!- Zvonku se nesvjesno ote uzdah.

U jednom kraju sobe, na nasloženim glibavim i pocijepanim sunđerima, ležala je žena. Glava joj je bila umotana izvehtalim peškirom. Žmurjeći, rukom je držala zavezan povoj i pomalo ljuljuškala bešik. Kika se čudila zašto žena ne otvara oči i zašto žmuri, a onda se sjeti da je slijepa.

Ispod ženinih nogu, bile su zgučene dvije djevojčice od šest i četiri godine kojima su, ispod iskrpljenog pokrivača, kosice pomalo virjele.

- O, Allahu…! - Kika rukom zadrža krik.

„Ljudi, pomozite tim nevoljnicima!!! Možete li shvatiti tu sirotinju u kojoj žive i kojima je ljetos u sred sobe ušetala zmija. Žena slijepa, a troje djece bilo tu… Slučajno naišla komšinica i vidjela zmiju, pa zvala ljude da je ubiju i izbace…" - Kika i Zvonko se odmah uvjeriše u istinitost komšijine priče.

„Aman, zar u dvadesetom vijeku postoji ovakvo siromaštvo? Kako smo dozvolili? Kakvi smo mi to ljudi?"- oboje su isto mislili.

-Nemko…! Mi smo službenici Socijalne ustanove. Došli smo da vas obiđemo i da vam pomognemo…

- A, je li? Neka ste, Bog vam dao zdravlje. Eto, vidite da jedva u ovom halu živimo i teško deveramo. No, jopet, elhamdulillah! Deca su nam hasul, zdrava, a ima o'de dobrija ljudi, pomažu nam. Ja jesam slaba, sakata i ćorava, ali opet tu sam sa decom, razgovorim hi, nasihatim. Sin mi sezonski radi tamo đe se pravu putevi i kopaju kanali. Platica mu pomala, al' zlatno, kapka nam, taman za hleb i mlijeko. Žena ga ljetos sa ove tri makanjice ostavi i odlomi vrat tamo kod brata… Bogomi ne umijem da pogodim đe. Vala se nije ni obrnula da vidi ove čorice, kol'ko da joj nisu pale od srca. Aman, aman! Ovoga nam maksuma ostavi u bešik. Heftu je za majkom i za sisom piskala, dan noj u glavu jezika nije uvodila, jedva se na memu naviknu. Za sevap, dolazu nam žene iz komšiluka te je prepovijaju i hranu, Allah him svakim dobrom naknadio, ja Rabbi.

A vi, imate li đe tu sednut? E, šta ću kad nemamo stolice. Vidi nađite kaku trupinu i malo dahnite - Nemka se malo pridiže, peškir joj sa glave skliznu i ispod njega se ukaza gusta, crna zamršena kosa, kroz koju se tek počela probijat po koja sijeda vlas. Otvoreni kapci otkriše spržene očne duplje, iz kojih su zjapile

sasušene zenice. Ona malo trepnu kapkom i rukom sa čela obrisa sliveni znoj.

Spazivši joj patrljak lijeve ruke, Kika i Zvonko se razgoračenih očiju pogledaše. Uz samilost, na licu im se ukaza bolan grč.

Pod kabanicom, usnuli čovjek poče glasno da hrče, djevojčice se pod pokrivačem malo promješkoljiše, dijete u bešici zaplaka, kroz plafon na sred sobe prokapa kiša.

Osvrćući se oko sebe, Kika dohvati jednu okrnjenu tendžeru, postavi ispod kapljica i potraži neki oslonac da se za njega pridrži.

-Tetka Nemko, ja čuh detinji plač, pa evo došoh da je nahranim - držeći flašicu sa mlijekom, u sobu upade jedna mlada trudnica.

-E, Bog ti dao zdravlje i svaku sreću, vilo naša dobra.

-Eneh, ja nisam znala da imaš musafire… - žena uplašeno ustuknu.

Dijete u bešici pojača plač, ona se nad njim nagnu i stavi mu u usta flašicu.

U sobi zavlada šutnja, povremeno prekinuta škrgutanjem zuba usnulog čovjeka, koji se u snu možda srdio na odbjeglu ženu, u tendžeri su odzvanjale sa plafona slivene kišne kapljice.

-Ova komšika Šemka nas gleda ka' najrođeniji. Hrani i prepovija nam dijete, pere mu pelenice, Allah joj dao šta poželjela. Ja sakata, a ne vidim, ove čorice male, Himko radi… Da nam nije nje, bilo bi nam crno, crnje ne bi moglo biti.

-A, neće mi ništa bit. Ne mogu hi gledat da se patu…- Šemka stidljivo ugnu glavu.

Kika i Zvonko su iz ćoška sobe gledali u jednu tačku na zidu. Kada se iz bešika oglasi djetinje gugutanje, vidješe najljepši prizor u životu. Sito jetimče je veselo pružalo ručice ka svojoj hraniteljici.

-Pile malo, je si li mi se naručkalo?

-Gu…uuu, aa…uuu…

Cijelu sobu od te ljepote odjednom obasja najsjajnija svjetlost.

„O, Svemilosni! I u ovom velikom iskušenju, Svojom milošću Ti nevoljnima nađe medet!"- Kika u dovi ruke diže gore.

-Vi ste znači komšinica? – Zvonko se ljubazno obrati trudnici.

-Daaa, ovvvaj, jessam - žena promuca, stidljivo ugnu glavu, za bešik se zakloni.

Himko se na svom ležaju malo pomjeri, nešto promrmlja, u Nemkinim šupljim očima se sa čela sli znoj, djevojčice ispod bijačinih nogu snivahu slatku staklenu vunu, samo jednom oprobanu, napolju se mačka oko izuvene klavrnje čeputala sa komšijskim štenetom, kiša je polahko jenjavala, nebo se primjetno vjedrilo…

-Ja donijeh malo sušine da naložite - sa drvima u naručju u sobu uđe osrednja žena ubrađena izblijedelim namazbesom.

-Bujrum Hajrovice, bujrum. Eve došli nam ovi ljudi da nas obidu. Fala him, visoko him fala - Nemka se malo osmjehnu.

-Hajrovice, e sad kad si došla, ja čim him naložim, odoh… - Šemka se od stomaka jedva sagnu i u šporet naslaga drva. Prije nego potpali vatru, sa šporeta pokupi rasturene sudove i iznese van.

-Neka hi kiša napolje malo raskiseli, pa ću hi pred akšam oprat - Šemka skoro istrča iz sobe.

-Recite nam ko je ova žena?- Zvonko se okrenu ka komšinici.

-Ada, ona je… - Nemka se zbuni i zamuca.

-Ja neću da vam krijem, ni da vas lažem. Šemka od ljetos živi u jedno sopče kod nas u komšiluk. Pustio je Džemaga za sevap, isto ka' i Nemku što je Selimaga lani džabe u ova podrum uselio.

Šemka je rodom sa Kosova, iz nekog sela kod Ferizaja. Tamo je na jedno poljoprivredno dobro brala maline, pa pobrkala sa nekakim magacionerom i zatrudnjela. Čim su joj roditelji nazreli trbuh, isterali je iz kuće. Kako se, jada, ode obrela to samo ona zna. Jedini je Džemaga primio na stan, a cio komšiluk od nje i dandanas zazire. Ja, dina mi, jok. Svi griješimo, a ne mlad insan. Kažu, šala nije nečiju bruku pokrit i tako se more kolaj zaradit Džennet. A samirna je, ka' tušica, živa se ne čuje. Dina mi i veliki je učinioc.

Da him nije nje, ova bi familija bila na još žehću muku. Kad goj stignem, i ja him priskočim kol'ko mogu, ali mnogo puta nemam kad. Svekrva mi bona, leži na postelju, dece imam pun tor. Allaha mi, od hizmeta, ne znam kud udaram.

-Eh, šala nije kad si na nečare - Nemka pokri oči i zajeca. Eh, moj sine, sve je lakše kad insan ima oči, ruke i cio vudžut. Šala to nije. Svako jutro se treba Alllahu zafalit na onome što imaš, najprvo na zdravoj pameti i cijelom vudžutu. Ja eto, ćorava i sakata, ali i od toga ima jos gore. Neuzubillah, gore bi bilo da mi je Allah uz'o pamet, pa da me svijet diže na ijuk.

-Nemko, je si li rođena tako…? - Kika joj se primače, za ruku prihvati.

-Jok, adah… Bila sam devojka, lijepa i jedra ka šljivica. Taman kad sam mislila da mi je vakat da se udam, jedan dan sa majkom i bratom odo' u njivu za gazdu da okopavamo kompire. Ja tek što jedama udari' motikom, nešto puče… Mene zagluhoše uši, učinje mi se da se nebo rascijepi u zemlju propanu. Naiđe mi neko crnilo i nekud potonu'.

Osvijestila sam se u bolnicu, ali mi i dalje bio mrak, čudila sam se što ništa ne vidim. Ova lijeva ruka me boljela, pipam je, kad na nju zavoj, a nešto kraća, tuhaf mi…

Kad mi doktori rekoše kako mi je zaostala ratna bomba raznijela pola ruke i oči, danima nisam riječ mogla progovorit. Mislila sam da ni dan ne mogu živet, ni više dihat. Zamisli kad dan noć živiš u tmušu, ne viđaš ni sunca ni meseca, ni ikog svog - Nemka se u grču zacehnu.

-Tetka Nemko, nemoj više pričat, potresaš se… Kiki i Zvonku krenuše suze.

Djevojčice ispod bijačinih nogu uspravljenih glava, bojažljivo osmotriše pridošlice.

-Biko, nemo paces…- mlađa unuka zajeca.

-Neću kućo. Evo ne plače bika, zdrave oči moje… Nemka onim umodrjelim peškirom obrisa nos i oznojeno lice.

-I tako ti ja, emerom Božjim nenadno osakatih i oslijepe'. Jedan vakat sam tužela, tugovala, pa se naviko', šta ću. A nemaština, sinko moj, pa edal otkud medeta…Babo mi bio davno umro, majka ostarala, brat nekadar, ja na sofru teret…

Prodade me majka nekim Šiptarima, ni znala nisam. Dođoše jednu noj dva čoveka i uzeše me.

Čula sam hi kad pričahu sa majkom i ona him veli:

„Iako je sakata i ne vidi, dina mi je poslušna i umešna u svemu. Valjaće vam…“

„Uzimamo je i taku, samo nek nam rodi koje dijete…“ – čujem da zanosahu šiptarski.

Popeše me na konja i preko planina dovedoše u neko selo kod Vučitrna. Ja ne vidim, pa ne znam ni đe su me doveli ni kome. Rekoše da mi je čovek sakat, bez jedne noge i u obadva oka vrljav. Bio jedihnik, pa se bojali da će him se loza osušit.

pomag'o i radio, a ja sa svekrvom njivila decu.

Bogme smo bili više gladni no siti. Dok sam decu dojila, bila sam huda ka' pritka, ishalila ka' lelehud, jedva sam hodila. Nikakog rahatluka imala nisam, sem jad i haliluk.

U šporetu od lastre bubnjala su suha drva. Ugrijana soba je dobijala malo pitomiju atmosferu. Sa plafona je kiša prestala kapati, osušena džifa se na sulendaru slijepila, napolju se stišao vjetar. Zvonko priđe do šporeta i nad njim ispruži ruke, Hajrovica na žar doturi jedno drvo, Kika jače stisnu Nemkinu ruku…

zamakoše, nit znado' za koga, ni kako him je, ni đe su. Mogli bi hi tamo i komatat, ne bi him mogla pomoj. Drob mi moj za njima otiš'o, ali šta sam mogla učinjet. Ništa. Mene moj hal bio savio, pa sam počesce šćela sebe kidisat.

Posle svekrvine smrti, čovek nije sa mene motku skid'o. Bio me je za svaku sitnicu i na mene se istreso ka' razobadan vo. Jedan dan mi je glavu zavuk'o u bure puno vode i sahat me tune davio i prštio. Činjelo mi se oči će mi u vodu iskočit.

Posle toga, ja skupi' to malo mojija prnja, uze' ovoga sina i sa zaveskom krenu' u svijet, pa šta mi Bog dadne. Mislila sam, anavera, gore mi ne more bij. Ako imadnem koru hleba, poješću je

Ta mi je čovek bio velika pogan i hrđa neviđena. Kad bi mi se primako, od zadaha iz njegovija usta mi se gadilo. A najviše me kidalo njegovo cerekanje i baletanje. Cijelu bi me iskvasio balama, pa bi se posle sahat od te pogani omivala. A počesto bi me za svaku sitnicu boksom po glavi klepio i posle toga bi se grohotom kikoto.

Svekrva mi je bila dunjalučka hurija. Od te njene odrte budale bi me mnogo puta štitila. Pomagala mi je i u hizmetu, koliko je bila kadra i skoljavala nas.

Sa tom budalaštinom rodih dvije šćerke i ovoga sina. On je svijetu svašta

-Kad sam rodila ovoga sina, svekrva mi pomurati, aman, aman…- uzdahnuvši, Nemka desnom rukom obrisa suha usta.

-Kad goj ne bi bilo svekrve da me brani, ona bi me srećo i dalje ka' bivolicu band'o. Već sam se bila na ćutek navikla i oguglala, ka' ubio me, ka' ne ubio, tragala nisam.

Kad mi svekrva preseli, život mi postanu još crnji i čemerniji. One mi dvije devojčice, hadžamije od trines i četrnes godina premamiše Šiptari iz nekog obližnjeg sela i više him ne znado' ni strva ni java. Ona' hajvan, otac him, ne umede hi potragat no nam neđe

rahat brez motke. Šala nije sloboda, sinko moj, šala nije. Eto tako, po pitanju i uz pomoć dobrija ljudi, obretnu' se o'de i tune ostado'. Njivila sam ovo dijete časno i pošteno, nikad jednu divljaku brez pitanja nikom uzeli nismo, jok duše mi.

Kad ga oženi', reko' taman da malo dahnem, dako se snaha prifati hizmeta i malo me odmijeni. Ali adah, ona čim rodi decu, mene hi teslimi i priveza me da joj hi čuvam i ljuljam. Ta prohojgora uze rep na krsta i po svijetu ode dilikat. Kad rodi ovu najmlađu čoricu, dibidus pohaveta i diže ljesu na rogove, neđe odskita. Kak'a je to sorta kad mogade

pregoret ove tri guje i ostavi hi mene sakatoj i ćoravoj…?

Nemka duboko uzdahnu, sa onim patrljkom ruke, pridiže šamiju na glavu i pokuša je podvezat, Kika joj pridrža jedno pero i sveza u čvor.

-Fala ti, živa bila. Ova bijes i šamija mi se sa ove oštre kose stalno sfujava.

Eh, da mi je doživet da se ova deca iznjivu i da him prebrinem, ka' da bi progledala i ponovo se rodila. Da mi futančad ne živu u ove jade i muču muku ka' što se ja cio vijek mučim. Ova mi sin od lani srčani bolesnik, tako bon futan radi kol'ko more, ali nam brez žene u kuću teško, preteško. Pomognu nam komšije, ali svak prvo svoju kuću namiri, pa po nehari dođe da nas poviri. Nikom danas nije lako, svak ima svoju gailu.

Hajrovica mašama prodžara žar i diže oči ka Zvonku i Kiki. Pogledi im se sretoše i neizgovorene riječi se u jednu sliše, lice im ista misao ozari.

Himko se probudi, izbečenim očima se unezvereno zagleda u nepoznate pridošlice. Polahko se izvuče ispod kabanice, ustade i usloni na ivicu šporeta.

-Mi smo iz Centra za socijalni rad i došli smo da ocijenimo vašu situaciju i pomognemo vam…

-Aha, e, pa fala vam…

-Himko, mi ćemo pokušat da vam preko naše ustanove nađemo neki smeštaj i obezbedimo bolje uslove stanovanja. Vi ćete od sada biti naša briga. Nismo znali da se ovako mučite, inače bismo došli mnogo ranije. Ova deca više ne smiju boraviti u ovim uslovima, moramo za vas naći neko rešenje, moramo - Zvonko ga tapnu po ramenu.

Hajrovica je držala maše u rukama, Kika im se približi.

-Zvonko, ja… Znaš, mislim da… ona Šemka…- strepjela je od sopstvenih riječi.

-Da, da, koleginice, isto mislimo. Himko, ljudino, mi smo došli na ideju da bi najbolje bilo da ti oženiš onu vašu komšinicu Šemku. Lijepa je i draga ženica, voli vas, posebno ovu dečicu i bila bi im savršena zamena majke. Kod tebe bi rodila ono svoje dete i ti bi mu bio otac, tako bi umanjio njen greh i spasio je od ljudskih prezira…

-Ja, ovvvaj… ne znam, kakkooo. Ona hoće li?- Himko se snebivao.

-Hoće, znamo da će hteti. Zovi je - Zvonko i Kika zajedno ka Hajrovici uskliknuše, ona odbaci maše i istrča van.

-Što ste me zvali? Da nije ova mala slaba? – Šemka sva usplahirena hrupi u sobu.

-Niko nije bolestan, nego mi imamo jedan predlog- Zvonko joj bliže priđe, a Kika je obgrli oko ramena.

-Šemka, ti voliš ovu familiju i mi predlažemo da…

Nemkine očne šupljine u iznenadnoj nadi svitnuše, djevojčice se izvukoše ispod pokrivača i radosno pogledaše bijaču, oca i Šemku, njihovu spasiteljicu, dijete u bešici zagraja, Hajrovica namazbesom zakloni oči…

-Ja…ne znam, hoću li moj, ovvvaj… nisam mislila… brzo je… Hoću, ja hoću… - sagnute glave Šemka zaplaka, Hajrovica ivicom namazbesa obrisa suze, Kika Nemku snažno zagrli…

- Šćeri Kika, Allah vas obadvoje obradovao ka' što ste vi nas danas. Sine, Zvonko, Bog ti sačuvao mladinu i svakog tvoga.

-Amin. Biće sve dobro, biće, mora biti… Ne brinite, sve ćemo učiniti da imate dom - na izlazu se oboje okrenuše i vidješe Šemku sa bebom u naručju, Himka kako zajedno grli majku i kćeri. Iz razbuktalog šporeta ugodna toplina je ulivala nadu u ljepšu sutrašnjicu, u ljubav i mir.

Od uličnih čistača, napolju je bilo prilično bučno. Ljudi su ispred svojih kapija spirali nakupljeno blato, iz gumenih šlaufa šuštala je voda, razdragana djeca su sa avlijskog duvara gaćkala pokislu mačku, komšinice su se dozivale na drugu jutarnju kahvu.

-Koleginice, kad rekoše da će im biti venčanje?

-Zvonko, u četvrtak i zvali su nas kao svedoke- Kika se nasmiješi i uđe u auto.

-E, baš smo danas imali najveću humanu misiju. Kako sam sretan…

-I ja. Ništa mi danas ne može pokvariti dan - zadnju Kikinu riječ upi brujanje škode, koja se otisnu niz Bolničku ulicu.

***

U ogromnoj sali Centra za socijalni rad, od galame prisutnih uposlenika zujalo je k'o u košnici. Od duhanskog dima se nije vidio prst pred okom. Na stolovima, pored ispijenih šoljica kahve, stajale su pepeljare pune pikavaca.

Predsjednik Zbora radnih ljudi je u rukama držao papir sa koga je čitao dnevni red.

-Poštovani kolege, da bi mogli da radimo, molim vas za potpunu tišinu.

Prva tačka dnevnog reda je dodela stanova najugroženijim porodicama. Molim referente zadužene za socijalne slučajeve da se jave za reč i pročitaju svoje zapisnike. Ko se prvi javio za reč?

Izvolite kolega Zvonko i koleginice Kika.

-Poštovani kolege, dana… obišli smo porodicu… u naselju… i uverili se u izuzetno teške uslove u kojoj trenutno žive njih četvoro, a uskoro će ih biti šestoro. Koleginica Kika i ja predlažemo da se naš raspoloživi dvosoban stan, trenutno u završnoj izgradnji, prioritetno dodeli ovoj porodici na stalno korišćenje i da im se time reši stambeni problem - za govornicom Zvonko pojača ton.

-Ene, otkud sad odjednom izbi ta nezbrinuta porodica? I ja čekam stan, ja sam podstanar, preča sam, ovde radim… - iz jednog reda, oglasi se grlata službenica.

-Koleginice, ti i suprug imate platu, zemlju, ne živite u podrumu. Vi možete da čekate red, ovi nesretnici ne mogu. Kolege da li možete da shvatite i da zamislite slepu i sakatu ženu, koja brine o troje siročića, od njih jedno je beba. Žive u jednom podrumu gdje je umjesto patosa zemlja, sa svih strana im duva, mračno je i memljivo k'o u trapu. Zamislite da im je letos u sobu i taj haos ušla zmija. Da nije bilo jedne komšinice, ko zna šta bi sa njima bilo.

Ja vas molim razmislite, postavite se u njihovu situaciju. Zvonku zastade riječ u grlu.

U sali graja, rasprava, negodovanje. Zvonko drži izveštaj i pogledom šara po prisutnima.

-Ljidiii! Ljudiii! Prošetajte gore do naselja i videt ćete neviđen jad, bijedu i

tešku sirotinju.Samo ko nema srce neće zaplakati nad njihovom sudbinom. Drage kolege, ja verujem da će ovde humanost pobediti i da ćete imati razumevanja za ove nesretne ljude. Smilujte se makar onoj deci, oni imaju prava na komfor, na život. To su mladi izdanci koji čekaju našu pomoć. Dragi kolege, dajmo im šansu da budu sretni, položimo danas ispit čojstva…- Kika je zadnje riječi kroz plač grcala. Suze su joj niz lice ko iz ibrika lile.

- Dajem ovaj predlog na glasanje. Ko je za da se stan dodijeli ovoj porodici?- Zvonko odvažno viknu da ga svi čuju.

-Ja glasam ZA- viknu sekretar, za njim spremačica, šef finansija, referenti, vozači…

Vidjevši dignute ruke u vazduhu i Zvonko zaplaka. Tamo negdje se na ispitu ljudskosti i humanosti upisa desetka. Zgradu Centra sa brda obasja sunce, zraci se uvukoše kroz prozorska stakla i zatitraše na licima prisutnih.

„O, Svemogući, Tvoja iznenadna milost je velika! Hvala Ti Dobročinitelju naš! – Kikino srce zaigra u veličanstvenom ritmu.

Držeći ključeve od novosagrađenog stana, polahko se uza stranu ka naselju pela. Pod nogama joj je škripio snijeg, a njoj se činilo umjesto snijega iznikli su bijeli ljiljani. Leteći, k'o na krilima, udisala im opojni miris i usplahirena hitala ka jednom nakrivljenom kućerku. Pred kućom sva zatečena bijeda joj se pretvori u nestvarnu bajku.

-Tetka Nemkooo!!! Šemkaaa! Djecooo! – bez daha je upala u sobu.

-O, je li to moja golubica stigla, naša dobra duša? – Nemka sa jastuka podiže glavu. Evo nam snaha kuha kompire, saće bij gotovi. Taman da izedeš koji, trošni su ka' koštan.

U šporetu pucketaju drva, u bakraču krkolje krompiri, para na tendžeri odiže kapak. U jednom ćošku tek očešljane djevojčice povijaju krpene lutke, Šemki krpi Hamkovu košulju i na nogama ljuljuška usnulu djevojčicu.

-Šemka, a gde je tvoja beba? – vidjevši joj ravan stomak, Kika se začudi.

-Sad će mesec kako sam rodila sina i Hamko ga prijavi na njegovo prezime ka' njegovo dijete. Živelo mi je samo heftu i jedno jutro osvanu mrtvo. Boljelo me, ali šta ću, od Boga emer. Ova mi deca prirasla za srce ka' da su iz mog droba.

-Jes vala. Gleda hi da bolje bij ne more. A i mi, tvojim i Zvonkovim sebetom, uz nju progledasmo. Svaku vam noj upućujem hair dove.

U Kikinoj ruci su zvjeckali ključevi.

„Blago Zvonku što ne htede sa mnom. Reče mi da ne bi mogao da izdrži, a kako ću ja? Moram im saopštit da su dobili stan i da ćemo ih mi preseliti. Kako ću? Bojim se Nemka će se snemoć… O, Allahu!"

Ta mala metalna spravica u njenoj ruci otključavala je sreću, život, radost. U tom parčetu metala sadržano je toliko rahatluka i ljepote, ali kako joj ga dati? – u Kiki je kljucala strepnja.

-Nemko, ovaj…znaš… mi smo ovaj… Hoćemo da vas preselimo u neki privremeni smeštaj dok vam nađemo nešto za stalno.

-A je li? Pa more, more, samo da neđe savijemo glavu, đe nam ne puha. Bog vam dao…- Nemkini kapci trepnuše.

-Nemko, da ti dam malo vode.

-Sad sam pila. Snaha mi donijela čašu hladne vode.

-Popij još jednu, valja se.

-Nemko, daj mi ruku. Pipni ovo šta je.

-Nečiji ključevi, čini mi se. Je su li od toga tuđega stana đe nas hoćete premešćit? – Nemkini se kapci razmakoše, Šemka spusti dijete u bešik i stade uz šporet, djevojčice pogledaše bijaču.

-Nemko, ovi ključevi su od tvog, vašeg stana. Vašeg!!!- Kika je se naglas zaplaka.

-Od moga, našega??? Ja da prvi put u vijeku, sa pedeset godina, imam ključeve od svog vatana?!!!

O, Milosniče Veliki, Allahu mili! Danas mi Ti vrati one moje davno izgubljene oči, danas mi od lakta izraste ruka i proradi šaka… - iz Nemkinih usta, iskulja krik, poteče bijela pjena, iz suhih očiju prokapa krvava suza. Desnu ruku i patrljak lijeve ruke podiže u vis.

-Allahu, Ti svojom milošću nagradi Zvonka i Kiku i sve one ljude koji biše sebet ovom našem današnjem muratu. O, Milosniče, fala ti za ovaj mubarek dan. Ti nikad nikom ne ostade dužan. Nešto svom robu oduzmeš, pa mu odma' naknadiš - Nemka zajeca, požutjelo lice joj na jastuk klonu.

-Kuku, umrije majka!!!-Šemka skoči, djeca vrisnuše.

-Nije, nije, samo se prenemogla!!! Daj, daj Šemka čašu vode da je malo prsnem po licu!!!

-Tetka Nemko, tetka Nemko!!! Hajde ne budi slabić, trgni se, ne plaši nas! Ene plaču ti unuke!!!

-Ha, đe sam ja ovo? Šta bi sa mnom, zaboga? Da li ja snih neke ključeve od stana? Ene mi hi u ruku!!! Je li istina? Dobićemo svoj krov, svoj slatki vatan!!! O, ko je tome bio sebet, Allahu obraduj ga!- Nemka ponovo zarida, zanemože, zdravom rukom stisnu ključeve, stavi ih kraj srca.

-Djeco naša Hajrija, Mehdija i Hadija, imaćete svoju sobu, pravu, suhu, koja ima pod i ravne zidove, i u nju vam neće kiša kapati…- Šemka na prsa prisloni tri kudrave glavice.

Napolju je počeo padati snijeg, pokrivši raskvašenu zemlju, bašči je navlačio beharli haljinu i okolo je kitio. U tmušnoj sobici se razdani, odjeknu dječji smijeh. Krompiri se u limenoj tepsiji raspukoše, vruća para ugrija pružene ruke.

Jedva preskočivši prag, Kika u avliji zagrize trošni krompir i osjeti da ga posoli natopljenim suzama. Prolazeći sokakom, za sobom začu neku ženu kako reče:

-Velahaule, ona žena što jedaše kompir, gredom se i smije i plače…

Nemka na postelji ponovo priteže ključ, poljubi ga, njime dotače čelo, u njedra ga zavuče. Patrljak se podiže ka nebu, suhe oči živnuše, ponovo joj dova iz duše poletje:

-Kika, Zvonko, svi dobri ljudi, za ovaj današnji murat, Allah vam svaku sreću dao i vaše evlade pomilovao. Ja Rabbi…!!!

Kada stiže do čaršije, sa poslednjim zalogajem, Kika progunu i zadnju suzu. U čaršijskoj pekari Sajo zapjeva sevdalinke, sa munare zauči podnevni ezan, snježne pahulje zaigraše bijeli ples ◆

KRATKA PRIČA O SEVDALINCI I ROŽAJSKOM AKŠAMLUKU

Sevdalinka je bosanska gradska ljubavna pjesma, koja se pjeva, njeguje i voli i izvan Bosne i Hercegovine, posebno u Srbiji, Crnoj Gori, Makedoniji i svugdje u svijetu gdje žive i rade Bosanci i Hercegovci, a Bogami i naše Sandžaklije. Sevdalinka predstavlja jedinstven narodni muzički izraz u Bosni i Hercegovini, koji se može pohvaliti dugom i bogatom tradicijom.

Ne može se tačno odrediti vrijeme njenog nastanka, ali se pretpostavlja da je nastala osmanskim osvajanjem srednjovjekovne Bosne, i kada niču nova gradska naselja, a stara se proširuju. Kada me neko upita, šta je sevdalinka? uvijek mu ispričam jednu simpatičnu anegdotu, koju sam prije desetak godina čuo od publiciste Avde Huseinovića. U jednom odjeljenju 3. ili 4. razreda osnovne škole, učiteljica je razgovarala sa đacima o tome, kakvu muziku slušaju njihovi roditelji. Jedan devetogodišnji dječak reče da, njegov babo najviše voli da sluša sevdalinke, a na pitanje učiteljice da li on zna šta su sevdalinke, dječak odgovori: „To je ono, kad moj babo pjeva i plače u isto vrijeme“.

Ovaj iskreni odgovor devetogodišnjeg dječaka je vjerovatno, običnom čovjeku iz naroda, dao najrazumljiviji, najjednostavniji i najljepši odgovor na pitanje, šta je to sevdalinka. I zaista u njemu možemo pronaći sve ono što krasi ovu tradicionalnu narodnu pjesmu. I čežnju i ljubavni jad i ljubavni žar i svu tugu i radost koji oni stvaraju u duši i srcu. Taman toliko žara i tuge da pjevaš i plačeš u isto vrijeme.

■ Autor teksta i fotografija:
Esad Eso Lukač

IMA L' JADA K'O KAD AKŠAM PADA

Ima l' jada k'o kad akšam pada,
kad mahale fenjere zapale,
a sa đula jeca glas bulbula?
Kad def bije u prve jacije,
kad tanani dršću šadrvani,
a iz tame šapću usne same
"Gondže moja, da l' još misliš na me"
Aman jada kad akšam obvlada,
u minute kad bulbuli šute
kad bol sanja kraj đulova granja
a dert guši i suze osuši,
usne male kad šapću bez daha
"Aman "luče" umr'jeh od sevdaha"

Tekstom ove divne sevdalinke, koja pokazuje svu ljepotu i bogatstvo bosanskog jezika, započeh priču o "Rožajskom akšamluku", tradicionalnoj kulturnoj manifestaciji koja je po šesti put održana u velikoj sali Centra za kulturu u Rožajama.

Prva ovakva manifestacija, održana je u novembru, 2014.godine, ali se zbog mjere zaštite, u vrijeme epidemije korona virusa, nije održala, 2019., 2020. i 2021.godine. No, ove 2022.godine nastavljena je tradicija, što se, prema reakcijama posjetilaca pokazalo kao veoma opravdano.

Gotovo dva sata interpretacija, prošlo je kao trenutak. Posjetioci su uživali, slušajući odabrane sevdalinke, a izvođače su nagrađivali dugotrajnim aplauzima. Kada je moderator večerašnje manifestacije, Vesna Hadžić, najavila kraj programa, iz publike se čulo: Zar već?

I ne znam dali su akšamluci dio tradicije života stanovnika ovog lijepog mjesta u srcu Sandžaka, ali vjerujem da će svi posjetioci koji su prisustvovali ovom druženju, poželjeti da se ovakva sastajanja što češće održavaju, jer puno je vremene ostalo do sljedećeg novembra. A ko će toliko čekati da im opet neki sevdalija dušu razgali, pa srcem i dušom zapjeva *Voljelo se dvoje mladih, Tebi majko misli lete, Kraj tanana šadrvana, Gondže ružo, Stare staze, Mjesec iznad Rožaja, Emina, Hasanagin sevdah, Sejdefu majka buđaše…*

A ove novembarske noći je u prepunoj sali Centra za kulturu bilo, na momente i horskog pjevanja, a kanula je i po neka ženska suza kada je Ivan Milinković zapjevao "Tebi majko misli lete" i Neno Murić "Voljelo se dvoje mladih". I tako gotovo dva sata smjenjivali su se interpretatori sevdalinki: Rizo Hamidović, Ivan Milinković, Hamid Ragipović, Besko, Vesna Hadžić, Neno Murić, Tanja Šeter, Rustem, Ljuca Muratović, Refija Muslić, Ilda Nurković, Adis Murić i Almir, Aka

Hukelić, uz muzičku pratnju orkestra „Teferidž“, na čelu sa Sulejmanom, Bećom Kujevićem.

Pokrovitelj ove manifestacije bila je Opština Rožaje, medijski pokrovitelji Radio televizija Crne Gore i Radio televizija Rožaje, te Prijatelji festivala PAM Crna Gora i Bošnjačko vijeće u Crnoj Gori.

Nakon završene programa, muzičari i interpretatori su u etno selu Jela, nastavili akšamluk sve do sabaha.

Često kažemo da slika (fotografija) govori više od 1000 riječi, pa, ako je tako onda uživajmo u fotografijama, a više riječi ostavimo za neku drugu priliku ◆

SONOR

Novi Pazar
Počinju pripreme za predstojeći

FESTIVAL STVARALAŠTVA MLADIH

■ Piše: **Hasna Ziljkić**

U cilju dogovora o organizaciji i realizaciji predstojećeg Festivala stvaralaštva mladih (FSM), u Kulturnom centru Novi Pazar u decembru mjesecu je organizovano nekoliko sastanaka između predstavnika te institucije i predstavnika osnovnih i srednjih škola grada Novog Pazara, te Predškolske ustanove „Mladost“.

Na sastancima je dogovoreno da naredni FSM bude održan od 6. marta do 6. aprila 2023. godine. Što se tiče takmičarskih kategorija, propozicije su ostale nepromijenjene, učesnici će se i ove godine nadmetati u nekoliko kategorija: drama, kazivanje poezije, skeč, besjeda, film, voditelji, ples, folklor, modne revije, likovno stvaralaštvo, instrumentalno izvođenje, solo i horsko pjevanje.

Predsjednik Upravnog odbora FSM 2023. je Dženan Palamar, a glavni koordinator manifestacije, kao i prethodnih godina, Hasna Ziljkić.

Organizator Festivala stvaralaštva mladih je Kulturni centar Novi Pazar, u saradnji sa osnovnim i srednjim školama Novog Pazara. Na njemu učestvuju osnovci i srednjoškolci, a odnedavno i predškolci. Broj učesnika je oko 2.500, dok programe festivala svake godine proprati između 12.500 i 15.000 gledalaca.

FSM postoji od 2009. godine i od tada, izuzev u vrijeme kada su zbog pandemije koronavirusa sve društveno-javne aktivnosti zaustavljene, traje u kontinuitetu. Njegova preteča je Smotra amaterizma, koja je prestala da postoji početkom devedesetih godina XX vijeka.

Kako su nam rekli iz Kulturnog centra, iz štampe uskoro treba da izađe Monografija Festivala stvaralaštva mladih ◆

Sastanak sa predstavnicima osnovnih škola Novog Pazara

Sastanak sa predstavnicima srednjih škola Novog Pazara

Sastanak sa predstavnicima PU „Mladost“

NESVAKIDAŠNJI USPJEH SPORTSKE PORODICE LIČINA

Članovi porodice Ličina: Anes, Rijad i Farah u jednom danu osvojili dva zlata i jedno srebro na Državnom prvenstvu Bosne i Hercegovine u Brazilian Jiu-Jitsi.

Na državnom prvenstvu u Brazilian Jiu-Jitsi, koje je održano 10.12.2022. godine u sarajevskoj Skenderiji, Anes Ličina, kao i njegov sin Rijad, osvojili su zlato te postali prvaci Bosne i Hercegovine. Kćerka Farah Ličina, postala je viceprvakinja Bosne i Hercegovine slijedom nesretnih okolnosti, gdje je zlatnu medalju izgubila u posljednjih trideset sekundi finalne borbe. Ono što je specifično za ovu sportsku porodicu je da su svi prvaci države u dva sporta BJJ i judo.

Naime, Anes Ličina je nosilac crnog pojasa IV dan (judo) i plavog pojasa (BJJ), aktuelni je policijski prvak Evrope u Brazilian Jius-Jitsi (Španija 2018) i evropski viceprvak u judou (Španija 2018.), te aktuelni svjetski viceprvak u Brazilian Jiu-Jitsi (Rotterdam, juli 2022.). Osnivač je i glavni trener Judo kluba „Olimp“ iz Sarajeva, koji je nastao 2011. godine i trenutno broji preko stotinu članova. Ujedno osnivač je i glavni trener Brazilian Jiu-Jitsi kluba „Željezničar“ iz Sarajeva, koji je formiran 2016. godine, a trenutno u klubu trenira preko trideset članova.

Farah Ličina aktuelna je judo prvakinja Bosne i Hercegovine za 2010. godište, iako je od svoje konkurencije bila mlađa dvije godine, zatim osvajačica 7. mjesta na Balkanskom judo prvenstvu i osvajačica preko 15 medalja na međunarodnim takmičenjima i turnirima u ovoj takmičarskoj sezoni, od čega 13 zlatnih medalja. Proglašena je za najbolju takmičarku turnira u dva navrata.

Rijad Ličina je u ovoj judo takmičarskoj sezoni osvojio 13 medalja na međunarodnim takmičenjima i turnirima od čega 7 zlatnih medalja, 3 srebrne i tri bronzane medalje. Pored judoa, Rijad je i član omladinskog pogona FK „Željezničar“ i član početnog sastava, odnosno prvog tima u svojoj uzrasnoj kategoriji.

Sve ovo ne bi bilo moguće postići bez pomoći određenih institucija. Stoga se porodica Ličina zahvaljuje na pomoći i podršci: Federalnom ministarstvu kulture i sporta, Federalnom ministarstvu obrazovanja i nauke, Ministarstvu kulture i sporta KS, Kabinetu predsjedavajućeg i zamjenika predsjedavajućeg Skupštine Kantona Sarajeva, Općini Novo Sarajevo i Općini Novi Grad Sarajevo, BH Telecomu i Direkciji za koordinaciju policijskih tijela u Bosni i Hercegovini na kontinuiranoj podršci Judo klubu „OLIMP“ i Brazilian Jiu-Jitsi klubu „Željezničar“ ◆

Redakcija

Anes Ličina na Svjetskim policijskim i vatrogasnim igrama 2022. u Rotterdamu

Rijad Ličina, prvo mjesto i zlatna medalja na Državnom prvenstvu BiH u Brazilian Jiu-Jitsi, Sarajevo 10.12.2022.

Farah Ličina, drugo mjesto i srebrna medalja na Državnom prvenstvu BiH u Brazilian Jiu-Jitsi, Sarajevo 10.12.2022.

Anes Ličina, prvo mjesto i zlatna medalja na Državnom prvenstvu BiH u Brazilian Jiu-Jitsi, Sarajevo 10.12.2022.

Rijad Ličina, zlatna medalja na Judo takmičenju 03.12.2022. godine u Kaknju

Farah Ličina, zlatna medalja na Judo takmičenju 03.12.2022. godine u Kaknju

LAVICE PONOVO NA TRONU

Poslije devet godina, ženska rukometna reprezentacija Crne Gore je ponovo napravila podvig i na nedavno održanom Evropskom prvenstvu osvojila treće mjesto. Bronza je zasluženo pripala lavicama koje su pobijedile velesilu i velikog favorita Francusku.

■ Piše: **Ekrem Ferhatović**

Poslije produžetka u regularnom vremenu bilo je neriješno 22:22 a onda veliki preokret i fenomenalna igra i pobjeda - 29 prema 27. Veliko slavlje, euforija s pravom jer je nevjerovatno nadigrati Francusku koja dominira u svjetskom rukometu i u muškoj konkurenciji, donekle i u ženkoj konkurenciji, vjerovali ili ne Francuska ima više klubova nego Crna Gora, igračice koje imaju profesionalne ugovore, dakle žive od rukometa 30 ukupno, ako dodamo činjenicu da je rukomet obavezan predmet u osnovnim i srednjim školama, broj stanovnika u MNE 630 tisuća prema 80 miliona. Lavice su na startu najavile dobar rezultat, pobijedile su selekcije Njemačke i Španije ubjedljivo u Podgorici koja je bila domaćin u prvoj fazi, pored Skoplja i Ljubljane, Celja onda taktički mudro odigrale, dobile koga je trebalo Rumuniju, Poljsku plasirale se u drugu rundu, možda neočekivano izgubile s velikom razikom od Nizozemske ali su došle do cilja i pored poraza od Danske koja je u finalu poražena od Norveške koja je trenutno nedostižna i nedodirljiva na tronu u žensko rukometu, zasluženo Evropski šampion. Borba za treće mjesto u Ljubljani i osvojena bronza ostaće u istoriji rukometa, neviđeno čudo. Treba li podsjetiti da su lavice ubjedljivo poražene od Francuske u prvom krugu i pored te epizode imale su ogromnu podršku od svojih navijača, sunarodnika koji godinama žive u Sloveniji i od frenetičnih navijača koji su došli iz Crne Gore... Crna Gora je trenutno u velikoj političkoj krizi, totalno podijeljena a prosrpskim i proruskim snagama teško je pao ovaj uspjeh, jer aktuelni lideri vladari vojvoda Mandić, sten dap komičar Knežević i pinokio i potrčko AV Dritan Abazović je u svom stilu i tamo i vamo ipak čestitao pobjedu. Pravi navijači i patriote koji vole svoju državu, organizovali su veličanstven doček na aerodromu i posebno u Bemax Areni. Presjednik Đukanović je očekivano primio i upriličio prijem u svojoj rezidenciji i jedno viđenje onih koji ne vole MNE a njom vladaju, kažu da je to rezultat DPS partije koja je vladala 30 godina, realno je očito da je DPS jednim dijelom ogrezao u korupciji, kriminalu, nepotizmu ali im se mora priznati da su imali osjećaj i znanje da finansiraju sport, ulažu u infrastrukturu, pravili nove dvorane, bazene, rekonstruisali stare objekte, stadione poligone. Nema bolje reklame i boljih ambasadora od sportista jer rezultate ne može niko osporiti a cijela svjetska sportska javnost čuje i zna da postoji jedna mala država koja ima super talentovane sportiste, rukometašice, vaterpoliste, košarkaše, odbojkaše, karataše, atletičare, džudiste i ostale... Jedan dokaz kako je teško pao uspjeh komšijama u Srbiji, uzgred rečeno njihova selekcija je ispala u prvom krugu, umjesto čestitki upućena je lavina kritika zbog pjesme koje su igračice pjevale u svlačionici poslije pobjede, zamisli pjesma je Sude mi, koju pjeva Thompson autor kojeg obožavaju Hrvati sa malo većom nacionalnom frekvencijom, umjesto akcentiranja i afirmacije uspjeha sve je to bačeno u drugi plan, autori ove idiotske retorike su režimski tabloidi koji oblikuju i artikulišu javno mnjenje u Srbiji, izgleda je došlo vrijeme kad neka ekipa pobjedi u EX YU, treba nazvati urednike tabloida eventualno direktora Bie AV i pitati za pjesme koje se mogu pjevati ili dostaviti listu nepoželjnih pjesama.

Treba podsjetiti čitaoce da su rukometašice Crne Gore šokirale planetu 2012. godine na Olimpijskim igrama u Londonu, šest godina nakon što je Crna Gora vratila državnost, samostalnost, nezavisnost, prvi nastup na OI i srebro, a naredne godine u Beogradu, zlato šampioni Evrope, napomena u finalu je pobijeđena Norveška 34 prema 31, poslije dva produžetka, bio je to revanš za izgubljeno finale na OI u Londonu, selektor je bio Dragan Adžić. Na svoj 43. rođendan 20. novembar, selektorica bivša proslavljena, trofejna igračica Bojana Popović je dobila najljepši poklon, bronzanu medalju na EP, od kapetanice Jovanke Radičević, Milene Knežević, Itane Grbić, igračica utakmice

Ženska rukometna reprezentacije Crne Gore

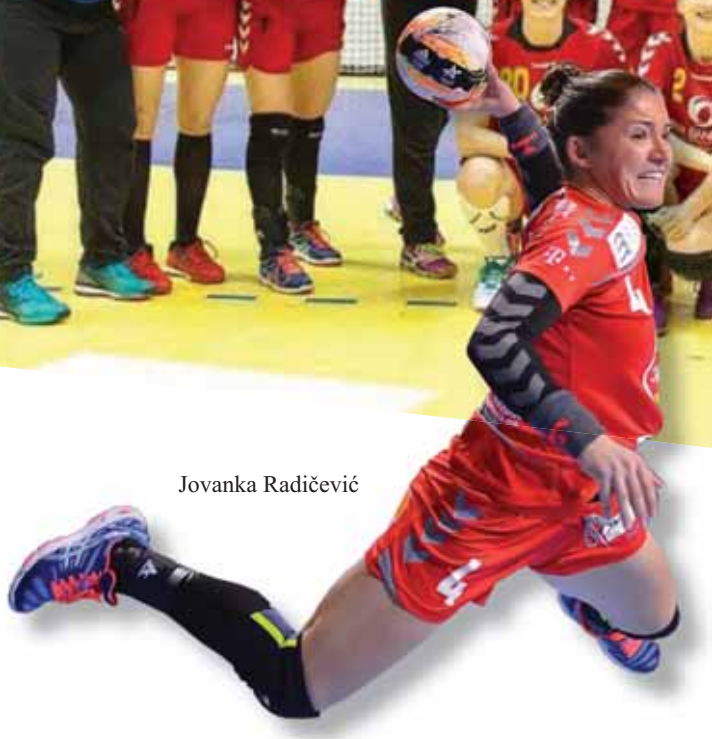

Jovanka Radičević

Batinović i ostalih igračica. Nameće se jedno logično pitanje kako je moguće ostvariti vrhunske rezultate sa skromnom bazom i bez obzira na talenat i genetsku predispoziciju za sport. Bolji poznavaoci rukometa kažu da su ovi rezultati vezani za ženski rukometni klub Budućnost, maltene se može staviti znak jednakosti između kluba Budućnosti i reprezentacije Crne Gore.

ŽRK Budućnost je formiran 1949. godine u sklopu SD Budućnost, pvi uspjeh je bio ulazak u Drugu saveznu ligu SFRJ 1972. a u Prvu ligu 1981. godine. Za četiri godine napravljen je izuzetan napredak, osvojen je prvi međunarodni trofej, Kup kupova 1985. godine, iste godine je osvojeno Državno prvenstvo SFRJ, zatim EHF KUP 1987., takođe Državna prvenstva 1989. i 1990. i Državni kup 1984. i 1989. godine. Presudan momenat u radu ŽRK Budućnost je dolazak velikog stratega i vizionara Vinka Kandije, rođen u Trogiru 1934 godine jedan od osnivača ŽRK Trogir kojeg je plasirao u Prvu saveznu ligu 1966., od 1971. trener je ŽRK Radnički iz Beograda gdje je osvojio sve što se može osvojiti, državna prvenstva, kupove i Kup europskih prvakinja 1976. i 1980. sezone. Veliki izazov je bio doći u sredinu, koja je bila na prekretnici što se tiče razvoja rukometa, Kandija je prepoznao potencijal i talenat djevojaka koje su nastupale u Titogradu i za par godina od 1983. do 1985. je napravljena revolucija, SD Morača je postala neosvojiva tvrđava za protivničke ekipe, bukvalno grad je živio za svoj klub, igračice su postale ljubimice i heroine svojih sugrađana, puna dvorana, podrška do ludila, što je u jednoj patrijahalnoj sredini fenomen, fenomen koji traje i do danas. Nabrojiću nekoliko igračica koje su ispisale najljepšu stranicu u ženskom rukometu. Prezime Mugoša dominira, Svetlana, Mirjana, Stanka, Ljiljana, takođe i prezime Bulatović, Katarina, Maja, Anđela, Olga Pejović, Dragana Pešić, Rada Pejović, Olga Sekulić, Sanja Jovović, Marija Jovanović, Sandra Kolaković, Mirsada Ganić, Maja Savić, Bojana Popović, Sonja Bajraktarević, Zlata Paplacko, Majda Mehmedović, Sanela Knezović, Ana Radović.

Prosto ne mogu zaobići činjenicu da su zlatnu eru ženskog rukometa u EX YU, obilježile tri igračice koje su rođene u BiH, to su Mara Torti djevojačko Veinović, Jasna Merdan Kolar i Svetlana Kitić. Mara Torti je rođena 1944. godine u Sanskom Mostu, njena porodica je prešla da živi u Zrenjaninu 1948. godine, tu je počela trenirati i igrati u lokalnom Proleteru, kasnije odlazi u Beograd i nastupa za ORK Beograd, u svojoj bogatoj karijeri igrala je za Lokomotivu iz Zagreba i Dalmanadu iz Splita.

Za reprezentaciju Jugoslavije je odigrala 130 utakmica, sa reprezentacijom je osvojila zlatnu medalju na Svjetskom prvenstvu 1973. i dvije srebrne medalje 1965. i 1971. godine. Na SP 1965. proglašena je za najbolje lijevo krilo. Najveće priznanje je dobila u Monografiji koju je izdala Međunarodna rukometna federacija povodom 50 godina postojanja rukometa, uvrštena je u 5 najboljih rukometašica svih vremena.

Jasna Merdan Kolar je rođena u Mostaru 1956. gdje je i počela trenirati i grati za lokalni klub Lokomotivu, čiji je dres nosila 17 sezona, i uspjela je svoj matični klub plasirati u Prvu ligu 1977. godine, kasnije je nastupala za Hipobanku i Finfhaus, sa reprezetacijom Jugoslavije je osvojila srebro na OI 1980. u Moskvi, potom zlatno odličje u Los Angelesu 1984. godine i na turniru postigla 48 golova a 2020. izabrana je za drugu najbolju rukometašicu svih vremena. Za reprezen-

taciju Austrije je nastupala na OI 1992. godine u Barseloni i osvojila 5 mjesto. Jasna je u jugoslovenskoj klupskoj karijeri postigla 1507 golova i druga je na listi kluba 1000 svih vremena, a za najboljeg strijelca u Evropi je proglašena 1983. godine, kada joj je prosjek bio 12 golova po utakmici. Takođe je sa Hipobankom osvojila titulu prvaka Kupa prvaka 1989 godine. Treneri koji su vodili klubove gdje je nastupala Jasna, imali su geslo za njene saigračice ako ne znaš šta ćeš sa loptom, daj Jasni i to je pogodak.

Svetlana Kitić je rođena 1960. u Tuzli gdje je i počela nastupati za Jedinstvo, kasnije je prešla u Radnički iz Beograda s kojim je osvajala Ligu prvaka 1980. i 1984. i Kup kupova 1986 godine. Sa selekcijom Jugoslavije je zajedno sa Jasnom Merdan i ostalim igračicama osvojila srebro na Olimpijadi u Moskvi 1980. i zlato na OI u Los Angelesu 1984. godine i bronzu na Svjetskom prvenstvu 1982. godine, proglašena je za najbolju igračicu svijeta 1988. izbor IHF a 2020. najboljom rukometašicom svijeta svih vremena. Veliku karijeru je okončala u 46. godini.

ŽRK Budućnost je jedan od rijetkih klubova koji je opstao na vrhu uprkos svim izazovima, tranziciji ratu 92 i 95, impresivna je niska trofeja od desetine titula Državnog prvaka, Državnog kupa u dva stoljeća i 4 države, fokus je u ovoj storiji međunarodni trofeji i Liga prvakinja 2012. i 2015. Kup pobjednica kupova 2006., 2010. i 8 puta prvi u Regionalnoj ligi. Redovni je učesnik najačeg klupskog takmičenja Lige prvaka, primjetno je da je svake naredne sezone - teško održati korak jer budžeti klubova iz Mađarske, Rusije, Njemačke, Francuske, Norveške su višestruko veći od ekipe iz Podgorice. Čestitke kapetanici reprezentacije, fantastičnoj Jovanki Radičević koja je postala rekorder po broju golova u Ligi prvaka 1017, koja je u braku i rodila dvoje djece i u 37. godini se na najbolji način oprostila od najdražeg dresa voljene reprezentacije. Maltene nema lavice koja je igrala i koje sada nastupaju za Crnu Goru da nije igrala u dresu Budućnosti, samo je veliko pitanje kakav će odnos biti aktuelne vlasti prema sportu, reprezentacijama, nadam se da će razum pobijediti i da će crnogorski sport nastaviti sa dobrim rezultatima ◆

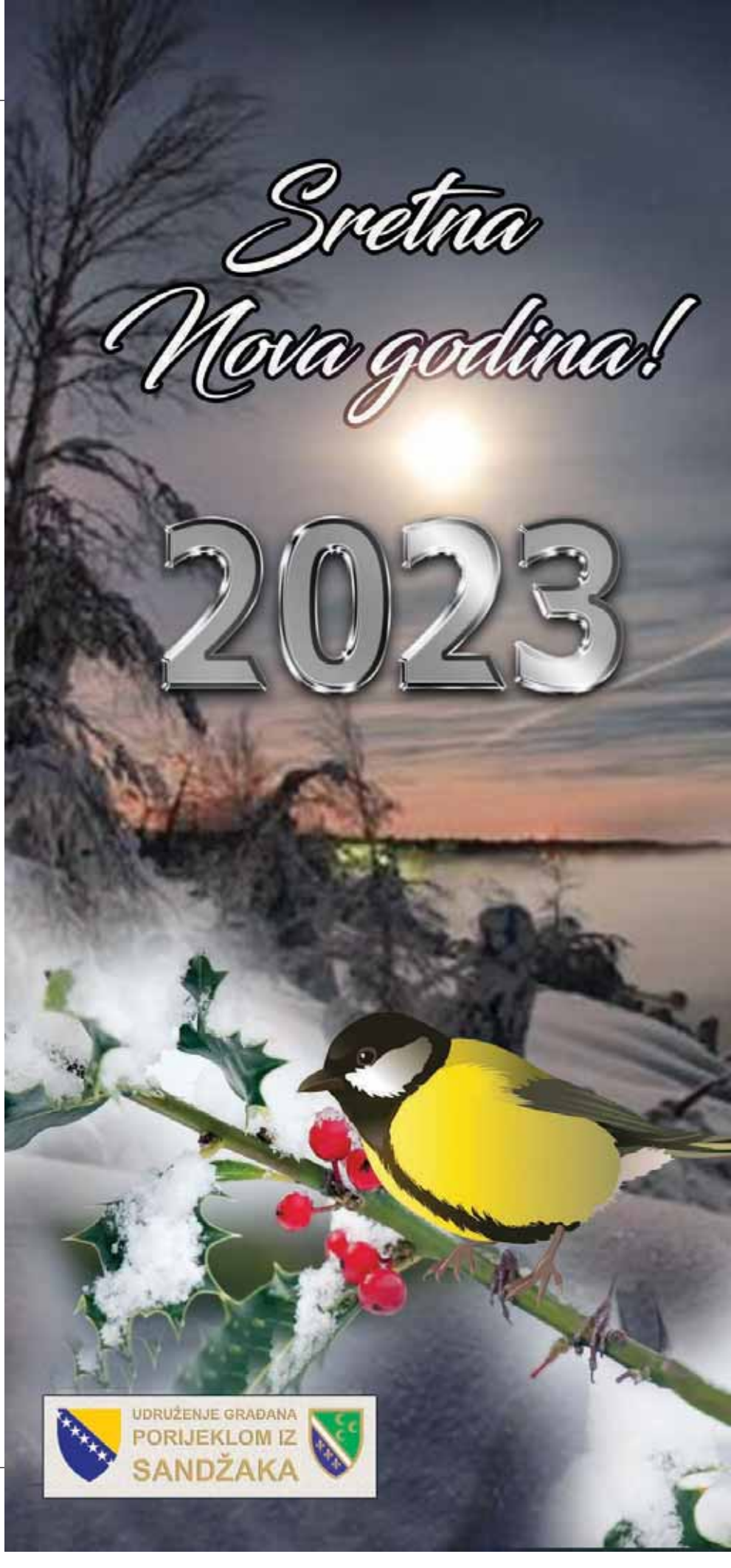

GFT

@gftposlovnica | +387 63 035 085 | @gftposlovnica

Sekciona garažna vrata (sa montažom)

× Paneli su italijanskog proizvođača Marcegaglia, a GFT Poslovnica kao takva predstavlja **generalnog zastupnika** za Bosnu i Hercegovinu.

× Ovi paneli su elektrolitički zaštićeni i potom plastificirani.

× Uz pomoć točkića sa ležajevima koji su presvučeni teflonom, vrata bešumno klize po čeličnim pocinkovanim vodilicama.

× Izuzetna otpornost specijalne legure, način izrade i zaštite profila čine vodilice izuzetno dugotrajnim.

× Pakovanje vrata standardno se izvodi paralelno sa plafonom na visinu od oko 25-40 cm od plafona, u čelične vodilice (LL).

× Otvaranje ovih vrata je moguće pomoću **GFT motora** (sa daljinskim upravljanjem ili preko tastera) ili mehanički.

× U slučaju nestanka struje vrlo lako se prelazi na režim ručnog otvaranja, a sama sekciona vrata je moguće prilagoditi potrebama prostora ugradnjom.

CIJENA VRATA:
PO DOGOVORU

@gftposlovnica | +387 63 035 085 | @gftposlovnica

Iz ponude GFT Poslovnice

Promotivno izdvajamo

Pogledajte više >

@gftposlovnica | +387 63 035 085 | @gftposlovnica

Rolo garažna vrata (sa montažom)

× Garažna rolo vrata na daljinsko podizanje i spuštanje. Prvoklasne aluminijske lamele sa termo ispunom debljine 20mm i širine 77mm.

× Vrata radimo na mjeru prema potrebama i željama kupca, i to po najpovoljnijim cijenama širom Balkana.

× Dostupno u više boja, te dostavom na kućnu adresu i montažom na zahtjev kupca.

Ostalu ponudu pogledajte:

Naše svakodnevne ponude i razne promocije možete pratiti na našem facebook profilu:
facebook.com/gftposlovnica

Uz to možete zapratiti i naš profil za jednostavan pregled ponude proizvoda:
instagram.com/gftposlovnica

Na olx prodavnici uz tačne informacije o cijenama proizvoda:
https://gftposlovnica.olx.ba

CIJENA VRATA:
PO DOGOVORU

@gftposlovnica | +387 63 035 085 | @gftposlovnica

PVC/ALU Stolarija (sa montažom)

× PVC stolariju radimo na mjeru prema potrebama i željama kupca, i to po najpovoljnijim cijenama širom Balkana.

× Dostupno u bijeloj i smeđoj boji, te dostavom i montažom na zahtjev kupca.

Ostalu ponudu pogledajte:

Naše svakodnevne ponude i razne promocije možete pratiti na našem facebook profilu:
facebook.com/gftposlovnica

Uz to možete zapratiti i naš profil za jednostavan pregled ponude proizvoda:
instagram.com/gftposlovnica

Na olx prodavnici uz tačne informacije o cijenama proizvoda:
https://gftposlovnica.olx.ba

CIJENA STOLARIJE:
PO DOGOVORU

@gftposlovnica | +387 63 035 085 | @gftposlovnica

CRYSTAL naočale za čitanje

CRYSTAL OPTIC

crystaloptic.ba

Prodaja
061 244 815

Crystal naočale su ultra tanke naočale za čitanje sa više vrsta dioptrije.

Futrola predviđena za lijepljenje na poleđinu mobilnog telefona.

Više vrsta dioptrije.
Za muškarce i žene.